

“Канадознавство”
Серія заснована у 2018 р.

Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет
імені Лесі Українки

КАНАДОЗНАВСТВО: мова і суспільство

Колективна монографія

Луцьк
Вежа-Друк
2021

Ministry of Education and Science of Ukraine

Lesya Ukrainka Volyn National University

CANADIAN STUDIES: Language and Society

Collective Monograph

Lutsk
Vezha-Druk
2021

”; 2: *93+*2: + 54*93+*2: + 59*93+*2: +
К 19

*Рекомендовано до друку вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 7 від 29 червня 2021 р.)*

Рецензенти:

д-р політ. наук, проф. **Анатолій Худолій**
(Національний університет “Острозька академія”)
д-р педагог. наук, проф. **Людмила Гусак**
(Волинський національний університет імені Лесі Українки)
д-р філол. наук, проф. **Надія Єсипенко**
(Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича)

Авторський колектив: Данилюк Ніна, Калиновська Ірина, Козюра Ігор,
Коляда Еліна, Накашидзе Ірина, Марчук Людмила.

К 19 **Канадознавство: мова і суспільство** [Текст]: кол. моногр. =
Canadian Studies: Language and Society [Text]: collective
monograph. – Луцьк : Вежа-Друк, 2021. – 208 с.

ISBN 978-966-940-377-3

У колективній монографії вміщено найновіші українсько-канадські суспільні, освітні та філологічні дослідження в галузі сучасного канадознавства. Це четвертий випуск серії “Канадознавство”, заснованої у 2018 р. Центром канадознавства Волинського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк).

Для науковців, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів факультетів міжнародних відносин, іноземної філології, історії, політології та національної безпеки, філології й журналістики, педагогічної освіти й соціальної роботи, для працівників осередків канадознавства в Україні, авторів українських студій у Канаді, а також усіх, хто цікавиться канадознавством, українсько-канадською співпрацею в різних сферах.

УДК 908(71)(08)+32(71)(08)+37(71)(08)

© Центр канадознавства ВНУ
імені Лесі Українки (м. Луцьк), 2021
© Автори, текст, 2021

ISBN 978-966-940-377-3

ЗМІСТ

Вступне слово	7
Суспільні й мовознавчі виміри канадознавства	11
Розвиток місцевого самоврядування в Канаді: історико-управлінські студії	12
Канадський варіант англійської мови: становлення і розвиток	55
Українсько-канадська освітня спадщина	87
Вивчення текстів українських народних пісень про еміграцію до Канади і США	88
Концепт <i>душа</i> та <i>духовність</i> в публіцистичній і поетичній творчості Івана Огієнка	113
Літературні виміри канадознавства	139
Літературний портрет Б. Олександрів (до 100-річчя від дня народження поета)	140
Просвітницька подорожня проза Ярослава-Богдана Рудницького	164
Післяслово	201

ВСТУПНЕ СЛОВО

Ця книга ілюструє послідовні і спільні зусилля науковців заповнити прогалини в малодосліджених сферах канадознавства, спираючись на досвід вже прочитаного, осмисленого, обговореного, написаного й виданого. Багатовимірність канадознавства підживлює зацікавленість сучасних інтелектуалів України, розгортає діалог різними напрямками, поєднує у прагненні висвітлення актуальних тем та перспектив канадознавчих студій.

Пропонована монографія – четвертий випуск серії “Канадознавство”, зініційований Центром канадознавства Волинського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк), який цьогогоріч названо “Канадознавство: мова і суспільство”.

Співавтори цього видання беруть до уваги основні твердження й висновки попередніх колективних монографій серії “Канадознавство”¹:

- канадознавство – новий, престижний і перспективний напрям, який розвивається в Україні;
- канадознавство необхідно розуміти не лише як дисципліну, спрямовану на вивчення Канади, але і як ту, об’єкт якої – наукові дослідження українсько-канадських зв’язків у різних сферах;
- найбільш пріоритетними напрямками канадознавчих досліджень в Україні є суспільно-політичні, історичні, культурно-освітні й філологічні студії;
- видавниче втілення наукових напрацювань, відображаючи найновіші дослідження з канадознавства, сприяє його розвитку та популяризації.

Такі основні засади послідовно реалізовані у четвертій колективній монографії, у якій зосереджено увагу на суспільних, освітніх і філологічних аспектах канадознавчих студій. Видання висвітлює дослідження суспільних і мовознавчих вимірів канадознавства, аналіз українсько-канадської освітньої спадщини, вивчення літературних аспектів канадознавства. Автори монографії сподіваються, що проблематика нового випуску зацікавить читачів, окреслить горизонти для майбутньої співпраці, обговорення та осмислення написаного.

¹“Україна – Канада: сучасні наукові студії” (трьома книгами) за 2018 рік та “Канадознавство: суспільство, культура, мова” за 2019 рік, “Канадознавство: соціальні та освітні візії” і “Канадознавство: філологічні візії” за 2020 рік.

У пропонованій книзі четвертого випуску науковці сфокусують увагу на дослідженні розвитку місцевого самоврядування в Канаді, аналізі становлення і розвитку канадського варіанту англійської мови, вивченні текстів українських народних пісень про еміграцію до Канади і США, реалізації концепту *душа* та *духовність* у публіцистичній і поетичній творчості Івана Огієнка, розкритті літературного портрета Бориса Олександрів, аналізі просвітницької подорожньої прози Ярослава-Богдана Рудницького.

Науковці з різних університетів України (Луцька, Кам'янця-Подільського, Дніпра, Полтави) сприяли своїми дослідженнями виданню четвертого випуску серії, що підкреслює постійне зацікавлення канадознавчими студіями в науковій спільноті. Сподіваємося, що книга визначить простір майбутніх звершень у цій царині, стане у пригоді канадознавцям й не тільки, спонукатиме їх до нових наукових розвідок, а також приверне ширшу аудиторію зацікавлених читачів.

СУСПІЛЬНІ Й МОВОЗНАВЧІ ВИМІРИ КАНАДОЗНАВСТВА

Розділ I

Розвиток місцевого самоврядування в Канаді: історико-управлінські студії

ІГОР КОЗЮРА

Проблема становлення і розвитку національно-історичних форм місцевого самоврядування як важливого елемента системи публічного управління цікавила філософів, істориків, соціологів, економістів, фахівців у галузі державного управління. Така увага має глибокі корені й давні традиції: розвинуті форми місцевого врядування й самоврядування є невід'ємною частиною демократичного устрою системи державної влади, громадянського суспільства, яке

характеризується органічним поєднанням інтересів людини, суспільства і держави, з ефективною і виваженою системою владних противаг, прозорістю діяльності політичних інститутів, розвиненим почуттям відповідальності звичайних управлінців і громадян за результати своєї діяльності, стан справ у громаді, регіоні, державі.

В Україні триває активний децентралізаційний процес формування територіальної влади, що ґрунтується на принципах, закріплених у Європейській хартії місцевого самоврядування. Реформа місцевого самоврядування – органічна частиною адміністративної реформи, головним завданням якої є усунення недоліків, що істотно впливають на здійснення управлінської діяльності. При проведенні реформи, її законодавчому та організаційному забезпеченні особлива увага має бути приділена вивченню, аналізу, узагальненню і впровадженню кращого вітчизняного та міжнародного досвіду у сфері розвитку місцевого самоврядування. Вивчення досвіду зарубіжних країн сприятиме і підвищенню ефективності виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань.

Із цього погляду особливий інтерес становить досвід Канади – країни з розвиненою структурою державного управління й широким місцевим самоврядуванням, яка тривалий час займала чільні місця у світі за індексом людського розвитку та низкою інших провідних показників, і в процвітанні якої наявний досить вагомий український внесок.

Вивченню проблемних питань і тенденцій становлення, реформування й розвитку місцевого

самоврядування в Канаді присвячено низку праць канадських вчених, фахівців у галузі державного управління: К. Грем, С. Філіпс, А. Маслоува, Г. Каплана, К. Кроуфорда, Дж. Лайтбоді, Т. Планкетта, Д. Беттса, Д. Роуета, Е. Сенктона, Р. та С. Тіндалів, С. Уікетта, Д. Хігінса, Р. Янга та ін. Підґрунтям сучасних досліджень вітчизняних фахівців у галузі державного управління служать окремі праці радянських науковців, переважно істориків та правників, які висвітлювали деякі питання еволюції місцевого управління в Канаді: А. Лідіна, Г. Барабашова, О. Сороко-Цюпи, В. Тішкова, Л. Кошелева, В. Шила, В. Моргачова. Дослідження розвитку місцевого самоврядування в Канаді знайшли своє втілення в наукових працях фахівців С. Данилова, А. Осавелюка, А. Мелкумова та О. Черкасова. Вітчизняними науковцями це питання наприкінці минулого століття практично не досліджувалося. Лише окремі його аспекти побіжно розглянуто в монографіях Б. Андресюка, О. Карлова, О. Ярошука, посібниках, публікаціях у спеціалізованих виданнях. Водночас недостатньо вивченими залишаються питання розроблення теоретико-методологічних засад та науково-практичних щодо вдосконалення місцевого самоврядування в Україні з урахуванням досвіду зарубіжних країн. То ж цілком закономірною стала спроба автора на основі широкого кола канадських і вітчизняних джерел простежити особливості процесу становлення й розвитку місцевого самоврядування в Канаді з метою вивчення, освоєння та впровадження набутих знань і досвіду у вітчизняну практику (Козюра 2013).

Актуальність теми визначена зв'язком із розробленням як теоретичних, так і практичних проблем

становлення та розвитку системи державного управління й місцевого самоврядування в Україні.

Тематика роботи відповідає курсу на європейську й євроатлантичну інтеграцію України і завданням державно-управлінських реформ, найважливішим результатом якої мають стати докорінні зміни в управлінні територіальними громадами, пов'язані з отриманням нових можливостей розвитку й задоволенням потреб місцевих спільнот. Зазначене зумовило актуальність, вибір теми дослідження, визначило його завдання.

Метою дослідження є визначення та обґрунтування теоретико-методологічних засад і науково-прикладних аспектів адаптації досвіду становлення та розвитку місцевого самоврядування в Канаді для України.

Для досягнення мети дослідження визначено завдання: на основі системно-історичного й концептуально-порівняльного підходів проаналізувати стан висвітлення проблеми становлення і розвитку місцевого самоврядування в Канаді у вітчизняній і зарубіжній літературі; обґрунтувати необхідність процесу реформування місцевих органів виконавчої влади та системи місцевого самоврядування в Україні; узагальнити історичний досвід становлення і функціонування систем місцевого самоврядування в провінціях та територіях Канади; встановити та охарактеризувати провідні закономірності та тенденції розвитку місцевого самоврядування Канади на різних історичних етапах; визначити провідні тенденції розвитку функціонування місцевого самоврядування в провінціях та територіях Канади на сучасному етапі; порівняти базові системи принципів місцевого самоврядування в Канаді й Україні та

на цій підставі запропонувати вдосконалення останньої; виявити переваги та особливості місцевого самоврядування в Канаді, що заслуговують на адаптацію в Україні; розробити стратегічні засади розвитку місцевого самоврядування в Україні з урахуванням канадського досвіду та на основі осмислення канадського досвіду муніципальних реформ запропонувати науково-практичні рекомендації, спрямовані на модернізацію місцевого самоврядування в Україні.

У процесі роботи використано комплекс взаємодоповнюючих підходів та методів дослідження: порівняльно-історичного аналізу, що передбачив вивчення досліджуваної проблеми, дав змогу виявити причинно-наслідкову та історичну зумовленість її виникнення, а також простежити закономірності й тенденції розвитку проблеми; конкретно-пошуковий (теоретичний аналіз, синтез, систематизація і класифікація друкованих джерел із питань становлення та розвитку місцевого самоврядування); інтерпретаторсько-аналітичний (концептуальний аналіз відповідної наукової літератури з використанням інтерпретації, порівняння, систематизації та узагальнення); метод періодизації (при дослідженні якісних змін у розвитку місцевого самоврядування на певних історичних етапах); хронологічний (дослідження динаміки змін, що відбувалися в ході досліджуваного процесу в часовій послідовності); системно-історичний (при розгляді історичних передумов становлення місцевого самоврядування); статистичний; контент-аналізу; безпосереднє спостереження (під час проходження стажування в Канаді); порівняльний аналіз, що дав змогу вивчити та узагальнити зарубіжний досвід місцевого

самоврядування; системний підхід (суть якого полягає в системному розгляді й у взаємозв'язку основних складових державного й муніципального управління, аналізі цілісних інтегративних властивостей об'єкту, виявлення його зв'язків і структур, за якого державне управління й місцеве самоврядування розглядають як певне цілісне та системне утворення). Із метою забезпечення достовірності одержаних результатів використано методи наукової ідентифікації та зіставно-порівняльного аналізу джерел.

Базу канадських джерел, достатню і достовірну для вивчення поставлених у дослідженні завдань, складають: законодавчі акти провінцій Канади з питань регіонального управління та місцевого самоврядування; дані, опубліковані Статистичним бюро Канади за результатами загальноканадських основних і проміжних переписів населення; звіти спеціальних комісій, груп експертів і науково-дослідних організацій, уповноважених на вивчення тих чи інших проблемних питань місцевого самоврядування й вироблення відповідних рекомендацій; щорічні звіти міністерств і відомств із справ муніципального управління, місцевого самоврядування, регіонального й місцевого розвитку; щорічні звіти муніципалітетів із виконання місцевих програм розвитку й бюджету; щорічні звіти про свою діяльність асоціацій органів місцевого самоврядування, професійних асоціацій й об'єднань; їх інформаційні вісники й бюлетені; бібліографічні покажчики літератури й джерел із питань розвитку місцевого самоврядування в провінціях Канади; інтернет-ресурси (спеціалізовані і відомчі вебпортали); пресрелізи міністерств, департаментів, муніципалітетів,

асоціацій й об'єднань органів і службовців місцевого самоврядування, науково-дослідних установ; загальноканадська, провінційна й місцева періодична преса (зокрема, вівся моніторинг публікацій за досліджуваною тематикою в виданнях “The Globe and Mail”, “National Post”, “Toronto Star”, “Ottawa Citizen”, “Montreal Gazette”, “Halifax Daily News”, “Regina Leader-Post”, “Saskatoon StarPhoenix”, “Vancouver Sun”, “Victoria Times Colonist”, “Winnipeg Sun”, “Calgary Herald”, “Edmonton Journal” тощо), а також особисті дослідження автора, зокрема отримані емпіричним шляхом під час проходження стажування в Канаді в 1997 році за темою “Прикладні аспекти державного управління” (університет Саскачевану).

Наукова новизна одержаних результатів визначається вирішенням актуальної наукової проблеми державного управління, що полягає у вивченні та обґрунтуванні теоретико-методологічних засад і науково-прикладних аспектів адаптації досвіду становлення та розвитку місцевого самоврядування в Канаді для України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що базові науково-теоретичні положення і результати дослідження були використані Державним фондом сприяння місцевому самоврядуванню в Україні при розробленні концептуальних документів із питань розвитку місцевого самоврядування в Україні, у роботі Експертної комісії Всеукраїнського конкурсу проектів та програм розвитку місцевого самоврядування; Всеукраїнською асоціацією органів місцевого самоврядування “Асоціація міст України” при розробленні проєкту Концепції реформування місцевого

самоврядування та територіальної організації влади в Україні, в аналітичній та інформаційно-просвітницькій роботі, проведенні навчань із питань новацій для посадових осіб органів місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад; Полтавською обласною радою при розробленні та реалізації обласних програм: економічного розвитку; організації підвищення кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування та навчання депутатів місцевих рад; взаємодії органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування з громадськістю та сприяння розвитку громадянського суспільства; Полтавською обласною та районними радами із здійснення підготовки та підвищення кваліфікації кадрів для місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування; Лубенською районною радою Полтавської області при формуванні системи інформаційно-аналітичного супроводу та розробленні Кодексу етики депутата районної ради. Рішенням вченої ради Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського та ради директорів вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації Полтавської області розроблена з урахуванням канадського досвіду авторська програма навчального курсу “Основи місцевого самоврядування”, рекомендована до впровадження в навчальних закладах Полтавської області.

Основні положення й наукові результати авторського дослідження опубліковано в понад 70 наукових працях, зокрема у двох одноосібних монографіях, 24 статтях у наукових фахових виданнях із державного управління, 12 статтях в інших виданнях, структурних частинах у колективних монографіях, в енциклопедичних статтях, а

також численних матеріалах міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій, “круглих столів” та конгресів.

Для розуміння управлінських й історичних процесів у Канаді насамперед доцільно розглянути питання становлення світових парадигм державного управління, розвиток в Україні науково-методологічної бази досліджень із проблем державного управління та місцевого самоврядування.

Так, першою була сформована так звана громадська парадигма місцевого самоврядування, автори якої (Е. Мейєр, О. Лабанд, В. Лешков та ін.) розглядали цей феномен як самостійний, незалежний від державної влади інститут. Навпаки, представники державницької парадигми (Л. Штейн, Р. Гнейст та ін.) головний зміст самоврядування вбачали не у відокремленні від держави, а у служінні її інтересам і цілям. Модифікацією цих парадигм є так звана громадсько-державницька теорія. Згідно з нею місцеві органи влади є незалежними від держави лише в суто громадських справах, які не належать до державних інтересів. Крім цих парадигм, мають розповсюдження й інші концепції організації влади на місцях: “теорія муніципального дуалізму”, “теорія держави загального добробуту” тощо.

Аналіз вище наведених концепцій дозволив дійти висновку, що найбільш актуальною для України як у теоретичному, так і в практичному плані є так звана громадсько-державницька парадигма місцевого самоврядування. Орієнтація на такий компромісний варіант обумовлена тим, що ця концепція не протиставляє, а поєднує в собі самоврядні та державні засади й регулює

їх взаємовідносини. Це дозволяє місцевому самоврядуванню, особливо в період реформування державного управління, бути одним із шляхів подолання політичного відчуження від влади, ліквідації історично зумовленої суперечності між державою і суспільством, засобом цілеспрямовано-еволюційного розширення демократичного простору.

Необхідно зазначити, що окремі аспекти обраної теми знайшли своє відображення в роботах вітчизняних і зарубіжних фахівців у галузі державного управління, істориків, правників, політологів, економістів. Але до цього часу відсутня узагальнююча методологічна робота, присвячена розвитку місцевого самоврядування в Канаді. Пояснити це можна тим, що детальне вивчення місцевого самоврядування в Канаді – відносно нова сфера навіть для канадських науковців (переважна більшість їхніх праць, присвячених аналізованій тематиці, вийшла у світ лише в 60–80-х рр. ХХ ст.)

Радянські вчені цю проблематику взагалі не брали до уваги, адже з боку влади запит на подібні дослідження був відсутній. Реального самоврядування в Радянському Союзі не існувало, існували лише окремі його елементи, всевладдя бюрократичного апарату КПРС і створеного ним управлінського механізму.

Як наслідок, підґрунтям сучасних досліджень вітчизняних фахівців у галузі державного управління служать лише окремі праці радянських науковців, переважно істориків та правників, які висвітлювали деякі питання еволюції місцевого управління в Канаді. Ретроспективний логіко-системний аналіз праць А. Лідіна (Лидин 1960), Г. Барабашева (Барабашев 1971), О. Сороко-

Цюпи (Сороко-Цюпа 1985), В. Тішкова й Л. Кошелєва (Тішков і Кошелєв 1982), В. Шила (Шило 1985), В. Моргачова (Моргачёв 1987) та ін. засвідчує, що хоча вони і містять у собі багатий і різноплановий фактичний матеріал, проте заідеологізованість досліджень, політично-кон'юктурні підходи до добору конкретного матеріалу для оцінок і висновків ставали на заваді у виявленні існуючих проблем, оскільки все, що не вписувалося в наперед визначену схему, авторами замовчувалося.

Із початку 90-х рр. ХХ ст., із проголошенням незалежності України, спостерігається посилення уваги до проблем державного управління, усвідомлення його як окремого виду діяльності та виділення в самостійну галузь науки. Відбувається закономірний перехід до виявлення якісно нових підходів дослідників до вивчення актуальних проблем державного управління та місцевого самоврядування.

Свого часу проблема вивчення й адаптації в Україні кращого світового досвіду діяльності органів місцевого самоврядування знайшла своє відображення в розробленні концепцій державної регіональної політики, реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади та інших документах.

До низки праць вітчизняних дослідників, присвячених вивченню зарубіжного досвіду діяльності органів місцевого управління і самоврядування, опублікованих на зламі ХХ–ХХІ століть, входять монографії О. Карлова (Карлов 1993), Б. Андресюка (Андресюк 1997), О. Ярошука (Ярошук 1999), І. Федіва (Федів 2001), посібник А. Ткачука, Р. Аграноффа та Р. Брауна (Ткачук, Агранофф і Браун 1998), публікації

В. Кампо (Кампо 1999), В. Пархоменка (Пархоменко 1999), В. Лісничого (Лісничий 2001), у яких об'єктивно, хоча й досить фрагментарно, відображено окремі етапи розвитку місцевого врядування в Канаді. Висвітлення окремих аспектів канадського досвіду у сфері регіонального й місцевого управління також вміщено в ряді статей українських правників (Тищик і Кочур 1997), політологів (Бессонова 2000), (Ковальова 2000), фахівців у галузі державного управління (Бабінова 2002), (Мельниченко 1996), (Тертичка 2001), (Поважний 2001).

Певний внесок у вивчення процесу генезису місцевого самоврядування в Канаді й апробації канадського досвіду в Україні зробили у своїх дисертаційних роботах Б. Андресюк (Андресюк 1997), Ю. Шаров (Шаров 2001), О. Яцунська (Яцунська 2002), якими окремі питання досліджуваної теми розглянуто побіжно, зокрема питання підготовки й проведення організаційних, фінансових, функціональних та процедурних реформ місцевого самоврядування, вироблення методологічних засад стратегічного планування в муніципальному менеджменті та впливу світового досвіду на інституціонально-системне втілення місцевого самоврядування в Україні.

Цікавим і важливим для дослідження теми стало вивчення думки управлінців-практиків, які здійснили навчальний візит до Канади з метою вивчення механізмів муніципального управління, що сприяло "активізації ролі міських голів у здійсненні в Україні адміністративної реформи, яка передбачає формування системи оптимального розподілу повноважень між центром, областями та містами, зокрема в бюджетній сфері;

налагодженню відносин між українськими й канадськими містами з метою подальшої співпраці; згуртуванню українських мерів для вирішення спільних проблем міського розвитку та ін.” (Екон. часопис 2000, 61).

Водночас проведений системний аналіз наукових праць показує, що ступінь дослідження питань становлення й розвитку місцевого самоврядування в Канаді та можливості використання канадського досвіду в Україні залишається недостатнім, дослідження розрізнені, методологічно не об’єднані, відсутній єдиний погляд на проблему. Нині ж практика розбудови місцевого самоврядування в Україні та інших країнах світу гостро потребує комплексних досліджень цих складних і суперечливих процесів, що змушує звернутися до широкого кола науково-теоретичних праць зарубіжних (насамперед канадських) авторів та достовірних зарубіжних джерел за темою дослідження.

Вчені української діаспори І. Лисяк-Рудницький (Лисяк-Рудницький 1994) та О. Субтельний (Субтельний 1991) досліджували питання участі представників української діаспори в місцевому самоврядуванні канадських провінцій Саскачеван, Альберта і Манітоба. Корисним є системний критичний аналіз наукових праць зарубіжних фахівців С. Данилова, А. Осавелюка (Осавелюк 1995), А. Мелкумова (Мелкумов 1998) та О. Черкасова (Черкасов 1998), присвячених дослідженню сучасних тенденцій розвитку місцевого самоврядування в Канаді. Із погляду розуміння еволюційних процесів місцевого самоврядування важливе значення має опрацювання класичних робіт зарубіжних вчених А. - де Токвіля (Токвіль 1998) та Ю. Панейка (Панейко 2002),

які заклали фундамент теоретичних основ місцевого самоврядування.

Автор наголошує, що дослідження здійснювалося переважно на основі ґрунтового опрацювання широкого кола канадських джерел і праць канадських дослідників місцевого самоврядування, фахівців у галузі державного управління. Опрацьовано роботи К. Кроуфорда (Crawford 1954), Д. Роуета (Rowat 1962), Т. Планкетта (Plunkett 1968), Е. Сенктона (Сенктон 2001), Р. та С. Тіндалів (Tindals 2000). Відзначено, що значна частина цих праць присвячена процесам становлення місцевого самоврядування в центральних провінціях Канади, особливо Онтаріо, більшість робіт носить описовий характер, увага дослідників сфокусована переважно на управлінні великими містами, значно менше її приділено розвитку малих міст і сільських територій.

У центрі наукового опису перебувають основні проблемні питання: ступінь залежності місцевих органів влади від політики провінційних урядів та обмеження їх самостійних дій; неадекватність матеріально-фінансової основи органів місцевого самоврядування; незадовільний рівень координації між рівнями управління; історична еволюція структур місцевого самоврядування; необхідність вдосконалення внутрішніх механізмів і методів управління; аргументи “за” й “проти” введення партійної політики на рівні місцевого самоврядування та ін.

Відповідні роботи канадських вчених, зокрема Г. Каплана (Kaplan 1982), Д. Хіггінса (Higgins 1986), Л. Фельдмана (Feldman 1981), К. Лео (Leo 1986), У. Магнуссона й Е. Сенктона (Magnusson and Sancton

1983), А. Артібайса (Artibise 1984) та ін., розглянуто в плані вивчення і осмислення уроків кожного з етапів процесу становлення та еволюції місцевого самоврядування десяти провінцій та трьох федеральних територій Канади.

У розрізі можливостей використання канадського досвіду необхідно відзначити праці К. Грем, С. Філіпс, А. Маслоува (Graham, Philips and Maslove 1998), А. О'Брайена (O'Brien 1993), Р. Біша (Bish 2001), Е. Ісіна (Isin 1992), Д. Массона (Masson 1985), К. Кернагана й Д. Сігела (Kernaghan, Siegel 1987), Г. Кітчена (Kitchen 2000) та ін. із питань муніципального менеджменту, місцевої політики, фінансової основи місцевого самоврядування, проблем місцевого економічного розвитку. Новітнім джерелом знань про розвиток територій в історичній перспективі є перекладене українською мовою 25-те ювілейне видання книги К. Брауна (Braun 2019).

Проведений аналіз досліджуваної проблеми свідчить, що вона раніше вивчалася несистемно, переважно побіжно, що створило передумови для ґрунтовного розроблення теми, визначення найважливіших напрямів наукового дослідження проблеми.

Виокремлено основні періоди розвитку місцевого самоврядування в провінціях і територіях Канади. I період охоплює другу половину XIX ст. – час, коли відбувався процес становлення органів місцевого самоврядування в провінціях Канади; II період збігається з “ерою реформ” кінця XIX – початку XX ст., викликаних явищами урбанізації та демократизації суспільного життя; III період – перша половина XX ст. – період Великої депресії та двох

світових воєн, які засвідчили невідповідність чинної системи органів місцевого самоврядування викликам часу і призвели до змін в основі традиційної муніципальної системи Канади; IV період – друга половина ХХ ст., період проведення низки організаційних, структурних, фінансових, функціональних та процедурних реформ органів місцевого самоврядування в Канаді з метою підвищення їх дієвості, ефективності й зростання ролі у наданні громадських послуг та розбудові громадянського суспільства; V період – від середини 90-х рр. ХХ ст. – пов’язаний зі зростанням ролі великих міст та зміцненням місцевої автономії, розвитком місцевої інфраструктури. Друге десятиліття ХХІ ст., як новий етап, характеризується наростанням кризових явищ у муніципальному розвитку, пов’язаними з економічною рецесією, загальною екологічною та COVID-19 ситуацією.

Зміни в тенденціях розвитку також вимагають концептуального переосмислення його генезису на кожному з визначених періодів шляхом використання закономірностей та принципів історизму та об’єктивної оцінки подій, які мали визначальний вплив на становлення та головні особливості сучасної системи муніципального управління в Канаді.

Висвітлено витoki й історичну еволюцію системи муніципального управління в провінціях і федеральних територіях Канади. Визначено фактори, які мали вплив на формування конкретних типів структур місцевого самоврядування, властивості початкових муніципальних систем.

Аналіз опублікованих документів та наукових джерел дає підстави стверджувати, що основні риси місцевого

самоврядування в Канаді закладали задовго до заснування Канадської конфедерації. Загальні провінційні системи місцевого самоврядування складені в період формування відповідальних перед парламентом урядів провінцій. Такі нові уряди, створені ще в 1867 р., успадкували наявні муніципальні інституції і філософію їх діяльності.

Становлення систем місцевого самоврядування в Канаді не було простим і однозначним процесом: вікове панування централізованого арбітражного керування через мирові суди, початкова практика міських зборів, становлення тауншипів, надання містам права місцевого самоврядування, інкорпорація міст, положення про обрані на місцях ради, схема окружного управління провінції Онтаріо, експерименти з муніципальними одиницями в західних провінціях, ухвалення загальних муніципальних законів, введення обов'язкового самоврядування для сільських територій – далеко не повний перелік історичних віх розвитку місцевого самоврядування в Канаді.

На початку ХХ ст. більшість канадських провінцій, за винятком північних територій, перебували в стадії завершення формування цілісних систем муніципального управління. Усі системи були майже подібні, переважно через вплив моделі Онтаріо (Верхньої Канади), створеної в 1849 р. Системи загалом склалися з сіті, таунів і вілліджів як міських адміністративно-територіальних одиниць, сільських одиниць, відомих як тауншипи, муніципальні райони або сільські муніципалітети, і в деяких випадках – окружних одиниць. Ради обиралися прямим голосуванням виборців, за винятком окружного рівня в провінціях Онтаріо, Квебек і деякою мірою Нью-

Брансуїк. Ці муніципальні системи цілком відповідали умовам свого часу.

Становлення місцевого самоврядування в провінціях і територіях Канади відбувалося по-різному, зі своєю регіональною специфікою. Особливості еволюції муніципальних установ у кожній провінції Канади визначені такими факторами, як час заснування поселень, кількість населення, місце походження переселенців, географічні особливості різних провінцій. У Верхній Канаді мала місце тривала й напружена боротьба місцевих громад за право на самоуправління, а у Нижній Канаді населення відмовлялося від використання впровадженої зверху урядом системи. У Новій Шотландії і Нью-Брансуїці місцеві жителі не були зацікавлені в запровадженні реального місцевого самоврядування, на Острові Принца Едуарда завдяки обмеженій території законодавчий орган провінції безпосередньо займався місцевими справами, за виключенням кількох міських центрів.

Прерійні провінції (Манітоба, Саскачеван, Альберта) були відкриті для заселення багато років по тому, коли успішно завершилася боротьба за місцевий контроль над справами в центральних провінціях. Тому нові провінції мали змогу використовувати вже нагромаджений чвертьвіковий досвід муніципального управління інших провінцій. У Британській Колумбії потребу в органах місцевого самоврядування визначили розсіяний характер ранніх поселень і проблема транспортного сполучення. У Ньюфаундленді, навпаки, населення, переконане у відповідальності уряду за надання місцевих послуг та

побоюючись введення податку на нерухомість, чинило опір будь-яким урядовим пропозиціям.

Муніципальні органи влади засновували переважно у відповідь на проблеми зростання й необхідність забезпечення різних громадських послуг. Важливим фактором у створенні муніципальних інституцій, таких, як міська рада, була неспроможність старої адміністративної системи управління, що здійснювалася судами сесії (мировими судьями) й ґрунтувалася на поєднанні виконання виконавчої і судової функцій, вирішувати щораз більший обсяг проблем міст. Попит на збільшення й покращення обслуговування в сільській місцевості, особливо на забезпечення транспортною інфраструктурою, створив умови для виникнення муніципальних утворень у сільській місцевості.

Увага до органу місцевого самоврядування як до надавача послуг залишається характерною рисою системи й сьогодні. Водночас, подібно до будь-якої управлінської системи, муніципальне управління продовжує змінюватися, адаптуючись до мінливих шляхів розвитку суспільства.

Вирішального значення для розвитку місцевого самоврядування в Канаді набув період вікового пограниччя XIX–XX ст. Він увійшов в історію під назвою “епохи муніципальних реформ”, спонукальною причиною проведення яких стали принесена промисловою революцією урбанізація та викликана розширенням виборчого права демократизація суспільного життя.

Тенденція зростання потреб (процеси прискореної індустріалізації, економічного зростання, великомасштабної імміграції та високі темпи приросту

населення), як доведено дослідженням, привела до появи й розвитку в канадському суспільстві різноманітних реформаторських рухів, які ставили за мету боротьбу за соціальну справедливість, за “красиве”, “здорове” й “дієве” місто, за регулювання комунальних послуг і перебудову структури місцевого самоврядування (провінції Онтаріо, Манітоба, Квебек).

В авангарді руху за муніципальну реформу перебували великі бізнесмени, мало зацікавлені демократичними аспектами місцевого самоврядування, для яких воно стало зручним інструментом здобуття політичної влади й нарощування капіталу. Ділові кола, багато професійних діячів побоювалися збільшення вимог робітничого класу, наділеного виборчим правом, і вважали за необхідне обмежити роль бідноти й робітників у місцевій політиці через інституційну реформу й проголошену ідеологію позапартійності й незалежного, професійного менеджменту, використовуючи аргументи проти “політичності” і “партійності” місцевого самоврядування та гасло “громадянська справа полягає не в політиці” (Weaver 1977, 41).

Ініціатори муніципальних реформ головною метою вбачали ліквідацію явищ корупції й підвищення ефективності управління. Основним методом вирішення цього завдання було вилучення значної частини повноважень у місцевих рад. Зазначене вище досягалося такими засобами:

- змінами у виборчій системі, спрямованими на заміну системи виборів депутатів місцевих рад від виборчих округів загальними виборами по одномандатному виборчому округу, межі якого збігалися з

територіальними межами муніципалітету (міста Торонто, Монреаль, Сент-Джон). Загальні вибори в поєднанні з підвищенням майнового цензу мали зменшити вплив на результати виборів громадян іммігрантського походження та мешканців бідних районів;

- формуванням невеликого виконавчого органу зі значними повноваженнями (контрольного бюро) з метою відібрати важливі виконавчі функції у місцевої ради (міста Сент-Джон, Вінніпег, Калгарі, Монреаль);

- збільшенням повноважень міської адміністрації через системи комісіонерів та міських менеджерів (міста Торонто, Монреаль, Гуелф, Лондон, Монреаль);

- створенням окремих органів спеціального призначення, що мали перебрати на себе виконання важливих адміністративних функцій, які недоцільно було доручати політичним діячам (міста Монреаль, Ванкувер, Торонто).

Здебільшого в провінціях Канади (за винятком західних – Манітоби, Саскачевану та Альберти) місцеве самоврядування в “епоху муніципальних реформ” розглядали не стільки як рівень управління, скільки як корпоративну справу. Муніципальні ради, із погляду реформаторів, уподібнювали компактним радам директорів великих комерційних корпорацій. Наполегливо пропагували думку про те, що ради – не місце для виголошення промов і партійних позицій, а місце для ведення справжніх, реальних справ позапартійними представниками, обраними в межах територіальної громади.

У сучасних умовах підтримка ідеї про те, що місцева рада є лише специфічною формою корпоративного органу

управління, думка про наявність певних зв'язків між ефективним корпоративним і муніципальним управлінням мають право на існування.

Кінцевим результатом впровадження муніципальних реформ стало створення більш складних за структурою і менш підзвітних громадськості органів муніципальної влади, що були більш відданими ідеям ефективної економіки і менеджменту, ніж виборцям. Їх дієвість виявилася невисокою ще й тому, що підприємці у владі були так само схильні до особистого збагачення й корупції, як і муніципальні представники, яких гостро критикували.

Спадщина “епохи муніципальних реформ” проявилася в тривалому існуванні структур, утворених у цей період, а також у тривалому запереченні в Канаді доречності політики на місцевому рівні.

У середині ХХ ст. базова система місцевого самоврядування в Канаді перестала відповідати вимогам часу з огляду на зміни, що сталися в економіці та структурі населення країни під впливом Великої депресії та двох світових воєн. Створена в другій половині ХІХ – на початку ХХ століть система місцевого самоврядування обслуговувала потреби суспільства переважно сільськогосподарського типу, водночас протягом ХХ ст. через процеси індустріалізації й урбанізації відбувався перехід до постіндустріального інформаційного суспільства.

Серед проблем, що викликали необхідність нового реформування муніципальної системи Канади, наявні такі:

- невідповідність концепції відповідальності муніципалітетів за надання соціальної допомоги умовам

соціально-економічної кризи й вилучення внаслідок цього соціального захисту з виключної компетенції місцевого самоврядування;

- неадекватність наявного адміністративно-територіального поділу, муніципальних територіальних меж, що виникла з надмірної кількості малих за розміром муніципалітетів та чинної в більшості міських центрів фрагментованої муніципальної територіальної структури;

- скорочення повноважень муніципалітетів внаслідок їх передачі окремим правлінням і комісіям та органам влади вищого рівня;

- недостатні джерела доходів місцевих бюджетів і збільшення залежності органів місцевого самоврядування від провінційних субсидій, переважно цільових за характером, що передбачало виконання їх одержувачами певних визначених умов;

- несумісність успадкованої з ери муніципальних реформ неполітичної традиції з надзвичайно спірними проблемами і суб'єктивними цінностями, що постали перед муніципальними органами, особливо в містах Канади;

- неефективність муніципальних управлінських органів у забезпеченні керівництва, координації й чіткого центру підзвітності й відповідальності.

Відповіддю на неадекватність традиційної системи місцевого самоврядування новим умовам та на значне поглиблення перелічених проблем стали нові ініціативи реформи муніципального управління в ряді провінцій країни (Онтаріо, Квебек, Альберта). Відзначалися вони помірністю і були спрямовані лише на вдосконалення всередині чинної на той час системи. Закладаючи нові

підвалини для сучасної системи муніципального управління, базованої на збалансованому поєднанні ефективної репрезентації й дієвого надання послуг, більшість цих реформ могли лише частково виправити дефекти традиційної основи місцевого самоврядування, загальна муніципальна структура залишалася з переважанням функції надання послуг (Tindal 2000).

У другій половині ХХ ст. розпочалася нова ера реформування місцевого самоврядування в Канаді (“друга хвиля”), значні перетворення мали місце в більшості провінцій країни.

Основні види реформ місцевого самоврядування Канади в зазначений період можуть бути підсумовані наступним чином:

- створення та зміцнення муніципальних органів влади верхнього ярусу (регіональні уряди в провінції Онтаріо, Корпорація Великого Вінніпегу в провінції Манітобі, регіональні райони в провінції Британська Колумбія, міські комуни й регіональні окружні муніципалітети в провінції Квебек);

- використання методу анексії для врегулювання питань територіальних меж муніципалітетів (особливо в провінціях Альберта, Саскачеван, Онтаріо); утворення одноярусних регіональних муніципалітетів у метрополійних регіонах (провінції Нова Шотландія, Онтаріо);

- розширення міжмуніципальної кооперації як одного з головних факторів підвищення рівня якості життя територіальних громад, створення міжмуніципальних органів спеціального призначення, посилене використання міжмуніципальних правлінь й угод про обслуговування

(Фредеріктон, Сент-Джон і Монктон у провінції Нью-Брансуїк, Сент-Джонс у провінції Ньюфаундленд і Лабрадор, правління регіонального обслуговування в провінції Альберта);

- нові підходи до представництва й ухвалення рішення в радах (початковий устрій Вінніпег-Юнісіті, введення прямих виборів у регіональних урядах Онтаріо);

- нове окреслення меж провінційних і місцевих повноважень, із проведенням широких досліджень і виробленням практичних рекомендацій (провінції Нью-Брансуїк, Нова Шотландія, Онтаріо).

Більшість муніципальних реорганізацій були ініційовані й сплановані відповідними міністерствами муніципальних справ. Проте, особливо в останні десятиріччя, стало традиційним широке використання консультаційних процесів і проведення громадських обговорень із винесених пропозицій.

Одним із найсуттєвіших наслідків проведених реформ була зміна типів муніципалітетів у різних провінціях. Загалом можна виділити урбанізовані одиниці – міста і села (сіті, тауни й вілліджі) та сільські одиниці – райони, парафії, тауншипс й округи. Також наявні муніципалітети верхнього ярусу з більш широкою юрисдикцією, відомі під різними назвами – окружні, регіональні, метрополійні, районні муніципалітети, міські комуни.

Інтерес у проведенні більшості вищезгаданих реформ концентрувався на поліпшенні постачання послуг, фактично від витоків муніципальних інституцій через еру муніципальних реформ до нашого часу забезпечення послуг розглядалося як найважливіша роль місцевого

самоврядування. Акцент реформування переважно на міських територіях пояснюється тим, що тенденції урбанізації підірвали традиційну систему місцевого самоврядування з відмінною класифікацією міських і сільських муніципалітетів, багатоманітністю невеликих адміністративних одиниць та покладанням на податок на нерухоме майно як основне джерело муніципальних доходів. При реформуванні увага надавалася вдосконаленню меж юрисдикцій місцевого самоврядування, перекроюванню територіальних меж, скороченню подрібненості адміністративно-територіальної структури шляхом укрупнення муніципальних адміністративно-територіальних одиниць.

Наявна хибність підходу до реформування муніципального управління, що ґрунтувався на встановленні нових територіально-управлінських структур із метою оптимізувати надання послуг. Пошук відповідних меж юрисдикцій, територіальних розмежувань не в змозі повністю вирішити завдання обслуговування без врахування політичної ролі місцевого самоврядування, оскільки:

- по-перше, досвід свідчить про те, що темпи розвитку й забудови територій часто можуть випереджати процес формування нових територіальних меж муніципалітетів. Як наслідок, вже реформовані муніципальні структури неспроможні задовольнити вимоги обслуговування міських районів;

- по-друге, навіть якщо регіональні й інші реформовані структури вважають занадто малими для ефективного обслуговування територій, вони є також занадто великими для виконання представницької ролі.

Особливо це правильно у випадках непрямого обрання членів регіональних рад та їх слабого зв'язку з місцевими виборцями.

Як зазначено в дослідженні, один із можливих шляхів виходу із цієї ситуації полягає в тому, щоб створити структури, які відповідають саме вимогам забезпечення ефективного управління, а не призначені для простого адміністрування надання послуг. Це можна зробити, якщо звільнити муніципалітети від потреби бути надавачами муніципальних послуг і натомість дозволити їм стати управліннями-“аранжувальниками” обслуговування (Tindal 2000). У такому випадку можна розв'язати питання екстериторіальності та розмежування, надання місцевих послуг іншими агентствами і навіть приватним сектором.

Міцне місцеве самоврядування також потребує нарощування дохідної бази, водночас проведені реформи “другої хвилі” супроводжувались переважанням дефіцитних бюджетних моделей. Закономірно, що там, де певні місцеві зобов'язання були передані до провінційного рівня управління (наприклад, у провінції Нью-Брансуїк), фінансовий тягар муніципалітетів було зменшено, але й політична важливість місцевого самоврядування також зменшилася. Окремі спроби реформування системи податкової оцінки нерухомого майна й врегулювання надання провінційних субсидій мало впливали на загальну картину неадекватності джерел муніципальних надходжень. Досягнення домовленостей про поділ доходів у кількох провінціях стосувалися всіх муніципалітетів, зміни не прив'язувалися до конкретних реформ місцевого самоврядування.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть діяльність у сфері реформування місцевого самоврядування Канади відновилася, але цього разу вже без широкомасштабних проєктів, із поверненням до спеціальних підходів у кожному конкретному випадку, як це вже мало місце в 50-х рр. ХХ ст.

Щодо напрямів удосконалення місцевого самоврядування в Україні з урахуванням впливу передових ідей і підходів передових країн розвиненої демократії відзначено необхідність успішного здійснення управлінських реформ на регіональному і місцевому рівнях на засадах децентралізації, деконцентрації владних повноважень, субсидіарності, партнерських відносин між місцевими органами виконавчої влади та місцевого самоврядування; міжсекторного співробітництва між місцевою владою, громадськими організаціями, представниками бізнесових кіл, проведення прозорої публічної політики місцевого і регіонального розвитку, чіткого окреслення стратегії місцевого і регіонального розвитку.

Алгоритми стратегій місцевого і регіонального розвитку зможуть працювати лише в умовах програмно-цільового підходу, стратегічного планування, взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих один одного процесів реформування.

При проведенні реформи особлива увага приділена вивченню, узагальненню і впровадженню кращого вітчизняного та зарубіжного досвіду у сфері розвитку місцевого самоврядування. Особливий інтерес безумовно представляє досвід Канади, адже він переконливо свідчить, що запорукою успіху й процвітання є врахування світових

закономірностей та тенденцій розвитку місцевого самоврядування, тісна співпраця органів влади різного рівня з громадянами, активне використання потенціалу громадянського суспільства – можливості й здатності самоорганізовуватися, віднаходити механізми реалізації місцевих ініціатив для успішного розв’язання проблем на місцях у тісному зв’язку з діяльністю механізму державного управління.

Свідченням цього є низка конкретних прикладів осмислення і залучення цього досвіду в контексті розв’язання проблемних питань, а саме: законодавчого регулювання діяльності органів місцевого самоврядування; оптимізації адміністративно-територіальної структури муніципального управління; формування фінансової основи діяльності муніципальних органів; стратегічних засад розвитку місцевого самоврядування, сприяння місцевому розвитку; зміцнення кадрового потенціалу територіальних громад; напрямів удосконалення інституційного розвитку місцевого самоврядування.

Так, вивчення підходів до оптимізації розмірів територіальних громад у канадській провінції Саскачеван і спроб їх реалізації дозволяє зробити певні узагальнення й висновки, важливі для України в умовах адміністративно-територіальних реформ. Іншим прикладом є підвищення фахового рівня депутатів місцевих рад, навчання депутатів місцевих рад громад з організацією відповідної інформаційної мережі, реалізованого в Північно-Західних територіях Канади на базі широкого використання передових інформаційних технологій. Заслужовує на увагу канадський досвід діяльності агентств регіонального розвитку, що набуває особливого значення на тлі

глобальної тенденції регіоналізації місцевого врядування. На прикладі провінцій Саскачеван, Альберта й Онтаріо розкрито суть відповідних довготермінових регіональних стратегій соціально-економічного розвитку, базовими положеннями яких є створення позитивного середовища для економічного зростання, обов'язковим елементом якого є сприятливий інвестиційний клімат, належна інфраструктура, впровадження стимулів заохочення підприємців, які бажають ризикнути й інвестувати свій час і кошти в майбутнє регіону; опора на чинні сильні сторони, зокрема підтримка урядом провінції ключових економічних галузей, що мають найкращий потенціал для розвитку (“точки зростання”); розвиток програм партнерства й співробітництва в різних сферах між органами виконавчої ради, місцевого самоврядування, територіальними громадами, науково-дослідними установами, навчальними закладами, бізнес-структурами, кооперативним сектором, громадськими організаціями (Козюра 2013, 272–290).

Цінним і корисним є канадський досвід реалізації на провінційному і місцевому рівня управлінських реформ, у яких центр ваги перенесено на попереджувальні заходи, зменшення витрат на адміністрування програм, значне посилення громадської участі й контролю за управлінським процесом.

Вивчення досвіду розвитку й функціонування місцевого самоврядування й регіонального управління в Канаді переконує в перевагах системи відповідального уряду, відкритої, прозорої, соціально орієнтованої системи державного управління й місцевого самоврядування, спрямованої на задоволення людських потреб, системи

підзвітної населенню, до складу якої входить роль громадської думки в прийнятті й ухваленні рішень.

За результатами проведеного автором експертного опитування щодо проблемного поля, сучасного стану та перспектив розвитку місцевого самоврядування в Україні пріоритетними напрямками реформування місцевого самоврядування було виявлено розмежування повноважень державної, регіональної влади і органів місцевого самоврядування та врегулювання питань міжбюджетних відносин; повернення повноцінного самоврядування з відповідними інститутами; запровадження механізмів демократії участі на місцях (Козюра 2013, 324).

Творче використання канадського досвіду відчутно може допомогти уникнути багатьох помилок, відіграти значну інноваційну роль у розбудові держави. У зв'язку з цим постає необхідність активізації взаємовідносин між Канадою та Україною у різних сферах суспільного життя й економічної діяльності.

У такий спосіб наведено розв'язання важливої наукової проблеми визначення та обґрунтування теоретико-методологічного засад і науково-прикладних аспектів адаптації досвіду становлення та розвитку місцевого самоврядування в Канаді для України. Отримані результати дослідження дають змогу сформулювати висновки.

1. Проаналізовано на основі системно-історичного й концептуально-порівняльного підходів стан висвітлення проблеми становлення і розвитку місцевого самоврядування в Канаді у вітчизняній і зарубіжній літературі. Відзначено, що окремі аспекти обраної теми

знайшли своє втілення в роботах вітчизняних і зарубіжних фахівців у галузі державного управління, істориків, правників, політологів, економістів. Але до цього часу відсутня узагальнювальна науково-теоретична праця, присвячена розвитку місцевого самоврядування в Канаді. Детальне вивчення місцевого самоврядування в Канаді є відносно новим предметом вивчення навіть для канадських науковців. Проведений системний аналіз сучасних наукових праць показує, що ступінь дослідження становлення і розвитку місцевого самоврядування в Канаді та можливості використання канадського досвіду в Україні залишається недостатнім, наукові пошуки розрізнені, методологічно не об'єднані, відсутній єдиний погляд на проблему. Представлене дослідження є першим в Україні, у якому на основі численних канадських і вітчизняних джерел проведено системний концептуально-цілісний аналіз розвитку місцевого самоврядування в Канаді як державно-управлінського й історичного феномену; виявлено особливості процесу становлення й розвитку місцевого самоврядування в Канаді, узагальнено уявлення про його характер, рушійні сили та динаміку, визначено основні напрями й засоби трансформації досвіду Канади у вітчизняну практику.

2. Обґрунтовано, що об'єктивною необхідністю стає процес реформування місцевих органів виконавчої влади та системи місцевого самоврядування в Україні, подальшого просування в напрямках досягнення визнаних світовим співтовариством стандартів рівня і якості життя, що вимагає радикальних змін ідеології та управлінських підходів до здійснення політики у сфері регіональної політики та розвитку місцевого самоврядування. З огляду

на це, особливого значення набуває вивчення та узагальнення тенденцій та досвіду проведення адміністративно-управлінських реформ у Канаді – країні, у якій органи місцевого самоврядування ефективно доповнюють федеральну політичну структуру влади. Вони виконують роль молодших партнерів вищої влади, поєднуючи в своїй діяльності втілення в життя політики федерального і провінційного урядів з урахуванням та захистом потреб і запитів місцевого самоврядування. Результати проведеного дослідження, інтегровані в парадигму трансформації суспільного управління, свідчать про значні можливості застосування канадського досвіду у сфері муніципального управління для подальшого розвитку місцевого самоврядування в Україні, зміцнення його організаційних, правових, матеріально-фінансових та демократичних засад.

3. Узагальнено історичний досвід становлення і функціонування систем місцевого самоврядування в провінціях та територіях Канади. У контексті історико-порівняльного аналізу становлення та розвитку світового місцевого самоврядування досліджено досвід Канади з визначенням історичного й організаційного змісту, виокремленням базових періодів та їх характеристик. Запропонована періодизація дала можливість проаналізувати шлях становлення та розвитку місцевого самоврядування в Канаді, розкрити взаємозв'язок між попереднім та наступним періодами розвитку, визначивши специфічні риси кожного з них, сформувати цілісні уявлення про розвиток системи місцевого самоврядування як управлінського явища, розглянувши його тенденції й суперечності. Отримані результати дослідження дають

змогу врахувати як позитивну, так і негативну спадщину Канади при оптимізації системи місцевого самоврядування в Україні в сучасних умовах.

4. Встановлено та охарактеризовано провідні закономірності та тенденції розвитку місцевого самоврядування Канади на різних історичних етапах і періодах. Шляхом застосування історично-інституційного підходу встановлено, що структура органів місцевого самоврядування в Канаді формувалася, розвивалася, змінювалася і вдосконалювалася у відповідь на потреби й “виклики часу” – зростання кількості населення та необхідності оперативного, повного і якісного надання різних громадських послуг. Із часом, у процесі розвитку суспільства, змінювалися потреби громадян, що змушувало центральну і місцеву владу ставити перед собою нові завдання, і, відповідно, для їх успішного розв’язання, змінювати й вдосконалювати функціональне наповнення та організаційну структуру системи місцевого самоврядування. Цей процес відображає загальну закономірність розвитку соціальних систем: зміна умов → нові потреби та інтереси → зміна цілей розвитку → перегляд функцій управління → оновлення структур управління. Це дало змогу розвинути підхід до удосконалення структури органів місцевого самоврядування в Україні через обґрунтування доцільності переходу до нових управлінських структур залежно від зміни чисельності населення та необхідності забезпечувати оперативне і якісне задоволення потреб громад.

5. На основі вивчення досвіду функціонування місцевого самоврядування в провінціях та територіях Канади визначено провідні тенденції його розвитку на

сучасному етапі. Встановлено спільні тенденції розвитку місцевого самоврядування в Канаді та Україні, зокрема: зміцнення матеріальних та фінансових основ місцевого самоврядування; посилення ролі виконавчих органів та впливу муніципальних посадових осіб у вирішенні справ; професіоналізація місцевого самоврядування; скорочення кількості сільських поселень та зростання кількості міських, поглиблення кризи міст. Відзначено перспективні для України тенденції, що набули розвитку в Канаді, а саме: суттєві зміни функцій органів місцевого самоврядування, викликані їх делегуванням приватним та неурядовим організаціям; забезпечення громадян рівними можливостями доступу до отримання мінімальних стандартів обслуговування; укрупнення адміністративно-територіальних одиниць, скорочення числа місцевих органів влади, створення різних регіональних форм управління. Виокремлено тенденції розвитку місцевого самоврядування в Канаді, що не притаманні Україні, але заслуговують на увагу, зокрема: активний пошук нових організаційно-правових форм місцевого самоврядування, які поєднували б у собі елементи трьох ключових форм – “сильний мер-рада”, “рада-менеджер” та комісійної; розширення міжмуніципальної кооперації. Визначено, що вітчизняна тенденція конституційного визнання місцевого самоврядування не отримала розвитку в Канаді.

6. Проаналізовано концептуальний підхід до розвитку взаємодії регіональних та місцевих органів влади та вдосконалено його шляхом інституційного забезпечення реалізації державної політики у сфері місцевого самоврядування відповідно до національних пріоритетів; координації відносин уряду з органами місцевого

самоврядування; міністерського контролю виконання місцевими радами своїх зобов'язань. Для досягнення оптимального і своєчасного структурного оновлення рекомендовано застосовувати “спрямований консультативний підхід”, який полягає у спрямовуючій ролі центрального уряду в поєднанні з організованими ним консультаціями, та переговорний підхід між центральними органами влади та органами місцевого самоврядування для інших ключових елементів муніципальної системи.

7. Здійснено порівняння базових систем принципів місцевого самоврядування в Канаді й Україні. Виявлено, що вони є тотожними, хоча зазнавали змін на різних етапах еволюції місцевого самоврядування. Вдосконалено систему принципів місцевого самоврядування, що доцільно запровадити в Україні, зокрема запропоновано її доповнення спеціальними принципами кооперації, позитивного і випереджаючого лідерства з боку центральної і місцевої влади, поваги до потреб місцевого самоврядування, безперервних консультацій уряду з муніципалітетами.

8. Виявлено низку переваг та особливостей місцевого самоврядування в Канаді, що заслуговують на адаптацію в Україні, серед яких: значне різноманіття моделей місцевого самоврядування, зокрема відсутніх в Україні, внаслідок повноважень провінцій та територій самостійно визначати параметри системи місцевого самоврядування через законодавчі й адміністративні механізми; відповідальність урядів провінцій; реальне втілення принципів відкритості, прозорості, соціальної орієнтованості, підзвітності населенню; спрямованість на задоволення потреб людини; вирішальна роль

громадськості в прийнятті рішень. Виявлено багатоваріантність організаційних структур місцевого самоврядування в Канаді, що можуть бути використані при розробленні та впровадженні концепції реформування місцевого самоврядування в Україні. З'ясовано, що моделі місцевого самоврядування в Канаді відрізняються залежно від провінції чи території. Лише три провінції мають багаторівневу систему місцевого самоврядування. Британська Колумбія має дворівневу систему, що включає регіональні райони й муніципалітети; в Онтаріо – дворівнева система, що включає муніципалітети верхнього й нижнього рівня з додаванням однорівневих муніципалітетів; Квебек має дворівневу систему, що включає Регіональні муніципалітети графств і місцеві муніципалітети, а також, у випадках з метрополіями Монреаль і Квебек, додатковий надрегіональний орган – “Метрополійні райони”. В інших провінціях і територіях, незважаючи на деяку різницю в повноваженнях і сферах відповідальності між муніципалітетами, багаторівневих систем немає. Внутрішні організаційні моделі в муніципалітетах – переважно “сильний мер – рада” та “комісійна”. Запропоновано вдосконалити моделі організаційних структур місцевого самоврядування шляхом їх доповнення різноманітними місцевими агентствами, радами, комісіями (наприклад, шкільної освіти, охорони здоров'я, бібліотечної справи, водопостачання тощо), керованими власними органами, що не розглядаються як органи муніципального управління і функціонують на принципах громадсько-муніципальної участі.

9. Розроблено стратегічні засади розвитку місцевого самоврядування в Україні з урахуванням канадського досвіду, що передбачають сприяння регіональному та місцевому розвитку; інституційну підтримку через агентства регіонального розвитку; зростання кооперативного сектору місцевої економіки; поширення громадянської освіти як засобу формування активних і свідомих громадян, активізації взаємодії з громадськістю; залучення членів територіальної громади до участі в місцевому управлінні; запровадження системи показників вимірювання ефективності діяльності органів місцевого самоврядування; заохочення міжмуніципальної співпраці.

На основі узагальнення канадського досвіду муніципальних реформ запропоновано науково-практичні рекомендації, спрямовані на модернізацію місцевого самоврядування в Україні, а саме: переміщення акцентів в управлінні територіями з центру на самі території, територіальні громади; максимального наближення самоврядних інститутів влади до громадянина; законодавчого закріплення права виборності всіх інститутів влади, пов'язаних із життям територіальних громад; забезпечення принципу повсюдності місцевого самоврядування; підкріплення відповідальності місцевого самоврядування ресурсами, потрібними для виконання покладених на нього обов'язків, і насамперед власними доходами, майном та землею; визначення системи відносин між територіальною громадою, районом та областю; запровадження договірного принципу виконання делегованих повноважень, згідно з яким делегування і передача повноважень має обов'язково супроводжуватися й наданням необхідних для їхнього здійснення коштів;

впровадження механізмів та процедур громадської участі в розв'язанні місцевих проблем; формування механізмів партнерства – як між державною владою та місцевим самоврядуванням, так і між місцевим самоврядуванням, громадськістю та бізнесом.

Андресюк, Борис. 1997. *Місьцеве самоврядування в сучасній Україні: проблеми та перспективи*. Київ: Інформ.-видав. центр “Стилос”.

Бабінова, Олена. 2002. “Виконавчі критерії або критерії оцінки результативності, як один із шляхів поліпшення діяльності територіальних органів влади: досвід Канади”. *Самостійність місцевих рад та розподіл повноважень між ними: організація місцевого самоврядування відповідно до принципів Європейської хартії місцевого самоврядування*. 11–12 червня, 230–235. Київ: Логос.

Барабашев, Георгій. 1971. *Муниципальные органы современного капиталистического государства (США, Великобритания)*. Москва: МГУ.

Браун, Крейг. 2019. *Ілюстрована історія Канади*. Київ: Смолоскип.

Бессонова, Марина. 2002. “Канада-США та Україна-Росія: спроба порівняльного аналізу”. *Розвиток демократії та демократична освіта в Україні*: 2–14.

Економічний часопис, н.д. 2000. “Місьцеве самоврядування: досвід Канади. Взаємозв'язок правових і практичних механізмів здійснення місцевого самоврядування: За матеріалами навчального візиту групи українських мерів до Канади”. *Економічний часопис* 11–12: 3–68.

Кампо, Володимир. 1999. “Місьцеве самоврядування за рубежем”. *Політика і час* 12: 63–67.

- Карлов, Александр. 1993. *Формирование института местного самоуправления*. Київ: Вища школа.
- Ковалёва, Александр. 2000. “Проблема политического доверия в Украине и Канаде”. *Розвиток демократії та демократична освіта в Україні*: 34–36. Одеса.
- Козюра, Ігор. 2001. *Місьцеве врядування в Канаді*. Київ: УАДУ.
- Козюра, Ігор. 2013. *Місьцеве самоврядування: канадський досвід для України*. Полтава: АСМІ.
- Лидин, Александр. 1960. *Государственный строй Канады*. Москва: Госюриздат.
- Лісничий, Василь. 2001. *Політичні та адміністративні системи зарубіжних країн*. Харків: Торнадо.
- Лисяк-Рудницький, Іван. 1994. *Історичні есе*. Київ: Основи. Т.1.
- Мелкумов, Андрей. 1998. *Канадский федерализм: теория и практика*. Москва: Экономика.
- Мельниченко, Віктор. 1996. “Влада на місцях. Баланс прав і обов’язків. Місцеві органи державної влади і місцеве самоврядування в демократично організованому суспільстві: організація, статус, повноваження, взаємовідносини”. *Віче* 4: 114–124.
- Моргачёв, Вячеслав. 1987. *Формы и методы территориального управления в США и Канаде*. Москва: Наука.
- Осавелюк, Алексей. 1995. *Канада: местное управление и самоуправление*. Москва: ИНИОН РАН.
- Панейко, Юрій. 2002. *Теоретичні основи місцевого самоврядування*. Львів: Літопис.
- Пархоменко, Володимир. 1999. *Проблеми місцевого самоврядування в Україні 1990-х років*. Київ: Ін-т демократії ім. П. Орлика.
- Поважний, Олександр. 2001. “Кодекс корпоративного управління в системі саморегулювання”. *Управління сучасним містом* 7–9 (3): 22–27.
- Сенктон, Ендрю. 2001. *Системи міського управління = Systems of Urban Government*. Харків: Центр освітніх ініціатив.

- Сороко-Цюпа, Олег. 1985. *История Канады*. Москва: Высшая школа.
- Субтельний, Орест. 1991. *Україна. Історія*. Київ: Либідь.
- Тертичка, Валерій. 2001. “Регіональні особливості аналізу державної політики: досвід Канади з інституціоналізму”. *Збірник наукових праць УАДУ*. Вип. 1. Ч. 3: Державне управління та місцеве самоврядування, 62–64. Харків.
- Тишков, Валерій, и Леонид Кошелев. 1982. *История Канады*. Москва: Мысль.
- Тищик, Борис, і Володимир Кочур. 1997. “Історія утворення канадської конфедерації (1864–1867 рр.)”. *Право України* 10: 65–67.
- Токвіль, Алексіс де. 1999. *Про демократію в Америці*. У 2-х т. Київ: Видавничий дім “Всесвіт”.
- Федів, Іван. 2001. *Львів: досвід адміністративної реформи на рівні місцевого самоврядування*. Київ: УАДУ.
- Черкасов, Александр. 1998. *Сравнительное местное управление: теория и практика*. Москва: Изд. группа “Форум-Инфра”.
- Шаров, Юрій. 2001. *Стратегічне планування в муніципальному менеджменті: концептульні засади*. Київ: УАДУ.
- Шило, Владимир. 1985. *Канадский федерализм и международные отношения*. Москва: Наука.
- Ярошук, Олексій. 1999. *Досвід організації муніципального управління в зарубіжних країнах*. Тернопіль: ТАНГ “Економічна думка”.
- Яцунська, Олена. 2002. “Світовий досвід реформування місцевого самоврядування та Україна”. *Проблеми історії та сучасного стану науки Української держави*. Т. 2: 11–19. Миколаїв–Одеса: “ТОВ В.Д”.
- Artibise, Alan, and Paul-Andre Linteau. 1984. *The Evolution of Urban Canada: An Analysis of Approaches and Interpretations*. Report № 4. Winnipeg: The Institute of Urban Studies, University of Winnipeg.

- Bish, Robert. 2001. *Local Government Amalgamations: Discredited Nineteenth-Century Ideals Alive in the Twenty-First*. Toronto: C. D. Howe Institute (Urban Papers. № 150).
- Crawford, Kenneth. 1954. *Canadian Municipal Government*. Toronto: University of Toronto Press.
- Feldman, Lionel, ed. 1981. *Politics and Government of Urban Canada: Selected Readings*. 4th ed. Toronto: Methuen.
- Graham, Katherine, Susan Philips, and Alan Maslove. 1998. *Urban Governance in Canada: representation, resources and restructuring*. Toronto: Harcourt Brace Canada.
- Higgins, Donald. 1986. *Local and Urban Politics in Canada*. Toronto: Gage.
- In, Engin. 1992. *Cities without Citizens: The Modernity of the City as a Corporation*. Montreal: Black Rose Books.
- Kaplan, Harold. 1982. *Reform, Planning and City Politics: Montreal, Winnipeg, Toronto*. Toronto: University of Toronto Press.
- Kernaghan, Kenneth, and David Siegel. 1987. *Public Administration in Canada: A Text*. Toronto: Methuen.
- Kitchen, Harry. 2000. *Municipal Finance in a New Fiscal Environment*. Toronto: C. D. Howe Institute (The Urban Papers. № 147).
- Leo, Christopher. 1986. *Strong Government, Weak Government: Classifying Municipal Structural Change*. Winnipeg: Institute of Urban Studies, University of Winnipeg (Research and Working Paper. № 23).
- Magnusson, Warren, and Andrew Sancton, eds. 1983. *City Politics in Canada*. Toronto: University of Toronto Press.
- Masson, Jack. 1985. *Alberta's Local Governments and their Politics*. Edmonton: Pica Pica Press.
- O'Brien, Allan. 1993. *Municipal Consolidation in Canada and its Alternatives*. Toronto: Intergovernmental Committee on Urban and Regional Research Publications.
- Plunkett, Thomas. 1968. *Urban Canada and Its Government: a Study of Municipal Organization*. Toronto: Macmillan of Canada.

- Rowat, Donald. 1962. *Your Local Government: A Sketch of the Municipal System in Canada*. Toronto: The Macmillan Company of Canada Limited.
- Tindal, Richard, and Susan Nobes. 2000. *Local Government in Canada*. 5th ed. Scarborough: Nelson Thompson Learning.
- Weaver, John. 1977. "Tomorrow's Metropolis Revisited: A Critical Assessment of Urban Reform in Canada, 1890–1920". *The Canadian City: Essays in Urban History*. Toronto: McClelland and Steward Limited.

Канадський варіант англійської мови: становлення і розвиток

ЕЛІНА КОЛЯДА

Інтенсивний обмін інформацією у
всесвітньому масштабі, що
підтримується високими
технологіями, телебаченням,
інтернетом, всіма сучасними
засобами масової комунікації, сприяє
подальшому розвитку глобальних
процесів взаємодії мов і підвищенню
ролі мов міжнародного спілкування.
Ідея глобалізації нерозривно
пов'язана з поняттям єдиної мови, що
об'єднує населення земної кулі. Таку
консолідуючу роль відіграє
англійська мова. У наш час жителі
США, Великої Британії, Канади,
Австралії та Нової Зеландії

використовують англійську як рідну, яку прийнято позначати терміном-аббревіатурою ENL – English Native Language (Galloway and Rose 2015, 29). Ці країни беруть мовні стандарти, визначають вибір норм і моделей мовної і соціокультурної поведінки для тих, хто вивчає англійську (Yano 2007, 29), яка впевнено лідирує як *lingua franca*, офіційна мова для міжетнічного спілкування, коли її використовують як другу мову (*ESL – English as a Second Language*).

Із лінгвістичного погляду глобалізація сприяє поглибленню мовних контактів між англійською й мовами інших етносів. У сучасній лінгвістиці з'явився такий напрям, як контактна лінгвістика, що вивчає процеси й результати контактування мов у конкретному геополітичному просторі за певних історичних і соціальних умов спілкування народів, етнічних груп, етнічних спільнот, окремих людських колективів, що говорять на різних мовах (Мечковская 2000, 12). Як зазначають дослідники Ж. Багана та О. Хапіліна, своєрідність конкретної мови обумовлюють дві групи чинників: її походження і її взаємодія як із спорідненими, так із неспорідненими мовами (Багана 2010, 13).

Етнічний склад населення сучасної Канади надзвичайно строкатий: країну населяють представники понад тридцяти етнічних груп, що говорять на такій самій кількості мов. ХХІ ст. – період, коли простежують вплив іноземних мов на лексичну систему канадського варіанту англійської мови (*Canadian English* (далі – CanE)) внаслідок міграційних процесів, що відбуваються на території країни. Особливістю нового тисячоліття стали якісні зміни у світових міграційних потоках, виражені у

визначальній ролі економічної, перш за все, трудової міграції; значному зростанні нелегальної міграції; збільшенні масштабів і розширенні географії вимушеної міграції; підвищенні впливу міжнародної міграції на демографічну ситуацію в розвинених країнах світу і Канаді зокрема.

У 2002 р. із набуттям чинності нового законодавства почався сучасний етап імміграційної політики, націленої на активне залучення до Канади висококваліфікованих трудових ресурсів, розв'язання власних демографічних проблем населення, що старіє (Капітон і П'ятун 2010). У наш час основні міграційні потоки в Канаду надходять із країн Азії (насамперед це Китай, Індія і Філіппіни, Пакистан), США, Сполученого Королівства і Латинської Америки. Серед тимчасових трудових мігрантів у Канаді переважають робітники з Мексики. Найбільш значною за обсягом в усі періоди була європейська імміграція, яка складала від 70 до 90 % усіх переселенців. Панівні позиції займали переселенці з Англії та Франції. Це обумовлено їхнім пріоритетом в освоєнні просторів Канади.

Умовно все населення Канади лінгвістично поділяють на англофонів (англо-канадців), франкофонів (франко-канадців) й аллофонів (представників корінних народів та іммігрантів з різних країн), які на роботі користуються англійською або французькою мовами, а в побуті – рідною мовою. Основні дві групи населення складають англофони і франкофони. За даними 2016 р. англійська мова є рідною для 57 % населення, французька – для 21 % і інші – для 22 %. Усього було зареєстровано понад 215 інших мов, з-поміж яких переважала мандаринська, якою розмовляють 610835 людей, що

становить 1,8 % населення Канади (Statistics on official languages in Canada 2019).

Визначення термінів “англофон” (anglophone) та “аллофон” (allophone) знаходимо в Компендіумі канадизмів: *anglophone* – a person who speaks English as his/her first language; *allophone* – a resident of Quebec whose first language is neither English nor French (Калиновська і Пуффальт 2018). Локально-марковані лінгвістичні одиниці, які називають канадизмами, відрізняють як Canadian English, так і Canadian French від англійської та французької мов інших регіонів земної кулі (Вишнева, Абызов 2020, 105).

Дефініцію канадизма як одиниці варіативної лексики CanE вперше наведено в словнику A Dictionary of Canadianisms on Historical Principles, виданого у 1967 р. за редакцією В. С. Авіса (A Dictionary of Canadianisms on Historical Principles 1967), де канадизм потрактовано як будь-яку лінгвістичну ознаку (наприклад, у вимові, морфології, синтаксисі, лексиці, правописі), що є характерною для канадської англійської. Відмінною є думка української дослідниці Н. М. Биховець, яка розглядає канадизм як слово, словосполучення або значення, що виникло в Канаді або характеризується канадським вживанням, хоча воно може використовуватися і в інших англійських країнах. Мовні одиниці, у яких лише частина смислової структури специфічна для канадської англійської, Н. М. Биховець називає “частковими” канадизмами (Биховець 1988, 15, 20). Автори словника Paperback Oxford Canadian Dictionary відносять до канадизмів не лише дивергентні одиниці національного мовного стандарту Канади, а й регіоналізми

(Paperback Oxford Canadian Dictionary 2004). С. Гамільтон (Hamilton 1997, 15) виділяє такі чотири джерела канадизмів:

1) архаїзми, що вийшли з ужитку в англійській і французькій мовах Старого Світу, але зберегли свою функціональність у Канаді;

2) додаткові значення деяких лексичних одиниць, які вперше з'явилися в Канаді і стали відображати культуру і реалії нової території;

3) неологізми, які є суто канадською інновацією;

4) інші мови (не англійська і не французька), що вплинули на канадську англійську і канадську французьку.

Від інших англомовних націй Канаду відрізняє наявність двох офіційних мов (англійської та французької) (Voberg 2010, 2). Сучасна мовна ситуація в Канаді демонструє унікальний випадок білінгвізму, коли, з одного боку, англійська та французька мови активно взаємодіють, а з іншого – кожна з них прагне зберегти самостійне існування і розвиток. Незважаючи на те, що білінгвізм є відносно симетричним лише в Квебеку, не можна не відзначити істотного впливу французької мови на системні зміни в лексиці регіонального узусу не тільки Квебека, а й Нью-Брансвіка і прилеглих до цих провінцій регіонів.

Найбільш тісний контакт англійської та французької мов спостережено в Монреалі. Квебек є ареалом найбільшого взаємовпливу і зіткнення двох мов. Тут виокремлюють особливий регіональний діалект, так званий *Quebec English* (далі – QE), що став результатом взаємодії англійської та французької мов. Англійська мова цієї території Канади має свої специфічні риси найперше в плані лексики і семантики, що відрізняють її від

англійської мови решти Канади (Voberg 2005, 53). Головна особливість англійської мови провінції Квебек полягає в її континуальному характері, вираженому в тісному зв'язку англійської мови англофонів, що є для них рідною, з англійською мовою білінгвів і франкофонів, що використовують її як другу офіційну мову (McArthur 1989).

Наслідком білінгвізму є інтенсивна взаємодія двох офіційних мов Канади у вигляді лексико-семантичних запозичень в QE з французької мови Канади (*Canadian French* (далі – CanF)). Вплив CanF на канадську англійську найбільшою мірою позначився на лексичному рівні. Французька мова була і залишається одним з основних джерел лексичних запозичень для канадської англійської упродовж всього її існування, однак у кожному хронологічному періоді характер цих запозичень мав свої особливості. У період із кінця XV ст. по XVIII ст. канадською англійською були асимільовані лексичні одиниці французького походження (Быховец 1988, 21), що входять у такі тематичні групи: “Географічне середовище” (*prairie* – прерія; *sault* – водоспад; *portage* – волок; *rapid* – обрив, поріг річки; *levee* – дамба, набережна; *cache* – секретне місце зберігання провіанту, хутра, пороху, що влаштовують мисливці в лісах та ін.); “Флора і фауна” (*caplin* – різновид дрібної атлантичної тріски; *fleur* – сивий бабак; *bluet* – лохина); “Засоби пересування” (*raquette* – снігоступ; *bateau* – плоскодонний великий човен) та ін. Більшість іншомовних запозичень приходила в CanE в цей період через усне мовлення зі значними фонетичними спотвореннями.

Із другої половини XVIII ст. до кінця XIX ст. французька мова залишається, як і раніше, основним джерелом поповнення CanE лексичними одиницями. У цей період виокремлюють запозичені одиниці із загального лексичного ядра французької мови Канади і Франції (*anse* – бухта, затока; *marais* – болото), а також лексичні одиниці, характерні для CanF (*gusperot* – оселедець *Alosa*; *Canadien* – франко-канадець; *mal de raquette* – запалення м'язів і суглобів ніг після бігу на снігоступах та ін.). Деякі лексичні одиниці канадської англійської цього періоду набувають нових значень під впливом французьких слів (*park* – загін для тварин під час полювання; *voyage* – поїздка у внутрішні райони країни як вояжер; *voyager* – вояжер і ін.).

У період із другої половини XIX ст. і до кінця XX ст. канадська англійська збагатилася лексичними одиницями французького походження, які поділяють на дві групи: 1) одиниці, специфічні для CanF (*Ermite* – сир рокфор; *patro* – молодіжний клуб та ін.); 2) загальнофранцузька лексика (*caboteur* – франко-канадське каботажне судно; *bouillon* – бульйон, суп). Серед запозичень переважали іменники.

Граматичний рівень канадської англійської набагато менше підпав під вплив CanF. Серед найбільш помітних прикладів можна навести використання слова *Canada* як прикметника в позначеннях реалій національної флори і фауни (*Canada goose*, *Canada jay*, *Canada lily*, *Canada thistle*), а також у назвах деяких національних установ (*Canada Council*, *Canada Development Corporation*, *Canada Labour Relations*, *Canada Post*). Інтерференцію з боку французького синтаксису, наприклад, можна побачити в

особливому порядку слів у назвах деяких міністерств і відомств уряду Канади (*Environment Canada, Revenue Canada, Statistics Canada* та ін.). Ч. Боберг, який досліджує вплив французької мови на англійську в Монреалі, зазначає, що цей вплив заторкує також і синтаксис англофонів Квебека. Наприклад, деякі жителі Монреалю кажуть *I'm living here three years* або *It's the first time I see that* замість *I've been living here for three years* або *It's the first time I've seen that* (Boberg 2005).

У галузі фонетики також спостерігається певний вплив CanF на канадську англійську, особливо на регіональний варіант QE. Як зауважує Л. Г. Попова (Попова 1978, 86–87), запозичені французькі слова в канадській англійській зазнали, як правило, фонетичної асиміляції. Поряд з асиміляцією в канадській англійській спостерігається і протилежний фонетичний процес реасиміляції. Низка запозичень французького походження, асимільованих CanE в той чи інший часовий проміжок, піддалися реасиміляції і стали знову вимовлятися й писатися відповідно до норм CanF, наприклад: *Canadien, Canadienne, voyageur* та ін. Водночас ці лексичні одиниці мають у канадській англійській дублети, які пишуть і вимовляють відповідно до правил канадської англійської (*Canadian, voyager*).

CanE є національним варіантом і певною мірою відрізняється від мов, що сприяли його формуванню, завдяки своїй історичній та культурній спадщині. Канадська англійська як мова британського домініону ніколи не втрачала зв'язок із літературним стандартом метрополії, хоча в ній, також як і в американській англійській, розвивався регіональний узус на основі

місцевих діалектів, який був настільки сильний, що після створення домініону Канади в 1783 р. потрібні були реформи Е. Райерсона, канадського міністра освіти, для повернення писемної та літературної мови до стандарту Великої Британії.

На думку дослідників, літературна мова Канади мало чим відрізняється від англійської, однак розмовна мова містить лексичні одиниці, що ілюструють культуру, побут і звичаї населення, яке проживає на території Канади (Бондаренко і Полевик 2014, 95). У ХХ ст., коли змінилися економічні й культурні пріоритети в бік США, стала змінюватися мовна орієнтація. Тому не дивно, що в Канаді, яка є найближчим сусідом США і на ранніх етапах має з ними спільну історію, така переорієнтація протікає особливо швидко й інтенсивно. Зрозумілою є причина, чому канадці говорять англійською мовою, яка в багатьох випадках нагадує американську англійську (Avis 1978, 41–42).

Лексико-семантична система CanE не є гомогенним гібридом лексики британського й американського варіантів. Регіональна лексика канадської англійської разом з англійською стандартною мовою Великої Британії й англійською мовою США бере активну участь у формуванні стандартного лексичного складу і є частиною канадського національного варіанту англійської мови. Регіоналізми розширюють базові ресурси розвитку національного вокабуляра, зміцнюють самобутню нормативну основу канадського варіанту літературної англійської мови.

У регіональних узусах Канади переважає загальнонаціональна мова, змінена під дією місцевих

говірок, що є місцевою реалізацією національної мови. Регіоналізми не однаковою мірою маркують територіальні узуси: на сході країни дивергентні лексико-семантичні характеристики проявлені яскравіше, ніж на заході і півночі (Бондаренко 2006, 15). Елементи ареального опису регіональних лексичних одиниць Канади вперше спостережено в дослідженні Р. Е. МакКоннелл, яке не обмежується простою констатацією наявності на тих чи інших територіях певних дивергентних лексичних одиниць. Дослідниця проводить діахронічний аналіз формування територіальних регіолектів Канади на лексичному рівні, показує взаємопроникність територіальних різновидів CanE, обумовлену міграційними процесами (McConnell 1978). Однак семантичний аспект опису регіональної лексики обмежується у Р. Е. МакКоннелл тематичною презентацією лексичних одиниць різних англо-канадських регіолектів.

Найбільш повним є опис корпусу дивергентної лексики канадської англійської, здійснений у кінці 1980-х років Н. М. Биховець. У монографії авторка узагальнює результати комплексного дослідження канадизмів – лексичних одиниць, що виникли і вживані в Канаді (Биховець 1988). Посднуючи діахронічний і синхронічний підходи, Н. М. Биховець описує канадизми в тематичному плані з елементами тематичного й словотвірного аналізу в рамках трьох історичних періодів, у які виникли ті чи інші конкретні лексичні одиниці канадської англійської.

Досить строкатий характер лексики узусів канадських провінцій пояснюють тим, що заселення різних частин країни здійснювалося імміграційними хвилями в різні періоди, куди входили представники різних етнічних

груп. У кожному хронологічному періоді поповнення лексики мали свої особливості. XVI ст. – це період першого поселення англомовних емігрантів у Канаді. Деякі канадизми XVI ст. були запозичені з інших мов, наприклад: аборигенної інуїтської: *tuprek* – літній намет з тюленьчих шкур. У XVII ст. вперше спостережено запозичення з індіанських мов, з'являються перші індіанські лексичні кальки, наприклад: *pipe of peace* – люлька миру.

Першою великою й суттєвою в лінгвістичному плані хвилею англомовного поселення в Канаді був вплив лоялістів (насамперед жителів Східного узбережжя США: сходу Нової Англії, Нью-Джерсі, заходу Пенсильванії і Нью-Йорка), які під час Війни за незалежність США оселилися на вільних територіях в Канаді, що належали Британській імперії й заснували Верхню Канаду (майбутню провінцію Онтаріо). У зв'язку з цим вважають, що CanE походить від північного варіанту американської англійської. Наплив нових переселенців англійського походження змінив співвідношення між франкомовним і англомовним населенням країни (Ахонина 2002, 112).

XVIII ст. – період, коли відбувалося різке поповнення англійської мови канадизмами, кількість яких зростає у вісім разів проти попереднього століття (Попова 1978). Після війни 1812 р. відбулася друга хвиля міграції з Британії та Ірландії (Жлуктенко 1975). У такий спосіб, завдяки змішуванню двох основних імміграційних течій, у мову канадського населення проникло чимало елементів різних діалектів англійської мови, на яких говорили, з одного боку, – лоялісти, в основному жителі північних

районів США, а з іншого боку – іммігранти з Великої Британії.

XIX ст. – період, коли канадизми становили основну частину лексичного поповнення англійської мови (88 %). Численні діалекти іммігрантів із Британських островів першої половини XIX ст., які вирушали до Канади в пошуках нових земель і можливостей (це в основному були мешканці Ірландії, Шотландії, а також півночі, заходу і південного заходу Англії) значною мірою вплинули на формування канадської англійської (Boberg 2010, 244). У такий спосіб спочатку CanE орієнтувалася на американську англійську (діалекти Середньо-Атлантичного узбережжя США), а потім на британську англійську (діалекти Ірландії, Шотландії, заходу і південного заходу Англії).

XX ст. – період, коли продовжували утворювати запозичення з інуїтської мови для позначення понять, пов'язаних з умовами життя і роботи на півночі, наприклад: *anorak* – верхній одяг, що не промокає.

Двояка орієнтація CanE (на британський і американський варіанти) допомагає зберегти її національну ідентичність щодо обох зазначених варіантів англійської мови, адже мова – це не лише засіб спілкування, вона відображає мислення, світогляд і свідомість кожного окремо взятого індивіда зокрема і всієї нації загалом. Саме мова є тим головним джерелом і чинником консолідації нації, який забезпечує єдність та розвиток здорового менталітету та культури народу як нації, постає потужним засобом зміцнення національної свідомості, а отже, зберігає його національну ідентичність (Дрогомирецька 2020, 80). За словами відомого вченого,

громадського діяча Івана Огієнка, мова – це національна ознака, в мові – культура, ступінь свідомості народу (Огієнко 1991, 76).

Англійську мову в Канаді використовують не лише англо-канадці, франко-канадці і національні меншини, які зазнали різного ступеня асиміляції, а й значна кількість американців і англійців, які живуть в Канаді, а також космополітично налаштовані канадці, що свідомо наслідують британський або американський стандарти мови. З опертям на цю обставину Г. Б. Вудз виокремлює три різновиди англійської мови в Канаді, вживаної як рідна мова: британська англійська, американська англійська, канадська англійська (Woods 1985, 140–142).

Формування мовного стандарту в CanE – вельми складний і суперечливий процес. Дослідники становлення загальнонаціональної канадської англійської не мають єдиної думки щодо структури і статусу її мовного стандарту, а також щодо того, на якій діалектній основі він базується. На початку 1950-х рр. у Канаді ще не було стійкої стандартної норми. Британська норма поступово змінювалася американською. Однак регіональний канадський узус розвивався в ізольованих від американського впливу внутрішніх та східних районах країни, а також в провінції Онтаріо. Тут британізована канадська мова всіляко підтримувалася академічними колами, а також телерадіомовною компанією CBC (Canadian Broadcasting Corporation).

На думку В. С. Авіса, основу національного мовного стандарту Канади, який він називає загальноканадською (*General Canadian*), склав ранній діалект жителів провінції Онтаріо, або колишньої Верхньої Канади (Avis 1973, 62).

Інший відомий канадський дослідник Дж. Чемберс послуговується терміном “Heartland Canadian English” (“центральноканадська англійська”) для позначення національного стандарту, зазначаючи, що він поширений від Кінгстона (провінція Онтаріо) на північний схід до Едмонтона (провінція Альберта), на захід до Скелястих гір і на південь до канадсько-американського кордону (Chambers 1973). Пізніше до ареалу розповсюдження центральноканадської англійської Дж. Чемберс додав Британську Колумбію.

Згодом канадські лінгвісти перейшли від географічного до соціального принципу опису національного мовного стандарту Канади. З’явилося поняття Standard Variety замість General Canadian і Heartland Canadian English. На думку Г. Б. Вудза, загальноканадська є стандартним варіантом, нею розмовляють у більшості провінцій Канади від річки Оттава до Тихого океану; це мова національного радіо й телебачення; її використовують випускники університетів. Це також діалект більшості міського населення Канади (Woods 1979, 58). Дж. Чемберс вів поняття “стандартний акцент” (standard accent). Він вважає, що стандартний акцент CanE поширений серед англомовних представників середнього класу великих міст Канади в другому поколінні, окрім (з історичних причин) жителів острова Ньюфаундленд, Атлантичних провінцій (Нова Шотландія, Нью-Брансвік, острів Принца Едварда) і франкофонного Квебека (Chambers 1998, 252).

Визнання існування канадського загальнонаціонального мовного стандарту означає, що в Канаді в результаті тривалої історичної взаємодії

британського й американського стандартів склалася своя особлива норма, яка не є ні британською, ні американською (Avis 1978, 44). Дослідники зазначають, що канадська англійська розвивається своїм власним шляхом і є самостійним національним варіантом англійської мови з досить широкою варіативністю вживання одиниць всіх рівнів (лексичного, граматичного і фонетичного) (Вишневская, Абызов 2016, 113).

Так само, як і мова, норма постійно змінюється під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх законів. Тому всі відхилення, тобто варіанти, також необхідно враховувати при оцінці нормативності. Для Standard Canadian English характерна наявність не одного, а співіснування кількох способів вираження одного і того самого мовного явища, що пов'язано з історичними умовами формування національного стандарту в Канаді. Найбільшою мірою варіативність норми CanE маніфестовано на фонетичному ярусі, оскільки характерною рисою фонетичної варіативності є те, що розподіл допустимих нормою варіантів більший, ніж на інших рівнях (Шахбагова 1992, 57).

Норми мовного стандарту фіксовані в численних лексикографічних та довідкових виданнях. Із моменту заснування в 1954 р. Канадської лінгвістичної асоціації (Canadian Linguistic Association) у світ вийшла ціла низка словників (навчальних, тлумачних, білінгвальних та ін.). Найбільш авторитетними вважають лексикографічні джерела двох видавництв: канадського Gage Ltd. і британського Oxford University Press. Серед словників Gage Ltd. особливо необхідно відзначити A Dictionary of Canadianisms on Historical Principles (1967) за редакцією

“піонера” канадської лексикографії Вальтера Спенсера Авіса. Варто також згадати *Dictionary of Canadian English: The Senior Dictionary* (1967, 1973), *Canadian Senior Dictionary* (1979), на основі яких був пізніше виданий *Gage Canadian Dictionary* (1983), що витримав низку видань (*Gage Canadian Dictionary* 1983). Не менш плідною була робота видавництва Oxford University Press. Упродовж 1998–2008 рр. вийшло кілька видань *The Canadian Oxford Dictionary* за загальною редакцією Кетрін Барбер.

Робота з відбору лексичних канадизмів не припинялася з часу виходу в світ словника *A Dictionary of Canadianisms on Historical Principles* 1967 р. Зібраний до початку ХХІ ст. словниковий матеріал був настільки великий, що на конференції “Канадська англійська в контексті глобалізації”, яка відбулась у 2005 р. у м. Торонто Т. К. Пратт зініціював проєкт під назвою “До другого видання словника канадизмів, заснованого на історичних принципах” (*Towards a second edition of A Dictionary of Canadianisms on Historical Principles*), який вийшов онлайн у 2017 р. Дослідники Г. Вишневська та О. Абизов (Вишневская, Абызов 2020, 106–107) зазначають, що автори проєкту, внівши свої корективи й уточнення в поняття “канадизм”, виокремлюють такі п’ять груп канадизмів:

1) слова, що виникли в Канаді (так звані канадські неологізми, тобто інновації в галузі лексики CanE), наприклад: *loonie* – монета номіналом 1 канадський долар; *tuque* – в’язана шапка; *ghost car* – поліцейський автомобіль без спеціального маркування; *side bacon* – бекон по-канадськи; *emerg* – приймальний покій лікарні та ін.;

2) словоформи або значення, що збереглися в вокабулярі канадської англійської, але вийшли з ужитку, або не прижилися в інших варіантах англійської мови, наприклад: *chesterfield* – диван, софа; *eavestrough* – водостічна труба, а також низка таких бритицизмів, як *soother* – миротворець; *serviette* – серветка; *riding* – виборчий округ та ін.;

3) лексика зі зміненою семантичною структурою в CanE, наприклад: *Generation X* – втрачене покоління кінця 80-х років; *homo* – молоко з високим відсотком жирності; *all-dressed* – гамбургер або піца з усіма інгредієнтами; *blue box* – синій пластиковий контейнер для сміття, яке можна переробляти та ін.;

4) лексика, що характеризує реалії канадської культури, наприклад: *grade 1, 2, 3* – 1, 2, 3 класи загальноосвітньої школи; *Zamboni* – машина для шліфування льоду; *treaty rights* – договірні права; *French immersion* – занурення у французьку мову, особливо в англомовній культурі Канади та ін.;

5) високочастотні словоформи (неканадського походження, які не зазнали семантичної трансформації, необов'язково характеризують реалії культури Канади), наприклад: *washroom* – вбиральня; *Chinook (wind)* – вітер; *credit union* – кредитна спілка; *residence* – гуртожиток університету; *impaired* – п'яний (про водія в нетверезому стані) та ін.

Як стверджує С. Доллінджер, Л. Дж. Брінтон та М. Фі (Dollinger, Brinton and Fee 2012), канадизми першої, другої і третьої груп є типовими дивергентними локально маркованими лексичними одиницями CanE. Канадизми четвертої групи – більш значущі лексеми для жителів

Канади, ніж для носіїв інших національних варіантів англійської мови. Так, багато канадців вважають, що такий дискурсивний елемент як слово *eh* канадці використовують виключно в мові, незважаючи на те, що в лінгвістичній літературі до сьогодні не припиняють суперечки щодо статусу та сфери вживання цього лінгвістичного явища. Свого часу В. С. Авіс виключив цей маркер як типовий канадизм зі словника *A Dictionary of Canadianisms on Historical Principles* 1967 р. Однак надалі дослідники (Gold and Tremblay 2006) вказали на високу частотність цієї лексеми в CanE. Лексичні одиниці п'ятої групи були виявлені колективом авторів словника, виходячи виключно з повторюваності їх використання в мові друкованих видань (Вишневская, Абызов 2020, 107).

Канадська лінгвістика у зв'язку з невинним пошуком національної самосвідомості в мові постійно концентрує увагу на фіксації стандартних фактів із метою їх інвентаризації та забезпечення матеріальної бази для створення нових, досконаліших словників і підручників, які не копіювали б американську або британську норму, а ґрунтувалися на об'єктивних результатах експериментальних даних, що характеризують канадську англійську на сучасному етапі розвитку як особливу мовну систему (Бондаренко 2006, 5).

Стандарту протистоять регіональні варіанти канадської англійської й просторіччя (розмовна мова, перш за все, емігрантів – не носіїв норми CanE) (Fee 1997). Дослідник С. Доллінджер виокремлює на території Канади чотири діалекти: 1) діалект острова Ньюфаундленд; 2) діалект Атлантичних провінцій (Нова Шотландія, Нью-Брансвік, острів Принца Едварда); 3) діалект провінції

Квебек (м. Монреаль); 4) центральноканадський діалект, асоційований з національним мовним стандартом і поширений на великій території континентальної Канади на захід від провінції Онтаріо, включаючи останню, і далі на захід країни, охоплюючи Манітобу, Саскачеван, Альберту й Британську Колумбію (Dollinger 2008, 18–20). Існують також місцеві діалекти (долини річок Оттава і Червона, м. Луненбург, розташоване на півдні Нової Шотландії, південь Онтаріо, Альберта і Манітоба, острів Ванкувер та ін.). Північно-західні території, Юкон, Нунавут, а також північ провінцій Британська Колумбія, Квебек і острова Ньюфаундленд є радше “осередком” міжетнічної, ніж регіональної варіативності CanE. У цих регіонах переважає своєрідний “мікс” англійської мови та місцевих говірок корінних жителів-тубільців.

Як вважає Р. Грегг, існує велика відмінність у регіональних найменуваннях предметів і явищ (Gregg 1986, 162), яка зумовлена різними контактами й неоднаковим характером інтеграційних процесів у канадських діалектах. Так, Дж. Сторі простежує істотні відмінності в лексиці Ньюфаундленду щодо складу вокабуляра інших провінцій, пояснюючи їх особливими історичними зв'язками цієї провінції з Ірландією і західними графствами Англії, а також синтезом соціальних, географічних і культурних чинників, що забезпечили збереження і розвиток тут самотубного діалекту (Story 1982, 62).

Велика частина діалектної лексики канадської англійської представлена словами, що мають гранично конкретне значення. Слова маргінальних рівнів, тобто максимально конкретні й максимально абстрактні, не

вирізняються настільки високим ступенем полісемантизму, як слова середнього рівня абстракції. Більшій частині діалектних слів всіх ареалів CanE притаманна одностороння матеріальна референція, що не допускає в структурі їхнього значення ніяких потенційних семантичних ознак, які могли б мати концептуальний потенціал для утворення похідних значень (Боярская 1999, 6–7).

Діалекти трансформуються в регіолекти. О. М. Бондаренко (Бондаренко 2006) розглядає п'ять лексико-семантичних груп регіональних іменників канадської англійської, що позначають: 1) людей; 2) тварин і рослин; 3) їжу і напої; 4) транспортні засоби; 5) будівлі й артефакти.

У межах цих лексико-семантичних груп лексичні одиниці (далі – ЛО) розподілені за ареальним параметром на східні, західні й північні. У межах кожного ареалу виділено тематичні ряди, які потім порівнюються за значенням і за складом одиниць, які є членами цих рядів. Розглянемо приклади ЛО, що належать до різних ареалів:

а) східний ареал Канади:

1) ЛО на позначення людей: *saltie* – матрос на океанському кораблі; *habitant* – франко-канадський селянин, фермер; *huskimaw* – інуїт; *Bluenose* – житель Нової Шотландії;

2) ЛО на позначення тварин і рослин: *frost fish* – дрібна атлантична тріска; *togue* – північноамериканський оселедець; *moosebird* – різновид канадської сойки; *shadbush* – кущ дикої груші;

3) ЛО на позначення їжі й напоїв: *tedda-cakes* – різновид випічки; *dory plugs* – товсті коржі з патоки;

caribou, loup-garou, whisky-wine – коктейль із спирту і червоного вина;

4) ЛО на позначення транспортних засобів: *wheel* – маленький моторний човен; *trapboat* – човен для перевезення невода; *pung* – низькі сани з розкладними сидіннями;

5) ЛО на позначення будівель й артефактів: *rob goy* – веранда; *fish flake, drying stage* – споруда з горизонтально розташованих жердин, призначена для сушіння і в'ялення риби; *soy* – клітка-пастка для лову качок.

б) західний ареал Канади:

1) ЛО на позначення людей: *gopher* – поліцейський; *whisky trader* – нелегальний торговець алкоголем; *moccasin aristocrat* – метис; *tyee* – бос, начальник;

2) ЛО на позначення тварин і рослин: *spring* – гігантський лосось; *rat* – щур водяний; *Manitoba maple* – порода клена, сік якого використовують для виготовлення цукру;

3) ЛО на позначення їжі й напоїв: *chuck* – вода; *hyiu tuckamuck* – багато їжі; *hootch* – 1. вид самогону, 2. алкогольний напій низької якості;

4) ЛО на позначення транспортних засобів: *Yukon boat* – човен з квадратним каркасом; *sturgeon-nosed canoe* – легкий весловий човен; *chuckwagon* – 1. похідна кухня, 2. візок, на якому розміщена похідна кухня;

5) ЛО на позначення будівель й артефактів: *dry room, dry shack* – будиночок, у якому плотогони й рибалки просушують мокрий одяг; *cannonball* – грузило; *cut-plug* – поплавко-приманка.

в) північний ареал Канади:

1) ЛО на позначення людей: *beachcomber* – звіролов; *husky* – інуїт; *smoky* – індіанець; *smoked Scotchman/improved Scotchman* – метис, дитина шотландця й індіанки;

2) ЛО на позначення тварин і рослин: *oogruk* – бородатий тюлень; *waroose* – заєць, кролик; *muskeg tea, swamp tea* – вид вічнозеленого чагарника;

3) ЛО на позначення їжі й напоїв: *cork, muktuk* – їстівна шкіра кита або білуги; *moose milk* – 1. самогон, 2. коктейль з рому і молока;

4) ЛО на позначення транспортних засобів: *ice-cruiser* – аеросани; *komatik* – відкриті сани, якими користуються інуїти для їзди на собаках; *cariole, berline* – легкі сани для їзди на собаках;

5) ЛО на позначення будівель й артефактів: *summer lodge* – чум, вігвам; *snow-hut* – хата зі снігу, іглу.

Дослідниця доходить висновку, що канадська англійська володіє потужними ресурсами регіоналізмів, які знаходяться в складних парадигматичних відношеннях із лексикою національного стандарту, розвиваючись у напрямку включення в нього й інтенсивно збагачуючи загальноканадський лексичний фонд (Бондаренко 2006, 181). Одиниці регіолекту пов'язані із загальноканадським вокабуляром синонімічними й епідигматичними відношеннями, оскільки регіональне слово може мати загальноканадські лексико-семантичні варіанти та/або загальноканадські синоніми і вступати в синонімічні відношення з регіонально немаркованими лексичними одиницями. Внаслідок цього лексико-семантична система CanE є макропарадигматичною структурою, що включає

два тісно пов'язаних між собою рівні – загальноканадську і регіональну лексико-семантичну страти.

Розглядаючи функціонально-стилістичні параметри регіональної лексики канадської англійської, можна зауважити її помітне розмаїття. Поряд з основним корпусом функціонально нейтральних одиниць досить багато професіоналізмів (*bucker, beachcomber, flunkey, winterer*), історизмів (*Loyalist, Pre-Loyalist, Post-Loyalist, Late Loyalist*), сленгізмів (*prairie chicken, coyote French, goolie*). Англо-канадський сленг, зокрема регіональний, являє собою досить різноманітний шар лексики. М. М. Оркін, спростовуючи думку Е. Партриджа, що сленг Канади на 80 % складають американізми, а інша частина швидше англійська, ніж споконвічно канадська, розкриває різноманіття англо-канадського сленгу. Дослідник стверджує, що англо-канадський сленг не є якимось маргінальним лексичним шаром на тлі англо-американського соціолекту, а потужною й оригінальною лексичною стратою, що врівноважує британський і американський елементи в функціональній мовній парадигмі CanE. Особливу увагу М. М. Оркін приділяє опису численних шарів канадського спеціального сленгу – професійних і спеціальних жаргонізмів (Orkin 1971, 211–224).

Функціонально-стилістична стратифікація регіональної лексики забезпечує системну презентацію ресурсів формування загальнонаціональної лексико-семантичної системи. Слова, що відносяться до різних функціонально-стилістичних пластів, неоднаково взаємодіють зі своїми стилістичними синонімами із загальноканадського лексичного фонду, а також із

нейтральними загальноканадськими лексико-семантичними варіантами в межах власної семантичної структури. Загалом системний опис регіональної лексики CanE дає мозаїчну картину внутрішніх і зовнішніх семантичних відносин між регіональними та загальноканадськими лексичними одиницями, складеними в рамках функціональної парадигми єдиної загальнонаціональної мовної системи (Бондаренко 2006, 104–105).

Щодо статусу CanE, то деякі англо-канадці ставлять під сумнів наявність власного різновиду англійської мови (Dollinger 2008, 11), заявляючи, що канадська англійська – це міф, спеціально вигаданий канадцями з метою самоідентифікації (Lilles 2000, 5). Як розмірковує Г. МакДональд, ні викладачі, ні студенти в Канаді не вважають канадську англійську самостійною мовною системою, а завжди протиставляють її американській або британській нормі, зазначаючи відмінності в лексиці, правописі, пунктуації, граматиці, фонетиці (MacDonald 1985, 81).

Інші дослідники навпаки переконані в самобутності канадської англійської. Наприклад, Ф. Прістлі (Priestley 1951, 78) писав про те, що перша половина ХХ ст. викликала появу особливого канадського національного характеру й особливої канадської мови, незважаючи на однаково сильний вплив на неї з боку як американської, так і британської англійської. В. С. Авіс, розглядаючи CanE як продовження північного діалекту США, приходить до висновку, що канадська англійська відрізняється від американського і британського варіантів багатьма особливостями лексики, граматики й

вимови (Avis 1956, 55). У своїй пізнішій праці В. С. Авіс писав про канадську англійську як про сплав мов Америки й Англії, до якого додалося багато специфічних типово канадських ознак (Avis 1973, 62). Інший канадський учений М. Скарджіл також відстоює тезу про самостійність CanE, стверджуючи, що канадська англійська не є сумішшю британської та американської англійської. Вона існує сама по собі й зобов'язана своїм існуванням канадцям, які зробили її такою, якою вона є (Scargill 1977, 10). Отож канадські лінгвісти все більше схильні розглядати CanE як особливий національний варіант англійської мови.

Нині не викликає сумніву той факт, що лексика виражає специфічні ознаки національного варіанту мови, оскільки вона найбільш чутлива до змін у комунікативному співтоваристві і його оточенні. Лексика становить ту частину CanE, яка чітко демонструє національні особливості, властиві тільки цьому варіанту англійської мови. Це сотні й навіть тисячі лексем, що виникли або в Канаді, або характеризують особливе канадське вживання. Локально-марковані лексичні одиниці охоплюють топоніми, назви флори і фауни, реалії політики, економіки та побуту Канади.

Вплив британського й американського варіантів на формування канадського мовного стандарту посилюється також завдяки специфічним соціокультурним умовам Канади, яка не є національно гомогенним соціумом. У Канаді на сьогодні склалася своєрідна лінгвістична ситуація, яка наклала особливий відбиток на формування й розвиток CanE: по-перше, співіснування і взаємодія канадської англійської з численними мовами (іммігрантів,

корінних жителів країни – індіанців, інуїтів та ін., а також французів, причому з французькою мовою простежується найбільш інтенсивний і тривалий контакт); по-друге, “бідіалектний” характер локальної мовної норми, тобто наявність в канадській англійській різноваріантних особливостей, насамперед – британського та американського варіантів, що безпосередньо пов’язано з історичними умовами формування англійської мови в Канаді. Канадський варіант англійської мови розвивався в умовах безперервного контакту та імміграції з боку історичної батьківщини – Великої Британії та США. У результаті змішування двох міграційних потоків у мову жителів Канади проникло багато відмінних компонентів різних діалектів англійської мови, на яких говорили, з одного боку, мешканці північних районів США, прилеглих до канадського кордону, а з іншого – переселенці з Великої Британії.

Специфічною рисою англо-канадського національного вокабуляра є та обставина, що він формується в умовах офіційного державного білінгвізму. При цьому обидві мови – канадська англійська і канадська французька – впливають одна на одну і зазнають значного впливу з боку американської англійської як провідника світового (зокрема мовного) глобалізму, а також внаслідок безпосередньої близькості до самого джерела впливу та економічної інтеграції Канади й США.

- Багана, Жером, и Елена Хапилина. 2010. *Контактная лингвистика. Взаимодействие языков и билингвизм.* Москва: Флинта: Наука.
- Бондаренко, Елена. 2006. *Регионализмы в национальной лексико-семантической системе канадского варианта английского языка (на материале имен существительных и субстантивных словосочетаний).* Дисс. на соиск. уч. степени к. ф. н., Самара.
- Бондаренко, Юлия, и Дарья Полевик. 2014. “Лексические особенности канадского варианта английского языка в историческом аспекте”. *Lingua mobilis* 1 (47): 93–97.
- Боярская, Елена. 1999. *Когнитивные основы формирования новых значений полисемантических существительных современного английского языка.* Автореф. дисс. на соиск. уч. степени к. ф. н., Калининград.
- Быховец, Наталия. 1988. *Лексические особенности английского языка Канады.* Киев: Наукова думка.
- Вишневская, Галина, и Алексей Абызов. 2016. *Канадский языковой разлом (англо-французский билингвизм).* Иваново: ИВГПУ.
- Вишневская, Галина, и Алексей Абызов. 2020. “‘Канадизм’ как локально-маркированная лингвистическая единица (лексикографическая трактовка термина)”. *Верхневолжский филологический вестник* 1 (20): 104–108. DOI 10.20323/2499-9679-2020-1-20-104-108
- Дрогомирецька, Марта. 2020. “Мова як засіб національної ідентичності та консолідації”. *Тоталітаризм як система знищення національної пам’яті.* (Збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 11–12 червня 2020 р.). Львів: Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, 79–80.

- Жлуктенко, Юрий. 1975. “Канадский вариант английского языка и определение канадизма”. *Исследования по романской и германской филологии*. Киев: Изд-во при КГУ, 94–99.
- Калиновська, Ірина, і Дон Пуффальт. 2018. *A Compendium of Canadianisms = Компендіум канадизмів*. Луцьк: Вежа-Друк.
- Капітон, Ольга, і Віталіна П’ятун. 2010. Глобальні проблеми та міграційні процеси сучасного світу (на прикладі Канади). *ФКЖ* 34: 215–224. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11956.html>
- Мечковская, Нина. 2000. *Социальная лингвистика*. Москва: Аспект-Пресс.
- Огієнко, Іван. 1991. *Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу*. Київ: Абрис.
- Попова, Людмила. 1978. *Лексика английского языка в Канаде*. Москва: Высшая школа.
- Шахбагова, Джульетта. 1992. *Фонетическая система английского языка в диахронии и синхронии (на материале британского, американского, австралийского, канадского вариантов английского языка)*. Москва: Фоллис.
- A Dictionary of Canadianisms on Historical Principles*, ed. by W.S. Avis et al. Toronto: Gage, 1967.
- Avis, Walter Spenser. 1956. “Speech Differences along the Ontario-United States Border, III: Pronunciation”. *The Journal of the Canadian Linguistic Association* 2 (2): 41–59.
- Avis, Walter Spenser. 1973. “The English Language in Canada”. *Current Trends in Linguistics* 10/1: 40–74. The Hague: Mouton.
- Avis, Walter Spenser. 1978. “Canadian English in its North American Context”. *Essays and Articles*, ed. by Thomas Vincent, George Parker, and Stephen Bonnycastle, 35–49. Kingston, Ontario: Royal Military College of Canada.

- Boberg, Charles. 2005. "The North American Regional Vocabulary Survey: New Variables and Methods in the Study of North American English". *American Speech* 80 (1): 22–60.
- Boberg, Charles. 2010. *The English Language in Canada: Status, History and Comparative Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chambers, Jack K. 1973. "Canadian Raising". *Canadian Journal of Linguistics* 18 (2): 113–135.
- Chambers, Jack K. 1998. "English: Canadian Varieties". *Language in Canada*, ed. by J. Edwards, 252–272. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dollinger, Stefan. 2008. *New-Dialect Formation in Canada: Evidence from the English Modal Auxiliaries*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Dollinger, Stefan, Laurel J. Brinton, and Margery Fee. 2012. "Revising The Dictionary of Canadianisms on Historical Principles: A Progress Report, 2006 (April) 2012". *Dictionaries: Journal of the Dictionary Society of North America* 33: 164–178.
- Fee, Margery, and Janice McAlpine. 1997. *Guide to Canadian English Usage*. Toronto: Oxford University Press.
- Gage Canadian Dictionary*. Toronto: Gage, 1983.
- Galloway, Nicola, and Heath Rose. 2015. *Introducing Global Englishes*. London: Routledge.
- Gold, Elaine, and Mireille Tremblay. 2006. "Eh? And Hein?: Discourse Particles or National Icons". *Canadian Journal of Linguistics* 51: 247–263.
- Gregg, Richards. 1986. "The Standard and Where We Stand Now". *In Search of the Standard in Canadian English*, ed. by W. C. Lougheed. Kingston, 157–177. Ontario: Queen's University.
- Hamilton, Sandra. 1997. *Canadianisms and their Treatment in Dictionaries*. MA Thesis. Ottawa.

- Lilles, Jaan. 2000. "The Myth of Canadian English". *English Today* 16 (2): 3–9. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0266078400011548>
- MacDonald, Harry. 1985. "Learning to Live with "The Soup That Eats Like a Meal": A response to M. Nowlan". In *Search of the Standard in Canadian English*, ed. by W. C. Lougheed. Kingston, 77–84. Ontario: Queen's University.
- McArthur, Tom. 1989. *The English Language as Used in Quebec: A Survey*. Kingston, Ontario: Queen's University.
- McConnell, Ruth. 1978. *Our Own Voice: Canadian English and How It Came to Be*. Toronto: Gage Publishing.
- Orkin, Mark. 1971. *Speaking Canadian English: An Informal Account of the English Language in Canada*. Toronto: General Publishing Company Ltd.
- Paperback Oxford Canadian Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Priestley, Francis. 1951. "Canadian English". *British and American English Since 1900*, ed. by Eric Partridge and J. W. Clark, 72–79. London: Dakers.
- Scargill, Matthew Henry. 1977. *A Short History of Canadian English*. Victoria, B. C.: Sono Nis Press.
- Statistics on official languages in Canada*. 2019. URL: <https://www.canada.ca/en/canadian-heritage/services/official-languages-bilingualism/publications/statistics.html>
- Story, George. 1982. "The Dialects of Newfoundland English". *Languages in Newfoundland and Labrador*, ed. H. Paddock. St. John's, 62–70. NL: Memorial University of Newfoundland.
- Woods, Howard. 1979. *A Socio-Dialectology Survey of the English Spoken in Ottawa: A Study of Sociological and Stylistic Variation in Canadian English*. Ph.D. dissertation, Vancouver: University of British Columbia. URL: <https://open.library.ubc.ca/cIRcle/collections/ubctheses/831/items/1.0100260>

- Woods, Howard. 1985. "Variations in English as a Second Language in Canada". *Search of the Standard in Canadian English*, ed. by W. C. Lougheed, 139–151. Kingston, Ontario: Queen's University.
- Yano, Yasukata. 2007. "English as an International Language: Its Past, Present, and Future". *M. Nakano (ed.), On-Demand Internet Course Book: World Englishes and Miscommunications*, 27–42. Tokyo: Waseda University International.

УКРАЇНСЬКО-КАНАДСЬКА ОСВІТНЯ СПАДЩИНА

Розділ II

Вивчення текстів українських народних пісень про еміграцію до Канади і США

НІНА ДАНИЛЮК

За визначенням Софії Грици в “Українській фольклористичній енциклопедії” (Київ, 2018), емігрантські пісні – “темат.[ичний] цикл у великому масиві наймит.[ських] і заробітчан.[ських] необрядових пісень. Виникли в кінці XIX ст. під впливом розвитку капіталіст.[ичних] відносин на селі, еміграції укр.[аїнського] нас.[елення] до ближнього (в Угорщину, Сербію, Росію) й далекого (зокр.[ема] в Америку, Канаду, Бразилію – з 1891, Мексику, Уругвай) зарубіжжя” (Грица 2018, 417). Помітне місце

серед них займають тексти про еміграцію до Канади і США (у піснях – до Америки).

Один із перших збирачів *Володимир Гнатюк* у статті “Пісенні новотвори в україноруській народній словесності”, опублікованій у 50 і 52 томах “Записок Наукового Товариства ім. Шевченка” (Львів, 1902–1903), вбачав в українській народній поезії емігрантів ознаки нової фази розвитку фольклору: “Записавши ті пісні, я був певний, що вони лише перші вісники цілого нового циклу. І я не завівся у тій певності” (Гнатюк 1902, 1) (цитати подаємо за сучасним правописом. – Н. Д.). Емігрантські пісні, зафіксовані *Володимиром Гнатюком*, спочатку навів *Іван Франко* в 6 томі “Етнографічного збірника” (Львів, 1898), потім їх було передруковано із доповненнями в названих томах “Записок Наукового Товариства ім. Шевченка” (Львів, 1902–1903). Популярну пісню “Ой Канадо, Канадочко” вміщено також у збірнику *Климентя Квітки* “Українські народні мелодії” (Київ, 1922). Про новаторські риси поезії емігрантів писав *Філарет Колесса* в праці “Українська народна пісня у найновішій фазі свого розвитку” (Львів, 1928): “Сі пісні складаються на широкий цикл, справжню епопею, що з різних боків змальовує долю емігрантів. На піснях про еміграцію бачимо, як на наших очах твориться нова група пісенна, що найсильніше виступає на західних окраїнах та поволі охоплює щораз то ширші круги” (Колесса 1970, 42). Дослідник навів її зразки з мелодіями в збірнику “Народні пісні з Галицької Лемківщини” (Львів, 1929). Частина текстів, зібраних у тому ж регіоні в 30–40-ті рр. ХХ ст. *Орестом Гижею*, ввійшла до книги “Українські народні пісні з Лемківщини” (Київ, 1971).

Емігрантські пісні, зафіксовані на Пряшівщині, що тепер належить до Словаччини, опубліковано в збірниках “Українські народні пісні з Пряшівського краю” (кн. 1, Пряшів, 1958), “Народні пісні Східної Словаччини” (кн. 2, Пряшів, 1963, кн. 3, Пряшів, 1977), “На чужині. Пісні про еміграцію в Америку” (Пряшів, 1964), “З глибини віків: антологія усної народної творчості українців Східної Словаччини” (Братислава; Пряшів, 1967), “Стоїть липка в полі” (Едмонтон, 1992), “Голоси предків” (Пряшів, 2002). Переважну більшість цих книг упорядкував український фольклорист, етнограф, літературознавець зі Словаччини *Микола Мушинка*. Міркування про особливості фольклору лемків (русинів) відображені в його монографіях “Срібна роса” (Пряшів, 1970), “Фольклор русинів Войводини” (Новий Сад, 1976, 1988), “Фольклорні видання українців Пряшівщини” (Пряшів, 1979) та ін. Здобутки українських дослідників розглянула *Олександра Лісова* в дисертації “Українська фольклористика Словаччини другої половини ХХ – початку ХХІ століття” (Київ, 2017). Концепт “земля” в оповідях про примусове переселення лемків та бойків описала українська фольклористка *Ірина Коваль-Фучило* (Коваль-Фучило 2018).

Фольклорну спадщину українських емігрантів записували та вивчали канадські дослідники. Одним із перших був збірник “Пісні про Канаду і Австрію” (Вінніпег, 1927), підготовлений *Теодором Федиком*. Низка емігрантських пісень увійшла до великої праці *Ярослава-Богдана Рудницького* “Матеріяли до українсько-канадської фольклористики й діалектології” (Вінніпег, 1956, 1958, 1962–1963; перший, другий і четвертий томи – українські тексти, третій том – переклади: “Ukrainian-

Canadian Folklore: Texts in English Translation”, 1960) (Рудницький 1958). Крім того, вчений опублікував статтю “До питання систематики українсько-канадського фольклору”, у якій виокремив традиційний “старокрасвий фольклор” і фольклор, адаптований або створений у Канаді, а також увів поняття “змішаний (гібридний) фольклор” (Рудницький 1962).

Емігрантські тексти досліджував також український фольклорист *Роберт Богдан Климаш*, автор докторської дисертації “Ukrainian Folklore in Canada: An Immigrant Complex in Transition” (“Український фольклор у Канаді: іммігрантський комплекс у процесі переходу”) (1970), бібліографічного довідника “A Bibliography of Ukrainian Folklore in Canada, 1902–1964” (Оттава, 1969), книг “An Introduction to the Ukrainian-Canadian Immigrant Folksong Cycle” (“Вступ до циклу українсько-канадських емігрантських народних пісень”) (Klymasz 1970), “Continuity and Change: The Ukrainian Folk Heritage in Canada” (“Безперервність і зміна: українська фольклорна спадщина в Канаді”) (Klymasz 1970 a), співукладач збірника “Ukrainian Folksongs from the Prairies” (“Українські народні пісні з прерій”) (Едмонтон, 1992). Зазначимо, що книгу Р.-Б. Климаша “Українська народна культура в канадських преріях” (Київ, 2013) було видано українською мовою завдяки зусиллям фольклористики Марини Гримич.

Твори емігрантів привертала увагу й українського філолога, фольклориста й етнолога *Богдана Медвідського*, засновника студій із фольклористики при Альбертському університеті (Медвідський 1991), співукладача збірника “Ukrainian Folksongs from the Prairies” (Едмонтон 1992).

Колишній студент Б. Медвідського, а нині очільник кафедри української культури та етнографії ім. Гуцуляків при Альбертському університеті *Андрій Нагачевський* продовжує справу свого наставника, керує Центром українського та канадського фольклору ім. Петра та Дорис Кулів, організовує збирацькі, дослідницькі, видавничі та громадські роєкти з українського фольклору (Нагачевський 2010). Професор цієї кафедри *Наталія Гончаренко*, авторка книги “Slavic Folklore: A Handbook” (“Слов’янський фольклор: підручник”) (Вестпорт; Конн, 2007), дослідниця українських народних оповідань, дум і балад, також приділяє увагу поезії емігрантів, вміщуючи ресурси на сайті “Український традиційний фольклор” (Ukrainian Traditional Folklore: A Part of Our Folk Heritage).

Зауважимо, що внаслідок міждисциплінарності української фольклористики в Канаді, переплетеної з історією, етнологією, антропологією, мистецтвознавством, перенесено вектор уваги із власне текстів до трансформації фольклорної традиції. Тому канадські вчені зосереджуються на варіативних формах неофольклору, названих термінами “фолклайф” (folklife – ‘життя фольклору’) і “фолк інактмент” (folklore enactment – ‘втілення/впровадження фольклору’), що охоплює не лише усну словесність, а й матеріальну культуру, звичаї, вірування і народне мистецтво (Медвідський 1991; Климаш, Медвідський 2010; Кухаренко 2010; Нагачевський 2010; Данилюк 2020). У цьому руслі працює професор культурної антропології *Наталія Ханенко-Фрізен*, авторка монографій: “The Other World or Ethnicity in Action: Canadian Ukrainianness at the End of the 20th Century” (“Інший світ або етнічність у дії: канадська

українськість кінця 20 століття”, Київ, 2011), “Ukrainian Otherlands: Diaspora, Homeland and Folk Imagination in the Twentieth century” (“Українські емігранти: діаспора, Батьківщина і народні уявлення у двадцятому столітті”, Вісконсін, 2015).

Зазначимо, що закордонні та українські сучасні науковці зверталися до окремих аспектів вивчення фольклорних текстів емігрантів. Зокрема, образ жінки в українському канадському фольклорі дослідила український мовознавець, доктор славістики Українського вільного університету (м. Мюнхен) *Іраїда-Ірена Герус-Тарнавецька* (Герус-Тарнавецька 1991). Мотиви й поетику українських народних пісень про еміграцію в Канаду розглянула *Оксана Луцко* (Луцко 2010), тексти, внесені до Архіву українського фольклору імені Богдана Медвідського Центру українського та канадського фольклору ім. Петра і Дорис Кулів при Університеті Альберти описала *Надія Фотій* (Фотій 2011), пріоритетні напрями діяльності цього Центру проаналізувала *Наталія Савчук* (Савчук 2015). Про досягнення Р. Б. Климаша і Б. Медвідського в галузі вивчення українського фольклору в Канаді писала українська фольклористка *Марина Гримич* (Гримич 2013; Гримич 2013 а). Відображення у фольклорних творах діаспорного життя емігрантів простежила *Тетяна Цимбал* (Цимбал 2015). Із погляду музикознавства емігрантські твори вивчала *Наталія Федорняк* у дисертації “Трансформація музичної фольклорної традиції у середовищі української діаспори Північної Америки: історико-виконавський аспект” (Івано-Франківськ, 2020). Незважаючи на низку праць, поки що не здійснено комплексного дослідження текстів української

народної поезії про еміграцію до Канади і США через призму сучасних фольклористичних студій загалом та лінгвофольклористичних зокрема, що й зумовило вибір теми нашої розвідки.

Звернемо увагу, що емігрантські твори, зібрані українськими фольклористами, частково були вміщені в книгах, виданих в Україні: “Українські народні пісні. Пісні суспільно-побутові” (Київ, 1967, упорядниці О. Хмилевська), “Наймитські та заробітчанські пісні” (Київ, 1975, упорядники С. Й. Грица, О. І. Дей, М. Г. Марченко) та ін. Перше окреме видання цих пісень – збірка “Будь здорова, землеце” (Київ, 1991, упорядниці С. Грица). Усі збірники мають вступні статті, у яких ідеться про специфіку емігрантського фольклору.

Особливо ґрунтовна передмова фольклористки, музикознавця, етнокulturолога Софії Грици “Українські народні пісні про еміграцію” (Грица 1991) та її спеціальні розвідки: “Емігрантські пісні-новотвори” (Грица 2008), “Емігрантські пісні” (Грица 2018) й ін. Дослідниця звертала увагу на те, що емігрантські твори – рідкісні у виданнях українського фольклору ХХ ст. й унікальні в побуті. У радянські часи вони лише поодинокі потрапляли до збірників, їх не вивчали, як і все, що було пов’язане з українською діаспорою. Характеризуючи цей різновид, вчена писала: “Емігрантські пісні вибиваються із “міфологічного” стилю фольклору, схильного об’єднувати безліч подій, узагальнювати їх певною типовою ситуацією. Еміграція – подія, цілком не типова для українського трудівника, тому не дивно, що й творчість, із нею пов’язана, містить багато новацій у сюжетах, у лексиці, у загальному сенсі. Незмінним, однак, залишається в ній

“кровний” генотип, котрий безпомилково відводить до місць походження її творців і носіїв, пов’язує з усією пісенністю українського народу” (Грица 1991, 4). Усе це засвідчує єдність українського фольклору, тексти якого функціонують у часових і просторових варіантах (“пісенних парадигмах”).

Попри певні відмінності, Софія Грица помітила в народній поезії емігрантів багато спільного в ключових мотивах: “Тематика ЕП. (емігрантських пісень. – Н.Д.) має доволі стрункий сюжетний стрижень із такими опорними мотивами: а) роздуми й настрої пов’язані з ідеєю виїзду з краю; б) подорож на чужину, тривоги в дорозі, переправа через океан; в) складні обставини життя в процесі освоєння нових земель; г) драматичні переживання розлучених сімей, зниження моралі; г) успішне повернення на батьківщину або й трагічне – без доробку, в осиротіле рідне гніздо; д) адаптація на чужині, поліпшення матеріального стану” (Грица 2018, 417). Кожен із мотивів відображено в певній пісенній парадигмі, що обумовлює групування текстів, однак вони можуть бути об’єднані в більших творах.

У першій групі текстів ідеться про чинники, які зумовили еміграцію, змальовані картини прощання заробітчанина з родиною. Причиною еміграції, на думку В. Гнатюка, був “економічний та політично-національний утиск селян із боку тих, що мають у своїх руках власть і силу в старім краю” (Гнатюк 1902, 13). Це відображено в багатьох зафіксованих ним текстах, напр.: *Галичино, Галичино, ти мій краю милий, Як же тебе, Галичино, враги придушили! Придушили, придавили та й тя зрабували, Були гроші у щадниці і то розікрали* (Гнатюк

1903, 57); *Бо галицькі панки пруться, голоси купують, До виборів все пхаються, а хлопів мордують* (Там само, 47); *Правду руску закопують, іще верховодять, З рідної землі її діти за море виходять* (Там само, 49); *Через панів, через драбів, мушу я втікати* (Там само, 48). Про сподівання після виїзду на заробітки сказано в рядках пісні: *А і став я та й думати, що маю робити, Може, піду до Канади, краще стане жити* (Буд здорова, землице 1991, 42). Крім того, відомо, що до еміграції зубожілих селян заохочувала обманлива агітація: *Зачали агенти тут фалшиво писати, Взяли в Галичині народ бунтувати* (Гнатюк 1903, 38).

У багатьох емігрантських піснях зображено болісне прощання заробітчанин зі своїми родинами, односельцями, з усією Україною: *Прощав і я, але в душі, всю свою країну, Рідне село, рідну хату і всюю родину. Прости, отче, прощай ненько і всяя родину, Прощай, жінко наймиліша і мала дитино!* (Гнатюк 1902, 19). Зауважимо, що рідний край у подібних контекстах позначають номінації *своя країна, рідна земля, рідне село, рідна хата*, а родину – *отець, ненька (мамичка), рідні брати, сестра рідна (сестричка), швагри, жінка, дитина*. Традиційний епітет *рідний* вказує на особливу близькість, спорідненість, художнє означення *наймиліша* (вищий ступінь порівняння прикметника *милий*) – на ставлення до любої дружини, сполука *мала дитино* – не лише на вік, але й на потребу батьківської опіки. Типові метафори *покотились сльози з жалю, мала жаль великий, сім раз умлівала, на серденьку тугу маю* виявлено в низці текстів із варіантними видозмінами, як-от: *На остатнім дині вже дзвінки відбили, А мою женоньку слезоньки омили* (Гнатюк 1902, 19); *Коли жінка в ту дорогу мене виряджала, Покотились*

сльози з жалю, гірко заплакала (Там само, 19); *Коли я шя зберал До той Гамерики, Мала моя жена, (3) Мала жаль великий... Як я сой сідал До того вагона, Моя млада жена (3) Сім раз мі замліла* (Буд здрава, землице 1991, 36); *Я в дорогу виїжджаю, на серденьку тугу маю* (Там само, 35). Звернемо увагу на те, що в піснях відображено звичай при відході в далеку дорогу низько кланятися, просити вибачення в рідних, бажати їм здоров'я: *Як прийшов я до Канади, низенько вклонивси – Прощай, моя родиночко, може, з ким сваривси. Прощай, моя родиночко, та й ти, рідна мати, Бо не знаю, чив же прийду до тебе вмирати* (Буд здрава, землице 1991, 42); *Буд здрава, землице, Иду к Америце, Иду зарабяц піняз. Буд здрава, сестричко, Не плачте, мамичко, Ици к вам верну даколи зас* (Там само, 31).

Варто сказати, що слова-образи *Україна, Галичина, Буковина, рідна (руська) земля, рідна хатина* входять до емоційних звертань-персоніфікацій, напр.: *Бувай нам здорова, любая Українонько! Ото-сьмо тя опустили, наша мила родинонько! Бувай нам здорова, любая Україно! Там том тя опустил, рідная хатино!* (Гнатюк 1903, 39). Крім того, в емігрантських піснях виявлено типовий асоціативний зв'язок *земля – мати*, виражений за допомогою прикладок або порівнянь-ототожнень: *Будь здорова, Галичино, руска земле-мати* (Гнатюк 1903, 48); *Бувай здоров, руска земле, ой ти наша мати! Годувала-сь нас з маленьку, тре тя покидати* (Там само, 50). Інколи прикладка *мати* стосується церкви: *Прощай, прощай, родинонько, і ти, церкво-мати, Бо Бог знає, чи вернуся до тебе вмирати* (Буд здрава, землице 1991, 70). Зауважимо, що подібні одиниці виокремлено в текстах про рідну

сторону. Лише в одній пісні, у якій є порівняння *емігранти* – *ріднії діти*, *галичанин* – *своя дитина*, цей асоціативний зв'язок стосується Канади як вираження вдячності: *Ой Канадо, Канадонько, маєш нас де діти, Прийняла-сь нас, годуєш нас, як ріднії діти...* *Галичана полюбила-сь як свою дитину, Він працює, Бога просить, як в ночі, так в днину* (Гнатюк 1903, 51).

Зазначимо, що в емігрантських піснях використано найменування *старий край* (*Старий край, наш край, руський край, край, наша країна*) – і *новий край* (*Новий край – Канада, Америка, Бразилія, Аргентина, Парагвай*), напр.: *Боже, нас благослов В нашим старим краю – На нашим здоров'ю І на урожаю* (Буд здорова, землице 1991, 37); *Твій син ходить по Канаді Роботи шукає, Стара мати в старім краю Сльози проливає* (Рудницький 1958, 367); *Бо у нашім краю так люде думают, Же то в Америці дармо гроші дают* (Гнатюк 1902, 27); *В руськім краю на Великдень Христос воскресає, А в Канаді сніги, леди до сонця сіяют* (Буд здорова, землице 1991, 58); *Були в Воргантині, були в Парагваю Як би-м мала крила, летіла б до краю* (Там само, 67); *Ой нема то, ой нема то, як наша країна* (Дзьобко 1958, 83). *Новий край* позначено одиницями *чужина, далека сторона, далека сторононька, далека країна, чужий край, Гамерицкій край*, напр.: *Але наші русини не сплят, но думают, Тут в далекі сторононьці щастя си шукают* (Гнатюк 1903, 40); *Сам поїду в далеку країну, Лем почувай ти о мні новину* (Буд здорова, землице 1991, 33); *Теперь собі в чужім краю працюєм* (Гнатюк 1902, 23); *Ой біда-ж ми на тім світі у чужині жити* (Там само, 28); *Хоць ту біда, не поїду (2) В Гамерицкій край* (Буд здорова, землице 1991, 44).

У багатьох текстах, за фольклорною традицією, зіставлено рідний край (старий край, наш край, край милий, солодкий край, рідна земля), у якому добре людині, та чужину, де вона страждає: *Буковино моя мила, мій солодкий краю, Як на тебе, сиротино, нишком поглядаю. То заплачу жалібненько на чужій сторонці, Бо тут в'яну і всихаю, як листок на сонці* (Буд здорова, землице 1991, 80). Рідна сторона асоціюється з “щиро рідними” людьми, родиною, рідним словом, заокеанський край – із чужими людьми, пустою: *Рідне слово тут не чую, Пустка тут усюди, Тут не наші щиро рідні, а чужії люди* (Там само, 80). До зіставних контекстів входять також назви українського природного етносередовища (*вишневий садочок, гай зелененький, мак, пташки*), порівняння як в божім раю, а до описів нового краю – *сніги, леди, вітер студененький, комарі, гаде* й под.: *Та ж у нашім старім краю так, як в божім раю. В нас у краю по садочках скрізь пташки співають, А в Канаді лиш комарі, як гаде, кусають* (Гнатюк 1903, 54); *В нас Великдень такий красний, як гай зелененький, А в Канаді сніги, леди, вітер студененький* (Там само, 54); *А в нас на Великдень як мак процвітає, А в тій Канаді сніжок пролітає* (Буд здорова, землице 1991, 66). Нерідко протиставлення посилено займенниками *свій (своя), мій (моя), наш (наша), в нас – той (та) (та (Г)Америка, рідше – та Канада)*, напр.: *А приду я, приду з Гамерики додому Ші раз увидіти (3) Свою землю родну* (Там само, 36) – *Коли я шя зберал До той Гамерики* (Там само, 36); *Ать, Боже ми, як в тій Америці: Іде до ньой нарот превеликий* (Гнатюк 1902, 28); *Відколи приїхав там до тої Канади, Смутний-невеселий й ані в серцю поради* (Буд здорова, землице 1991, 65).

Важким фізичним і психологічним станом заробітчани зумовлені означення *зрадлива, немила, нещаслива, чорна; студено, веселости мало* й ін., що стосуються Канади й Америки, а епітети *добрі, здраво* зазнають заперечення: *Ой Канадо, Канадочко, яка ж ти зрадлива, Не одну ти дівчиноньку з милим розлучила* (Буд здорова, землице 1991, 55); *Ой, Канадо, Канадочко, Яка ти зрадлива! Не одного чоловіка з жінков розлучила* (Рудницький 1958, 367); *Ой Канадо, Канадочко, якась нещаслива, Не одного-сь чоловіка з жунков розлучила* (Буд здорова, землице 1991, 73); *Гей, чорна Америка, крутні превелика* (Там само, 61); *Ой чужино, чужино, Чого в тобі так студено? Ані вітрів, ні морозів, Всюди моїх повно сльозів* (Там само, 46); *В Гамериці добрі, В Гамериці здраво, лем же в Гамериці Веселости мало* (Там само, 37).

Негативною рисою далекого краю є відсутність церкви, божої служби, сповіді, хрещення та відправи при відході в інший світ: *Ой ти земле канадійська, чось така сумненька? Ніде дзвона не чувати – доленько тяженька* (Гнатюк 1903, 54); *Дзвонят на бангофі – так дзвіночок тоненько, Сумуют до Бога так люди сумненько... Йа в нас на Великдень по церквах дзвони дзвонят, А бідних в Канаді до роботи гонят* (Буд здорова, землице 1991, 66).

У порівняльному аспекті йдеться про неродючість нових земель, де важко виростити звичні рослини й отримати продукти: *Ой Канадо, Манітобо, які ви прекрасні, Що тут посій, що посади, всьо в тобі загасне* (Гнатюк 1903, 55). Проте в одному тексті знаходимо докладний опис сільськогосподарських культур (*пшениця, (в)овес, бараболя*) та фруктів (*груші, вишні*), які дозрівають у країні: *Ту пшениця росте гарно, Вовес,*

ячмінь, як звичайно, Бараболі є великі, Груші, вишні ростуть дикі (Буд здрава, землице 1991, 75). Там само йдеться про рослини (*кукурудза, (в)огирки, гарбузи*), які не культивують через холодний клімат: *Кукурудза не доходить, А вогирки мало роде, За гарбузи тра забути, Бо мороз їм не даст бути* (Там само, 76).

До зіставних контекстів потрапляє також словопоняття *мова*, супроводжуване означеннями *наша, мила, рус(ь)ка*, коли йдеться про рідну мову, та *фальшива, чужа* – про нерідну: *Приїхав я до Гамбурку а в суботу рано, Вже не чути руської мови, вже мені погано* (Гнатюк 1902, 20); *Од дивітся, милі братья, то мова фальшива, Нима в світі милійшої як руска нам мила* (Гнатюк 1903, 43). Відсутність рідної мови та незнання чужої – одна з причин психологічної травми заробітчачан: *Розкажи родині, як ми тут сумуєм, Бо рідного слова тутка не почуєм* (Буд здрава, землице 1991, 67); *Ходжу та блукаю, що я в чужім краю. Хоць знайду дорогу, так не знайду мови: Горе моє, горе в ті[й] канадські[й] неволі!* (Там само, 65); *Гей, вельо ся напсує, Хто не знать язика* (Там само, 61).

В емігрантських піснях докладно описано дорогу заробітчанина від рідного дому до заокеанських країв. У текстах виявлено назви на позначення різних видів тогочасного транспорту – сухопутного (*кований віз, машина* (у значенні ‘поїзд’), *вагон, цуг* (нім. Zug ‘поїзд’), *трен* (англ. train ‘поїзд’)): *Ой їхав я до Черновців на кованім возі* (Буд здрава, землице 1991, 57); *Як на штанціоні Машина пискала Моя млада жена (3) Все ня одгваряла...А як я сой сідал До того вагона, Моя млада жена (3) Сім раз мі замліла* (Там само, 36); і водного (*шифа, дамтшифа, корабель*): *Посідали бідні діти в*

корабель паровий (Гнатюк 1903, 42); *Ой Боже мій, Боже, як си тяжко старам, Як на тоту шифу сідати на ню мам?* (Буд здорова, землице 1991, 53); *В дампишифу сідаю це й тяженько здихаю, – Як сі буря звіє, народ потонає!* (Там само, 66). Більшість засобів пересування були незвичними для селян, однак найскладнішою виявилася переправа на кораблі (*шифі*) через море. В. Гнатюк писав: “Та найсильніше вражінє робить на нього (емігранта. – Н. Д.) море, якому присвячені окремі епізоди в піснях. Особливо неприємно вражають його корабельні похорони, і він просить Бога й святих, аби не дали йому на морі пропадати та довели щасливо до суші” (Гнатюк 1903, 40): *А хто вмер на шифі, то єго не ховали, – Но камінь до шиї, до води єго пускали* (Гнатюк 1903, 40); *Бо на шифі попи не ховають, Лем матроси до моря руцають* (Буд здорова, землице 1991, 53); *Дадут йому фалаток олова, А так шмарят матроси до моря. Дробни рибки м’ясо обераят, А косточки по воді плавають* (Там само, 56). *Море (вода)* сприймається як межа між своєю землею і чужиною, яку важко подолати, що в уявленні емігрантів пов’язана з горем, лихом, хворобою, смертю: *Ми ся від вас віддалили далеко за море, Навіки-смо попрацали свої любі гори* (Гнатюк 1903, 40); *Коби ти знав, брате, як то нам тутка горе: Ми днів двацять вісім їхали-сьмо через море* (Там само, 39); *Не одна ся шифа в воді затопила* (Там само, 40).

Емігрантські тексти, у яких ідеться про життя заробітчанин на чужині, за тематикою В. Гнатюк об’єднав у дві групи: про важку роботу на фермах і про працю на копальнях або на фабриках (Гнатюк 1902). У піснях, створених переважно в Канаді, зображено віддалені місця

(плейзони), схожі до пустель (пустина), у яких виділяли землю для ферм (фарм): *Прийшов же я до плейзону, є ту фармів* много, *Ходжу, блуджу по пустини, нема ту нікого* (Гнатюк 1903, 49); *По Канаді ходжу, сумний я завсіди: Сімсот кілометрів й сусід від сусіди* (Буд здрава, землице 1991, 65). Пошуки роботи, самотність і незахищеність підкреслено за допомогою типових порівнянь: *Канадо, Канадо, а й ти, Манітоба, У тобі нарід блудит, як пуста худоба!* (Буд здрава, землице 1991, 66); *Ходжу, блуджу по Канаді, як блудная віця* (Там само, 66); *Привезли нас до Канади та й на пец пустили, Виходжу я та й блукаю, як заяц в пустини* (Там само, 58); *Що я в чужім краю Як билинка в полю* (Там само, 66); *Як пішов я до Канади, як Юрій на муки* (Там само, 43). Засобами гіркої іронії зображено розбиті надії та убоге життя заробітчанина: *Як я їхав до Канади, думав, буду бітом – Приїхав я в Манітобу, то зробився дідом... Тут в Канаді добре бути, хорошо в ні жити, Прийде весна – бери торбу, йди хліба просити* (Гнатюк 1903, 56); *Ти гадаєш, моя жінко, що я тут паную, А то мороз сорок гратів, я в гарі ночую* (Буд здрава, землице 1991, 79); *Ей, в Гамерицкім краю, ей, добре їсти дають, але з білих ручок, ей, скури позлізают* (Там само, 83). Лише в небагатьох текстах сказано про позитивні наслідки приїзду в новий край: *Побув же я оден рік тут і побудував ся: Слава Богу найвисшому, що я ту дістав ся* (Гнатюк 1903, 49); *Єсть ту землі, ліса, сіна, є ся де подіти, Коб но Господь дав здоровля, щоб підросли діти* (Гнатюк 1903, 51); *Заспіваймо си в Канаді, Хоч робота нам не в ладі, Бо тут панів вже не маєм Та й си пісню заспіваєм* (Буд здрава, землице 1991, 75).

У другій групі текстів описано важку роботу на фабриці (*на новій фабриці, в вовняній (железній, залізній) фабриці*): *Уж на п'ятий рочок, як я в Гамериці, Так тяжко працюю на тій новій фабриці* (Буд здрава, землице 1991, 84); *Не плачте мамочко, бо я в Америці Роблю на таляри в вовняній фабриці* (Дзьобко 1958, 81); *Десь я маю мужа в Америці, Що вун робит в железній фабриці* (Буд здрава, землице 1991, 90). Про ненормований день, складні умови свідчать такі одиниці: *Гей у той Америце, гей так ми таздуеме: О шестой годзине, гей до роботи встаєме* (Гнатюк 1902, 25); *А ручки мі мліют, слези мі спадают* (Буд здрава, землице 1991, 81). Виразно оспівано працю на копальні або шахті (*шихті, майні*), нерідко супроводжувану каліцтвами і загибеллю: *Глядав я сой в Америці роботу. Нашов я ей при Маганой до майнох... Обернемся тристо рази в годзине, Ци ме шлейт, лебо камін, не забие* (Гнатюк 1902, 22); *Дали до копальні вугля ладувати, Зачали кавалкі на него спадати* (Буд здрава, землице 1991, 89). Знесилоного шахтаря порівнюють із конем, волем або мулом, напр.: *А так це запрегну, гей як мулу до штверци. Гей бо мула за штверци, гей цешко цешко муші, Гринор приде с краю, гей цешко робіц муші* (Гнатюк 1902, 25). Поранення заробітчанина нерідко змальовано за допомогою традиційної заперечної конструкції: *Не болі ме глава, ані мої ноги, Лем мі з рук крєв цєче, лем мі з рук крєв цєче, Кто мі їх загої?* (Там само, 26). У контекстах про скалічення або загибель постає мовний образ жінки (*жона, мила, мати*), що лікує рани або оспівує померлого: *Загої їх мила, загої їх мила, С тамтой страни води* (Там само, 26); *А як она (жона. – Н. Д.) його там спознала, Гірко нат*

ним собі заплакала (Там само, 26); *Зачали к родині таліграм пускати: Най приїде мати сина поховати* (Буд здрава, землице 1991, 89). Лише в поодиноких піснях йдеться про задоволення результатами роботи: отримані гроші, можливість відпочити в суботу й неділю, не турбуватися про урожай тощо: *Добрі в Гамериці, як иде робота, Красьні ся прибере, як приде субота, Красьні ся прибере, красьні ся умиє, Бо він ся не старат, же му в поли гниє* (Буд здрава, землице 1991, 84).

В емігрантських піснях представлено засоби зв'язку з рідним краєм, традиційні для українського фольклору: *птах, кінь, риба, вітер, лист*, напр.: *Як би-сь, мила, знала, як в Канаді горе, Ти би мені передала горобчиком солі. Горобчиком солі, синичкою хліба, Тоді би ти, мила, знала, що в Канаді біда* (Буд здрава, землице 1991, 70); *Їхав милий, їхав милий До милої в гості, Провалився кінь вороний На калиновім мості* (Там само, 68); *Не одна рибка попід міст перейшла, жадної не видів, щоби листа несла. Лиш одна маленька в бережу лежала, Тота ж рибка лист у руки дала* (Там само, 75); *Буду лист писати дрібними буквами, буду посилати буйними вітрами* (Там само, 67). Відсутність листів або адресантів вказує на самотність заробітчанина, відірваність від родини, його важкий психологічний стан: *Гірко міні жити ф чужині бес роду. Ні до кого листи слати, ні с ким говорити, Гірко міні молодому ф тій Канаді жити* (Гнатюк 1903, 49). За допомогою заперечних структур описано складність або неможливість налагодження такого зв'язку: *По Канаді ходжу та й думку думаю – Злетів би-м до краю, та крилий не маю, Пустив би-м сі в море, та не вмію плисти, Рад би-м відсилати хоць до родини листи.*

Писав би я листи, так паперу не маю, Поніс би-м на пошту, так грошей не маю (Буд здрава, землице 1991, 66). В окремих текстах вжито одиниці на позначення нових на той час видів комунікування – *пошта, телеграма (таліграм), телеграф (теліграфувати)*, як-от: *Зачали к родині таліграм пускати* (Буд здрава, землице 1991, 89); *Зійшлися всі хлопці, зачали плакати – Треба до матінки теліграфувати* (Там само, 87).

Володимир Гнатюк звернув увагу на недостатню мовну та ритмомелодійну опрацьованість текстів заробітчан, використання великої кількості діалектних одиниць, пояснюючи це нетривалістю їх функціонування (переважно в перші десятиріччя ХХ ст.): “еміграційні пісні не мали ще часу навіть ошліфуватися, у них багато ще хиб, навіть не раз брак риму і ритму через їх молодий вік” (Гнатюк 1902, 10). Про значні регіональні впливи писала також Софія Грица: “Вербальна мова Е. П. (епічних пісень. – Н. Д.), їх мелос зберіг генетичні ознаки тих регіонів, звідкіля походять їхні творці й носії – з Лемківщини, Буковини, Прикарпаття. Звідси й виразні діалектні ознаки у мові, муз[ичному] стилі” (Грица 2018, 417). Аналіз діалектних рис потребує окремої розвідки, тому в нашій статті на них не зупинятимемося.

Зазначимо, що в розглянутих текстах використано чимало іншомовних слів, які збагачували лексичний склад української народної пісні. Переважно це одиниці з англійської, німецької та польської мов, які можна об’єднати в кілька тематичних груп: 1) власні назви континентів, країн, регіонів і населених пунктів (*Америка – Пенцильванія, Маганой, Колорада, Нев-Йорк, Чікаго; Канада – Альберта, Едмонтон, Манітоба, Ветревіл,*

Вініпет, Лімонт, Мірнам; Європа – Англія, Гамбург, Берлін, Пряшов; Аргентина, Бразилія, Парагвай), напр.: Помож, Боже, помож, прити **до Європи**, Товдий поспоминам америцки кроки. Кроки поспоминам, каждому закажем: Не ход **в Гамеріку**, кет не еси блазен! (Гнатюк 1902, 26); 2) назви осіб за родом заняття (агент, бас, інжнінер, майнер, матрос, піонір, презент, унтір, фармер): А до мене прийшов **агент**, зачав ся питати (Там само, 19), В Америці Я там мушу з **басом** стац, Там мя будут **інжніри** Доко шльопом гайстовац (Там само, 28); В Америці “**презента**” ставляють (Там само, 31; примітка: президента); Чекай, **унтір**, чекай, **унтір**, бо ти побануєш, А маш ти добру роботу, ей тай ю не шануєш (Буд здрава, землице 1991, 81); 3) назви споруд, установ, господарств (гавз, емігрант, кастінгард, майна, “Свобода” (перша україномовна газета) “Союз” (страхове товариство), тунель, фабрика, фарма, шафта й ін.): До якогось “**кастінгарду**” нас там всіх забрали (Гнатюк 1902, 21); Прийшов я до “**емігранту**” і став я думати: І, піду я до плейзгону **фарми** пошукати (Гнатюк 1903, 48); Всі разом, як оден, вступім до “**Союза**”, А там наша поміч, як прийде недуга... А “**Свободу**” милу все в руки хапайте, А що вчитате, того ся тримайте (Гнатюк 1902, 30); Юж я іду на роботу, аж **фабрика** трубит (Буд здрава, землице 1991, 81); 4) назви транспорту і засобів зв’язку (бога, вагон, кара, трен, шифа, цуг та ін.): Ой цить, жіноко, не жури ся, щось мемо робити, Колись купим собі **богу**, мемо ся возити (Гнатюк 1903, 52; (примітка: бога – “Американський візок на одного коня”). Ой сів же я **до вагону**, тяжко зажуривши, Як схвативси **цуг** шелений, в Гамбурку спинивси (Буд здрава, землице 1991, 57); В

Америки, в Америці **трен за тренем** бежі (Там само, 52); 5) назви грошових одиниць і виплат (доляр, злотий, пейда, пенендзи, пінязи, тайзи, таляр, цент): Пішов хлопик в далекий край аж до Америки, Бо він хоче заробити собі **долярики** (Там само, 93); Але я си розвеселім, як згаднем **за пейду**, ... Десят **таляри** таздови, петнадт до салону, То не втрадім, еще звишим з того. Як я пошлем пар сто **златих** до краю родзіне (Гнатюк 1902, 24); Будеш ся мя питац: “Дуже **пінязий** маш?” (Буд здрава, землице 1991, 84) й ін. Іншомовні запозичення здебільшого адаптовані до українських орфоепічних та граматичних особливостей і вжиті у варіантних формах: а) *Европа* – *Еуропа*; *Нев-Йорк* – *Ню-Йорк* (звукосполучення *ев-еу-є*; *ев-ю*): *Помож, Боже, помож, прити до Європи* (Гнатюк 1902, 26) – *Бо в той Еуропі кождий сой таздує, А в той Америці дос ся набідує* (Там само, 26) – *Мам я жєну, мам я жєну в Європе* (Буд здрава, землице 1991, 83); *Приїхали до Нев-Йорку* – *втворились нам очи* (Гнатюк 1903, 48) – *Як єм прийшов до Ню Йорку в ночі, Заплакали мої чорні очи* (Гнатюк 1902, 35); б) *Америка* – *Гамерика*; *Аргентина* – *Воргантина* (протетичні *г, в*): *По полудни Америку вже можна пізнати, Доми страшно там високі, то можна сказати* (Гнатюк 1902, 21) – *Як би ти, рідна сеструненько, знала, Як ся Гамерика нам у взнаки дала* (Буд здрава, землице 1991, 67); *Ми тут цілий рочок роботи шукали. Були в Воргантині, були в Парагваю* (Там само, 67); в) *Канада* – *Канадочка*; *Гамерика* – *Гамеричка* (демінутиви із суфіксами *-очк-, -оньк-, -ичк-*): *Ой Канадо, Канадочко, Канадо небого! Зрадила ти з Буковини тазду не одного* (Гнатюк 1903, 54); *Великая Канадонька, не тяжко зблудити* (Дзьобко 1958, 54); *Подме, хлопці, подме до той*

Гамерички (Буд здрава, землице 1991, 39); г) *шифа* – *шиф*; *шифта* – *шифт* (жіночий та чоловічий рід): *А в неділю дуже рано взяли ся збирати До відходу і на воду, на шифу сідати. Коли люди посідали, шиф зачав рухати* (Гнатюк 1902, 20) та ін. Однак у деяких випадках зафіксовано невідмінювані форми власних географічних назв, як-от: *Поїхали до Едмонтон, Нам цукру купілі... Мама маліни збіралі, У Вегревіл продавалі... Я живу у Мірнам І тут церкву маєм* (Рудницький 1958, 407).

Отже, тексти українських пісень про еміграцію до Канади і США – важливе свідчення про трагічну сторінку в житті нашого народу кінця ХІХ – початку ХХ ст. У них поєднано традиційні фольклорні засоби (постійні епітети, порівняння, метафори-персоніфікації тощо) з новими одиницями – переважно іншомовними власними і загальними назвами, адаптованими українцями, що позначають реалії заокеанського буття. Недостатня опрацьованість пісень дала змогу зберегти багато народно-розмовних рис Лемківщини, Галичини, Буковини, Закарпаття. Емігрантські пісні потребують докладних студій із погляду фольклористики та лінгвофольклористики, етнології, етнолінгвістики та соціолінгвістики, діалектології, гендерології, музикознавства.

Будь здрава, землице: українські народні пісні про еміграцію.
1991. Київ: Музична Україна.

Герус-Тарнавецька, Іраїда. 1991. “Образ жінки в українському канадському фольклорі”. *Український історик* 1–2: 39–70.

- Гнатюк, Володимир. 1902. “Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності”. *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка* 50: 1–37. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Hnatiuk_Volodymyr/Pisenni_no_votvory_v_ukrainsko-ruskii_narodnii_slovesnosty.pdf?
- Гнатюк, Володимир. 1903. “Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності”. *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка* 52: 38–67. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Hnatiuk_Volodymyr/Pisenni_no_votvory_v_ukrainsko-ruskii_narodnii_slovesnosty.pdf?
- Гримич, Марина. 2013. “Богдан Медвідський – дослідник українсько-канадського фольклору”. *Українознавство* 2: 134–135.
- Гримич, Марина. 2013а. “Роберт-Богдан Климаш і українська народна культура канадських прерій”. *Климаш Р.-Б. Українська народна культура в канадських преріях*, 309–316. Київ: Дуліби.
- Грица, Софія. 2018. “Емігрантські пісні”. *Українська фольклористична енциклопедія*: у 2 т. Т.1: А–Л, 417–418. Київ: Сталь.
- Грица, Софія. 2008. “Емігрантські пісні-новотвори”. *Історія української культури*: в 5 т. Т.4. Кн.1. Українська культура ХІХ століття, 547–549. Київ: Наукова думка.
- Грица, Софія. 1991. “Українські народні пісні про еміграцію”. *Будь здорова, землице: українські народні пісні про еміграцію*, 3–24. Київ: Музична Україна.
- Дзьобко, Йосафат. 1958. *Чиє то полечко не зібране? й інші народні пісні*. Вінніпег, Вірден: Бібліотека піонера.
- Коваль-Фучило, Ірина. 2018. “Концепт “земля” в оповідях про примусове переселення”. *Lemkovia, Bojkovia, Rusini – dejiny, súčasnosť, materiálna a duchovná kultúra*. Banská Bystrica. VII. 2: 25–40.

- Колесса, Філарет. 1970. “Українська народна пісня у найновішій фазі свого розвитку”. *Фольклористичні праці*, 34–59. Київ: Наукова думка.
- Данилюк, Ніна. 2020. “Мова фольклору в працях учених України і Канади”. *Канадознавство : соціальні та освітні візії*: у 2 кн. Кн. 1 = *Canadian Studies : Social and Educational Visions: in two books. Book 1*, 118–139. Луцьк: Вежа-Друк.
- Климаш, Роберт-Богдан, і Богдан Медвідський. 2010. “Сучасні прояви традиційної культури слов’ян у Північній Америці”. *Народознавчі зошити* 3–4: 474–476.
- Кухаренко, Світлана. 2010. “Стислий огляд фольклористики в Північній Америці: теорії, підходи, парадигми”. *Народознавчі зошити* 3–4: 310–315.
- Луцко, Оксана. 2010. “Мотиви й поетика українських народних пісень про еміграцію в Канаду”. *Народознавчі зошити* 3–4: 439–448.
- Медвідський, Богдан. 1991. “Збирання і вивчення українського фольклору в Канаді”. *Народна творчість та етнографія* 2: 41–52.
- Нагачевський, Андрій, і Марія Маерчик. 2010. “Особливості української фольклористики в Канаді”. *Народознавчі зошити* 3–4: 293–309.
- Савчук, Наталія. 2015. “Український фольклор у наукових дослідженнях КІУС (Едмонтон, Канада)”. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”* 23: 115–120.
- Рудницький, Ярослав. 1962. “До питання систематики українсько-канадського фольклору”. *Записки НТШ. Збірник на пошану Зенона Кузеля* 169: 135–139. Париж; Нью-Йорк; Мюнхен; Торонто; Сідней.
- Рудницький, Ярослав. 1958. *Матеріали до українсько-канадської фольклористики й діалектології* 2. Т. V(3). Вінніпег: УВАН.

- Фотій, Надія. 2011. “Архів українського фольклору імені Богдана Медвідського Центру українського та канадського фольклору імені Петра і Дорис Кулів при Університеті Альберти”. *Вісник Львівського університету*. Серія “Мистецтво” 10: 253–258.
- Цимбал, Тетяна. 2015. “Фольклор як віддзеркалення українського діаспорного буття”. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”* 23: 192–196.
- Klymasz, Robert B. 1970. “An Introduction to the Ukrainian-Canadian Immigrant Folksong Cycle.” *National Museums of Canada Bulletin*. Folklore Series 8. Ottawa: National Museums of Canada.
- Klymasz, Robert B. 1972. *Continuity and Change: The Ukrainian Folk Heritage in Canada*. Ottawa: National Museums of Canada, Canadian Centre for Folk Culture Studies.

Концепт душа та духовність в публіцистичній і поетичній творчості Івана Огієнка

Людмила Марчук

Актуальність теми спричинена питаннями побудови концепту “душа” та “духовність”, визначенням основних термінів, якими послуговуються задекларовані концепти.

Поняття “духовність” тлумачиться як “...те, що пов’язане з внутрішнім життям людини, її моральним світом; стосовне до релігії, церкви, належне їм” (Ажнюк 1997, 252). Тобто, наповнення поля “духовність” пов’язане із високими

сферами світського та церковного напрямків.

У часописі “Віра й культура” (Вінніпег, Канада) низка статей присвячена Батьківщині та пристосуванню українця до життя на чужині, вихованню дитини в православній сім’ї, поведінці людини в храмі, подіям культурного життя в Радянській Україні, питанням українського правопису.

Поле “духовність” має ієрархічну, неоднорідну, багатовимірну структуру. Наприклад, про ієрархію побудови усього, що пов’язане з духовним життям людини, пише Прот. М. Овчаренко в статті “Чудо”: *“Християнство говорить, що ступенювання йде далі, вище від людини – це чини ангольські, які теж мають ступенювання: Анголи, Арханголи. Херувими, Серафими, Престоли, Начала (Початки), Сили, Власті і ін... У ступенюванні становище людини особливе. Людина на межі матеріального й духового: вона і матеріальна, і духовна. Через тіло людина пов’язана з усім матеріальним світом, а через душу з Вищим Духовним Світом”* (ВК 1955, ч. 8, 14).

Пропонуємо за двома лініями (церковною та світською) побудувати два мікрополя, що складуть концепт “духовність”, відбитий у текстах місячника “Віра й культура”.

За церковною будовою до ядра поля належать такі терміни-номени (загальні): *духовність, благодать, благочестивий, блажений, віра, християнська віра, православна віра, дух, душа, закон, істина, хрест, любов, моральність, відповідальність, патріотизм, совість, спасіння, соборність* та церковні терміни: *Літургія,*

Евхаристія, монастир, ¹Ікона, Аналой, Біблія, Псалтур, Парастас та ін.

У богословсько-мовному нарисі “Благочестивий” – це православний” Митрополит Іларіон подає семантичне значення слів **благочестивий** та **благочестя**, які відомі ще з мови Євангелії, де “Благочестивий” – “істинно почитаючий Бога” (пор. Луки 2, 25). А “Благочестя” – це “істинне почитання Бога” (пор. Діяння 3, 12, 2 Петра 3, 11 й ін.). Цебто – Православіє” (ВК 1954, ч. 9, 18). Отже, автор твердить про давнє значення терміна (“правдиво почитає Бога”) та нове, синонімічне до “православного”.

Щодо світської лінії цього терміна, то автор зазначає, що візантійські імператори мали в своєму титулі “благочестивий”, бо були ревними оборонцями Православія. А далі цей термін був “...прикладений до титулів і Патріархів, і Митрополитів, і Архієпископів, і Єпископів, а то й Священників” (ВК 1954, ч. 9, 20). Тому можемо твердити про ядерну приналежність цього та подібних термінів.

Благовір'я та благочестя є також синонімами православія – так твердить Митрополит Іларіон у статті “Благовірний” – це православний” (ВК 1954, ч. 11, 20–21). “Цебто, Благовір'я. як і Благочестя, визначає Православіє. Усі три слові (а четверте – Правовір'я) визначають одне й те саме, – правдиву чи істину Віру. З бігом часу на перше місце вийшло Православіє, а Благочестя, Благовір'я і Правовір'я стали близькими синонімами його” (ВК 1954, ч. 11, 20).

Світський напрямок демонструє звичайне життя православного українця.

¹ Терміни подано в оригінальному записі за джерелами.

Залежно від того, якому напрямку ми надаємо перевагу, у структурі мікрополів виділяємо **шкалу релігійної сфери** та **шкалу морально-етичної сфери**. До центру шкали наближене ядро мікрополя, далі від центру – периферія. На нульовій позначці, яка відповідає нормі, на обох шкалах термін “духовність”.

Розглянемо схему структури концепту “духовність” із двома мікрополями, ядром церковного напрямку та ядром світського напрямку, а також периферією цих мікрополів.

Периферії мікрополів мають у складі лінгвокультурні термінологічні одиниці, перемережані із суміжними. На нашому матеріалі це, напр., *любов, мова, Україна* та ін., виділені нами у схемі. У центрі, ядрі – архетипи культури українця, які ми виявили в текстах журналу “Віра й культура” (Вінніпег, Канада).

На ядерність лексем указує графічна ознака – написання з великої літери. У мовознавчому нарисі автор (Митрополит Іларіон) твердить, що “...назви Святих Осіб та святих речей пишемо з великої букви” (ВК 1958, ч. 12, 6–11), а саме: *Бог, Господь, Отець, Син Божий, Ісус Христос, Дух Святий; Слава Його, Скеля, Хмара, Огонь* і т. ін. (слова: *Скеля, Сторож, Пастир, Суддя, Творець* та ін.); *Рука, Рамено, Перст* (у значенні *Божої Сили* чи *Самого Бога*); *Милостивий, Всезнаючий, Безпочатковий, Творець Всесильний, Неподільна Тройця* і т. ін.; *Божий, Божественний, Господній, Спасів, Спасителів, Месіїн, Ісусів, Христів* чи *Христовий, Духів* і т. ін.; *Свій, Його, Він, Вона (Діва)* тощо; *Ангол, Архангол* й ін. дев'ять чинів; *Апостол, Мученик, Великомученик, Священномученик, Преподобний, Ісповідник, Святий, Пресвятий,*

Св. Макарій, Преп. Іларіон і т. ін.; Святе Письмо, Писання, Старий Заповіт, Новий Заповіт, Євангелія, Біблія, Псалтир, Книга Буття, Вихід, Левит, Числа, Закон, Пророки, Рут, Пісня над піснями, Книга Суддів, Діяння Святих Апостолів і т. ін.; Богослужба, Свята Літургія, Служба Божа, Відправа, Рання, Вечірня і т. ін.; Великдень, Різдво, Зелені Свята, Спас, Різдвяний Вечір, Щедрий Вечір, Свят-Вечір, Успіння, Водохрещі чи Водохреща; Великий піст, Пилипівка, Спасівка, Петрівка; Небо й Рай; Православ'є, Православна Віра, Християнство; Успінська Церква, Богоявленський Манастир, Катедро Пресвятої Тройці і т. ін.; Патріярх, Папа, Митрополит, Архiepіскоп, Єпископ і т. ін.; Антимінс, Жертовник, Іконостас, Ложечка, Хрест, Ризи і т. ін.; Обітниця Божа, Заповіт, Страшний Суд і т. ін.; Вселенський Собор, Охрещення України.

Лексеми периферії мікрополів в окремих випадках взаємозамінні, проте в тексті вони мають дещо інший відтінок. Така часткова взаємозамінність пояснена, на нашу думку, первинною єдністю християнської духовності з моральністю. А далі відбувається зміна лексем залежно від зміни моральних установок суспільства. У такий спосіб актуалізуються одні лексеми, архівуються інші.

Лише в 90-ті роки ХХ ст. повертається лексема **соборність**, яка частотна в репрезентованому часописі.

Про значимість **Матері** для обох мікрополів концепту “духовність” говорить і звертання редакції про святкування Дня Матері саме українською общиною (ВК 1959, ч. 7, 29): “Раз у році увесь цивілізований світ особливо звеличує постать Матері-виховательки... В українській історії постать Мама описано з великою повагою. Згадати б хоча таких славних Матерей, як Княгиня

Ольга, Мати Володимира Великого, та Магдалина, Мама українського гетьмана Івана Мазепи. У своїй поемі “Матері” Шевченко з ніжністю й покорою згадує Маму:

*У наших раї на землі,
Нічого кращого немає,
Як тая Мати молодая
З своїм дитяточком малим...*

Пошануймо ж і ми свою Маму...”. У цьому ж номері часопису в листі проф. Іван Гончаренко стверджує: “...повноцінна українська мати любить своїх дітей, живе для них, але виховає їх так, щоб вони любили свою батьківщину ще більше, як своїх батьків” (ВК 1959, ч. 7, 22). А далі він наводить (за проф. Ващенком) риси української жінки: вроджена інтелігентність; лагідність вдачі і ніжність, сполучена із свідомістю своєї гідності; своєрідний духовний аристократизм; розвинений естетизм у побуті й одежі; любов до природи й розуміння її красот; шанування дівочої честі; вірність у коханні й родинному житті; самовіддана й жертвенна любов до дітей. Святкування Дня Матері в сучасній Україні також стало усталеним святом із кінця ХХ ст. Синонімом Матері, Неньки звучить і Батьківщина-Україна: “От чому ми свою Україну звемо Ненькою і любимо її понад усе!” (ВК 1955, ч. 8, 7).

По-різному наповнені лексеми ядра обох мікрополів. Наприклад, любов у церковному аспекті звучить як любов до Бога та Близнього. “Бог – є любов”, любов – це вчення Ісуса Христа. Наприклад, лексема **любов** подана в розділі “Криниця любови”, який є в кожному числі місячника та має оповідання для недільних шкіл та домашнього читання молоді. Одне з оповідань – “Любов’ю й злодія спинимо”, у

якому любов розглянута як емоція та християнська чеснота.

“Любов – найбільша сила в нашому житті, а разом із тим – найбільша християнська чеснота. Чого не можеш зробити жодною іншою силою, те легко зробиш любов’ю. Бо коли “Бог – то любов”, то й “любов – сила Божа” (ВК 1954, ч. 11, 26). В інтенції церковного аспекту любов уявляємо як всеохоплююче, святе та жертвенне почуття.

Церковний (релігійний) аспект історично давніший, оскільки ментально утворився дуже давно, ще за часів Хрещення київським князем Володимиром. Світський проявлений десь приблизно з XVIII ст. Проте особливістю поєднання цих аспектів у часописі є те, що терміни в обох випадках наповнені лінгвокультурним забарвленням. Це можемо простежити в таких фразах Митр. Іларіона:

“Релігія, обряди, епос, народні пісні, мудрість попередніх віків, передання, казки, повір’я, пережитки довгих століть – усе це склало людину, у нас – православного українця”;

“Українська Православна Церква вернулася тепер на національну путь у своїй праці, і ставить собі завданням, як рідна мати, виховувати в Церкві повновартісних людей, – глибоко побожних, чисто православних і свідомих національно”;

“Що то є любити свій народ? Любити – то служити. Хто любить свій народ, той йому служить, служить любовно й самовіддано, ні на що не оглядаючись” (ВК 1955, ч. 8, 4–5).

Також до термінології концепту “духовність” відносимо і лексему “мова”, досить частотну в аналізованому журналі. Одна із сентенцій належить

доктору біологічних наук С. Парамоневу: “Мова – це культура, а Україна повинна бути культурною нацією” (ВК 1954, ч. 11, 20).

На думку Митрополита Іларіона, Біблія – найперше джерело для вивчення своєї літературної мови. У першому числі за 1958 рік натрапляємо на обговорення Послання Митрополита “Бережімо свою рідну мову й пильно навчаймося їй!”.

У часописі надруковані розділи з різних мовознавчих праць Митрополита Іларіона (Івана Огієнка): “Основи української літературної мови” (1951), розділ “Головніші правила практичної складні”; “Наша літературна мова (як писати і говорити по-літературному)” (1959) та ін.

Лексеми з ядра та периферії обох мікрополів представлені в поезіях Митрополита Іларіона, надрукованих майже в кожному числі місячника:

*Тихий Ангол Молитви святими руками
Сплітає віночки препишні,
І при Божих Стопах розкладає рядками,
Щоб бачив про Жертву Всевишній* (ВК 1954, ч. 9, 28);

*Йї додолу схиляю зболілі коліна
В Молитві при Божім Престолі:
“Нехай розцвітеться й Свята Україна
У сяйві спокою та волі”* (ВК ч. 8, 1954, 23);
*І стала Вкраїна крищева,
Оселя улюблена Божя, –
Бояри ж змовляють на лева,
Росте їхня зрада негожа* (ВК 1954, ч. 11, 21);

І. Качуровського:
Давно позаду втрачена мета.

*Та в порожнечі нам блукати доти,
Аж доки ми тягар того Хреста
Донесемо до нашої Голготи* (ВК 1954, ч. 8, 5).

Протиставленням до духовності в часописі є окремі дописи та інформація з Радянської України з антирелігійними коментарями. Атеїстичні книги в часописі називають “науковими”, беручи це слово у лапки, а комуністичну “мораль” називають небувалою загрозою для світу, для християнського світу.

У Радянській Україні в цей час (1950–1960 рр.) актуальні раніше моральні та духовні лексеми стали пасивними, історичними, а частотними стають *атеїзм* та *матеріалізм*, інші деформують семантичне наповнення. Лише з 90-х рр. ХХ ст. ядро термінологічного поля “духовність” обростає новими шарами.

Отже, наше дослідження виявило не лише межу термінології концепту “духовність” на матеріалі окремих чисел журналу “Віра й культура”, а й підтвердило гіпотезу, що концепт “духовність” динамічний, його структура змінюється з роками. Зміст концепту детерміновано метою (стати святим чи досягти світських ідеалів). Так, духовно моральні лексеми в досліджуваному концепті зайняли місце в ядерній чи периферійній частині відповідно з набором актуальних цінностей в українській мовній картині світу.

Глибокі зацікавлення історіософією народу, проблемами ментальності українців зумовлювали й тематичні сфери поетичної, поетико-драматичної творчості Івана Огієнка. На жаль, раритетами стали його видання: “Твори: Філософські містерії” (Вінніпег, 1957, 226 с.), “Вікові наші рани: Драматичні поеми” (Вінніпег, 1960,

272 с.), “Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу (Курс, читаний в Українськiм народнiм унiверситетi) з малюками i портретами українських культурних діячiв” (Вiннiпег, 1970, 272 с.). До “Фiлософських мiстерiй” увiйшли твори “Житейське море”, трилогія “Народження людини”, “До щастя”, “Остання хвилинка”, “Каїн i Авель”, “Вже досить невинної кровi”, “Рiдна мова”, “Руїна й Воскресiння”.

Одним iз найскладнiших та неоднозначних вважають спiввiдношення поняття/концепта i слова *душа*, що вiдбивають нацiонально-культурну, ментально-психологiчну специфіку та цiннiсну орієнтацiю українського народу. Зазначено диференцiацiю фiлософського, мовного, повсякденного розумiння i сприйняття аналізованого суперконцепта, визначеного нами як асоцiативно-образний полiконденсат, який об’єднує безліч семантично iзоморфних (i сумiжних) макро-, мега-, мiкро- субконцептiв i концептiв, мовна актуалiзацiя яких супроводжується взаємообумовленими i взаємопов’язаними процесами асоцiювання, метафоризацiї, iнтеграцiї, диференцiацiї, семантичної i значеннєвої дифузії тощо.

Дослiдження взаємодії мови й культури та рiзних впливiв на них численних чинникiв вiдкриває широкi можливостi для наукового пiзнання. Аналіз основних концептiв, що входять в мовну картину свiту, дозволяє проникнути у сферу мовної свiдомостi особистостi й етносу в цiлому, визначити ступiнь спiввiдношень мови й особистостi, особистостi й народної культури. Мова завжди вiдображає нацiональний характер мислення, вона, по сутi, є об’єднаною духовною енергiєю народу. Ця

духовна енергія, або душа народу, утілена в окремих елементах мови й у такий спосіб складає своєрідну мовну картину світу. Ми розглядаємо один із наріжних концептів цієї картини – уявлення про *душу*.

Для розкриття питання функціонування концептів в мові варто пам'ятати, що мова – основна ознака, яка виділила людину з світу живої природи. У невеликій вступній статті “Наївні роздуми про наївну картину мови” до збірки “Мова про мову” Н. Д. Арутюнова справедливо й ґрунтовно відзначає, що “мова – це свого роду аналог людини. Як і людина, вона об'єднує в собі матерію і дух. Вона сприймається одночасно розумом і органами чуття” (Арутюнова 2000, 7). Мова розкриває духовне начало, яке присутнє в людині, оскільки у неї немає вторинної знакової системи, яка розкривала б її значення. Мова робить це сама, своїми власними засобами.

Мова формує свідомість людини, проникає всередину етносу, у ній відбивається національна культура. Можна сказати, що мова і культура проникають одна в одну й не можуть існувати одна без одної.

Що стосується самого концепту *душа*, то в цій сфері цікавою є робота М. Михеєва, у якій автор відзначає, що для того, “щоб таке слово, як “душа”, могло нормально функціонувати в мові, виражаючи певний загальноприйнятий об'єм початкових властивостей, припущень і уявлень, воно потребує певного “речовинного” підкріплення. Свідомість носіїв мови, широко користуючись аналогіями, прагне закріпити за цією неспостережуваною суттю цілком конкретні, такі, що відчуються або, принаймні, уявляються властивості” (Михеєв 1999, 145). Тобто мова ніби переносить на *душу*

властивості якихось інших предметів, щоб певною мірою “упредметнити” її.

Душа в мовній картині світу виступає насамперед як вмістилище проявів психічного життя людини. Загалом уявлення про душу як про певне вмістилище характерне для української культури. Наприклад:

*Ніколи, моя Рідна Мати,
Тебе не забудь, Україно, –
В душі моїй будеш палати
Навіки віків до загину!.. (І. Огієнко)*

Як показують спостереження, *душа* суб'єкта визначена в художньому дискурсі через емоційно-експресивний простір.

Кожна конкретна семантико-психологічна й емоційно-естетична реалізація концепту *душа* в межах художнього дискурсу репрезентує особливості мовної свідомості особистості. Мовна особистість – узагальнений символ/образ носія і провідника культурних, мовних, комунікативно-діяльнісних поведінкових реакцій, цінностей, знань, установок, традицій і можливостей. В аналізованому аспекті художній дискурс розглядають як показник свого “конкретного текстового світу... Цей текстовий світ має власну суворо окреслену предметну галузь, у якій об'єкти характеризуються певними властивостями і відношеннями і мають власне особливе текстове існування” (Баранов 1993, 112).

Як відомо, від Аристотеля і донині в психології сформовано п'ять моделей емоційного: фізіологічна, почуттєва, поведінкова, когнітивна, оцінна. Усі вони характеризують ті чи інші аспекти емоцій, що є конкретними формами перебігу психічних процесів,

почуттів. Як справедливо зазначає А. Р. Баранов, “мова емоцій лінгвістично незмірно багатша мови афекту” (Баранов 1993, 112).

Як генератор емоційного простору мовна особистість інтерпретована як складна багаторівнева функціональна система, куди входять рівні володіння мовою (мовна компетенція), володіння модусом реалізації мовної взаємодії (комунікативна компетенція), знання світу і про світ (когнітивно-гносеологічний тезаурус). У зв’язку з цим виконання й актуалізація одиниць лінгво-концептуальної дистрибуції суперконцепта *душа* в різних дискурсах (за належністю творця) характеризуватиметься неповторною самобутністю.

Характерно, що правове поняття *душі* і в християнській традиції нерозривно пов’язане з поняттям “живе”: “жива душа”, “дух життя”, “давати духу”, “давати життя”, “живим духом”, “душа болить”, “душа горить”, “душа перевернулася”, “відводити душу”, “надривати душу” тощо. Напр.:

Душа народу – Рідна Мова,

Й всьому живому – рідна мати,

Найперша Нації основа,

Ясні людського серця шати! (І. Огієнко)

Спостережено дистрибуцію лексем, феноменів і понять *душа* і *дух*.

Дух – переклад слів, на які можна натрапити в античній філософії й у Біблії: “spiritus” (лат.) і “pneuma” (грец.), що означає “повітря, яке рухається”, “подув”, “подих” (як носій життя), душа як сутність, яка може тимчасово чи назавжди залишити тіло, привид, саме життя (сутність Бога: “Бог є дух”, сама внутрішня сутність землі

чи світу, дух землі, світовий дух, ідейний зміст творів мистецтва). Напр.:

*Ти Духа Божого краплина,
Велична наша Рідна Мова:
Душі троянда ти єдина,
Лелія серцю Бога-Слова! (І. Огієнко)*

Філософське поняття *духу*, яке нині вживають як протилежне природі, склалося в період романтики й ідеалізму, особливо в Гегеля. *Дух* виступає у трьох формах буття: як *дух* окремого індивіда (*особистий дух*), як загальний *дух* (*об'єктивний дух*) і як об'єктивований *дух* (сукупність завершених творінь *духу*). *Особистий дух* стає собою завдяки вrostанню індивіда в галузь об'єктивного *духу*, у духовну сферу, культуру, яку він знаходить і яку може (частково) засвоїти з допомогою виховання й освіти. Це вrostання є становленням людини, бо під людиною розуміється жива істота, відмінна своєю духовністю, тобто своїм вільним існуванням.

Характерно, що концепти *душа* і *дух*, які в мові є однокореневими, що вказує на їх поняттєву, значеннєву, емоційно-образну ізоморфність, а іноді і тотожність, генетично сягають до різних коренів у грецькій і латинській мовах: *дух* – *pneuma*, *душа* – *psyche* (в грецьк.); *дух* – *spiritus*, *душа* – *anima* (в лат.) Історичні долі цих феноменів у мові й філософії, звичайно, виявилися не зовсім ідентичними в грецькій і латинській мовах.

В словнику В. Даля подано такі дефініції, які зафіксували когнітивно-психологічні і емоційно-онтологічні кореляції, властиві національній свідомості (і самосвідомості): “*Дух* – безтілесна істота, мешканець не речовинного, а істотного світу, безтілесний житель

недоступного нам духовного світу. Відносячи слово це до людини, інші розуміють душу його, інші ж бачать у душі тільки те, що дає життя плоті, а у дусі вищу іскру Божества, розум і волю, або ж прагнення до небесного” (Даль 1989, т. 1, 503).

“*Душа* – безсмертна духовна істота, обдарована розумом і волею, у загальному значенні людина, із духом і тілом. Душа, також душевні і духовні риси людини, совість, внутрішні почуття. Душа є безтілесне тіло духу, у цьому значенні дух вище душі” (Даль 1989, т. 1, 504). Помічаємо, що до словникової статті “*Душа*” у цьому словнику подано примітку: “Дух і душа відділені тут у різні статті лише для зручності підшукування похідних” (Там само).

Новий тлумачний словник української мови в чотирьох томах фіксує визначення суперконцепта *дух* таким чином: “Дух – 1. Психічні здібності, свідомість, мислення. 2. Внутрішній стан, моральна сила людини, колективу. 3. Загальний внутрішній зміст і напрям, основний характер чого-небудь. 4. За міфологічними і релігійними уявленнями – добра або зла безплотна, надприродна істота, яка приймає участь у житті природи й людини. 5. За релігійними уявленнями – безсмертна, нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя і відрізняє від тварини; душа” (Новий тлумачний словник української мови 2001, 868).

У словнику С. І. Ожегова *дух* – це “свідомість, мислення, психічні здібності, начало, що керує поведінкою, діями” (Ожегов 1995, 178). *Душа* – це “внутрішній, психічний світ людини, його свідомість” (Ожегов 1995, 179). І також “в релігійних уявленнях

надприродне, нематеріальне безсмертне начало у людині, яке продовжує жити після його смерті” (Там само). У такому осмисленні суперконцепти *душа* та *дух* є практично еквівалентними: *дух* – “в релігії і міфології: безтілесна надприродна істота” (Там само).

Наведені приклади ілюструють деяку амбівалентність, нечіткість і розмитість репрезентації сутнісних ознак в дефініціях аналізованих лексем. Лексикографічна свідомість, прагнучи уніфікації і типовості тлумачень однотипних мовних одиниць, не враховує аспект мовної реалізації й пов’язаних із цим особистісних асоціативно-образних трансформацій і специфіку представленості концептів *дух* і *душа* в цілісній мовній картині світу народу й особистості.

Функціонування кожної з наведених лексем (та їх похідних) у художньому дискурсі характеризується особливим стилістичним ракурсом, багатозначністю і невизначеністю семантичних кордонів, наявністю специфічного конотативно-асоціативного шлейфу, у цілому відбиває індивідуально-авторську специфіку художнього бачення світу, яка щоразу створює особливу концептуально-семантичну модель (модуль) суперконцепта *душа*.

Образ *душі* в різних авторів набуває специфічних психолого-емоційних і семантичних обрисів. Як уже зазначалося, цей суперконцепт важко диференціювати і однозначно (для реципієнта) дефінувати у зв’язку з семантико-когнітивною багатогранністю, невизначеністю його текстової (мовної) субстанціональності: *душа* у Івана Огієнка (Митрополита Іларіона) –

1) це місце? Порівняємо:

Я в завтра приймаю Причастя,

*Й в душі заспіває весна, –
Моє це надзоряне Щастя,
Моя це Деннице ясна!.. (І. Огієнко)*

2) це субстанція? Наприклад:
*Свята Неділя – вся для Бога,
Нехай душа в цей день співає,
Вона Сумлінню осторога, –
В Неділю Совість визриває!.. (І. Огієнко)*

3) це щось живе, яка подібно серцю, знаходиться всередині людини? Порівняємо:

*Якщо сумуєш, милий брате,
Й нема душі твоєї спокою, –
Рятуєш Молитвою Святою,
І щастя матимеш багате!... (І. Огієнко)*

4) це внутрішнє “я” автора? Наприклад:
*Люби свого друга,
Немов себе самого,
Й душа твоя, Супруга,
Не житиме убого! (І. Огієнко)*

В основі характеристики душі лежить опозиція “своє/чуже”. Як правило, внутрішній простір душі ідентичний особистості; крім того, *душа* може виступати критерієм оцінки зовнішнього простору. Варто зазначити таку характерну особливість – сприйняття душі як певного закритого темного простору (“Чужа душа сутінки”). Поява світла в душі залежить від того, чим вона наповнюється.

Душа володіє здатністю переміщатися в просторі, що також відбилося в мовній картині світу. При цьому *душа* також здатна одночасно перебувати в двох вимірах – матеріальному і духовному, земному і вічному.

Концептоутворювальною ознакою *душі* можна вважати її локалізацію (або у тілі, або поза ним).

Аристотель називає *душу* першою ентелехією (цілеспрямованість, ціленаправленість як рушійна сила, активне начало) життєздатного тіла, лише розумна душа людини (дух) може бути відділеною від тіла і є безсмертною (ФЕС 2001, 146).

Новий тлумачний словник української мови в чотирьох томах визначає *душу* як внутрішній психічний світ людини, з її настроями, переживаннями та почуттями; сукупність рис, якостей, властивих певній особі; основне в чому – небудь, суть чогось (Новий тлумачний словник української мови, 2001, 861). Таке розуміння *душі* характерне для української культури і понині.

Концепт *душа* як основна складова частина включений в усі релігії світу: уявлення про душу, дарованої Богом, про її безсмертя є основою священного віровчення. Відповідно до розуміння деяких отців церкви, душа матеріальна (Тертуліан), інші ж вважають її духовною (Августин). Але панівним у християнстві є розуміння душі як нематеріальної субстанції, як морально-етичної суті, що пов'язує людину з Богом, що знайшло своє віддзеркалення в українській культурі. Крім того, у концепті знайшло віддзеркалення стародавнє значення слова “дъхъ” – як дихання, і як дух, безтілесна суть. Наприклад:

*Як хочеш Господа пізнати,
То в серці чистому шукай, –
Там Дух Святий і Божя Мати
Будують Праведному Рай! (І. Огієнко)*

Необхідно зазначити, що таке розуміння *душі* гармонійно поєднане із стародавнім, ще язичницьким

розумінням *душі* як життєвого начала, осередка людської сутності.

Саме християнські теологи й богослови (Оріген, Августин та ін.) упродовж усього Середньовіччя говорили про *душу* людини як про такий “дар Божий”, який людина може “освітлити” чи “очорнити” своїми думками і діями, але перш за все – намірами. Ще конкретніше й міцніше “пов’язали” ступінь чистоти *душі* людини з характером її поведінки вітчизняні та зарубіжні філософи Г. Сковорода, Вольтер, Ж.-Ж. Руссо, Д. Дідро, Г. Гегель, а особливо М. Грот та Ф. Ніцше – вони поставили “якість” *душі*, духу й духовності людини у повну залежність від її добрих чи злих намірів. Наприклад:

*І з Неба Дух у душу сходить,
І тихим голосом вітає, –
Й натхненне творче Слово родить,
Якого рівного немає!... (І. Огієнка)*

У наш час, як і в період античності й романтизму, часто наводять різницю між *душею* і *свідомістю*: *душа* – носій життєвих процесів, що ритмічно протікають, тоді як *свідомість* – на противагу *душі* – перервно. Усю історію цивілізації, історію розвитку людського знання, філософії, мистецтва можна розглядати з певних позицій як історію розвитку концепцій Людини і Душі.

Проблема *душі* в історії розвитку науки також неодноразово являлася центральним об’єктом дискусій. Великий психофізіолог В. М. Бехтерев зазначав в цьому плані: “Одним із найяскравіших представників спіритуалістичного погляду на це питання був Лейбніц, за вченням якого *душа*, як монад, уявляється незрівнянно вищою ніж інші, підлеглі їй монади тіла... Оскільки *душа*

уявляється неподільною сутністю, неважко уявити, чому під впливом цього вчення виникла думка, що душа повинна поміщатися у якійсь одній точці мозку, яка звідусіль збирає в себе мозкові волокна, за допомогою яких вона і отримує збудження з периферії тіла. Свого часу такою точкою, відповідно до вчення Картезія, вважали шишковидну залозу (gl. pinealis), а в інший час – мозковий придатак, чи мокротну залозу (gl. pituitaria). Потім розробили не менш дивний погляд, згідно з яким душа, за потреби, переходить з одного місця в інше, і в такий спосіб бере участь у різних процесах, які проходять у тій або іншій частині мозку” (Бехтерев 1999, 31–32).

В українській мові можна виділити декілька основних образних втілень концепту *душа*:

1. Душа як вмістилище, посудина – вона може бути порожньою (спустошеною) або повною (заповненою); окрім цього, душа може бути тайником, сховищем, скарбницею. Сюди ж відносять уявлення про неможливість побачити душу і її вміст, про непроникність її для чужого погляду, а отже, душа виступає як синонім індивідуальності, особистості. Також можна додати, що душа може приймати певні розміри (може бути великою або дрібною), і що в ній можуть бути одночасно присутніми різні прагнення.

2. Душа як тканина, полотно або завіса;

3. Душа як повітря;

4. Душа з властивостями фізичного тіла, як певний орган;

5. Душа як струни, нитки, фібри або жили;

6. Душа як рослина, деревце;

7. Душа як певна цінність, яку можна закласти, продати, купити або якою можна заволодіти.

Часто поняття *душа* синонімічне поняттю *серце*, що, безумовно, пов'язано з уявленням про локалізацію душі в серці. Наприклад:

*Молитва заспокоїть серце
І змучену злагодить душу, –
Як легіт ніжний на озерце,
Як холодок на спеку-сушу! (І. Огієнко)*

Душа виступає як символ внутрішнього психічного світу людини, осередком емоцій, бажань, пов'язаних із задоволенням духовних запитів і потреб.

Взагалі українська модель особистості ґрунтується на протиставленні *тіла* як матеріального компоненту людської суті та *душі* як морально-емоційному ядру людини. І в цьому протиставленні пріоритетом володіє саме *душа*.

Образ *душі* як вищої цінності часто протиставляють матеріальним, земним багатствам. Цей же мотив ми бачимо в стійких виразах “закласти душу”, “душу продати бісові”.

В антитезі *душа/тіло* часто присутній мотив тісного зв'язку духовного і тілесного. Причому цей зв'язок двохсторонній.

Земне життя розглядають як особливий шлях *душі*, від якого залежить її подальша доля, а душу бачать як найважливіший і основний елемент людської сутності, незалежний від зовнішніх обставин земного життя, але при цьому *душа* безпосередньо залежить від внутрішніх обставин – від того, як сама людина чинить з іншими людьми, від її вчинків і помислів.

Отже, концепт *душа* в українській культурі відчув на собі дуже сильний вплив християнства. Розуміння *душі* як божественного начала в людині знайшло віддзеркалення в таких прикладах, як вищезгадані. Крім того, ймовірно, стародавня, ще дохристиянська етика слов'ян також включала розуміння необхідності тримати духовну сутність е чистоті, тому і християнські етичні норми так органічно вплелися в народну мудрість. *Душу* розглядають як особисте надбання кожної людини, як те, що в першу чергу залежить від самої людини.

Тобто безпека, благополуччя *душі* залежать тільки від самої людини, і в цьому їй ніхто допомогти не може. Якщо *душа* людини міститься в чистоті, їй ніщо не загрожує.

*Палку Молитву Господеві
Душею щирою складай,
Віддай себе до рук Творцеві, -
І зникне лютий сум украй (І. Огієнко)*

Із концептом *душа* в українській культурі безпосередньо пов'язані концепти *серце* і *совість*, причому зв'язок простежено дуже тісний і багатогранний. *Серце* як осередок психічного життя, як вмістилище душі виступає плотським еквівалентом душі.

Також *душа* може виступати як певна суть, що керує *серцем*, тобто серце знаходиться в підлеглому становищі стосовно душі. Серце може впливати на душу.

Концепт *совість* щодо концепту *душа* виступає явищем того ж порядку, тобто належить до сфери психічного і морального життя людини. А в другому випадку вона рівноправна з *душею*, але може суперечити їй, звідси виникає відтінок трагізму і повчальне значення посилюється.

Необхідно також зауважити таку сторону змісту концепту *душа*, як таємничість, незбагненність і цінність. *Душа* – це особисте надбання кожної людини, її внутрішній простір, у який не повинен проникати ніхто чужий. *Душа* в цьому сенсі виступає як певний *храм*, прихований від всіх, окрім самої людини і Бога. Насамперед це знайшло віддзеркалення у фразеології, у таких виразах, як “*лізти в душу*”, “*плюнути в душу*”, “*влізти в душу без мила*”, “*стояти над душею*”, “*ломитися в душу*”, “*поганити душу*”.

Погляд на *душу* як на *храм* взагалі є основним в українській культурній карті світу та в творчості Івана Огієнка, виявляючись не тільки у фольклорі, але і в літературі. У асоціації душі з храмом величезну роль зіграли християнські уявлення про душу, завдяки яким язичницьке уявлення про душу як про частинку всього суцього переродилося в розуміння душі як творіння всемогутнього і всюдисуцього Бога, безпосередньо пов’язаного з ним.

Душу як найвищу цінність потрібно ретельно охороняти, вона несумісна з таким суто плотським явищем, як гроші і все, що з ними пов’язане. У антитезі “*душа/гроші*” душа володіє беззаперечним пріоритетом.

Мова як дихотомічне явище перебуває в русі завдяки мовленнєвій практиці членів суспільства. Мовлення багатоманітне: існує в монологічному і діалогічному виявах, в усній і писемній формах. Скрізь воно відповідає екстралінгвальним запитам мовців добром найбільш придатних у конкретній мовленнєвій ситуації мовних одиниць. У поезіях Івана Огієнка це Душа, Бог, Божа Матір, віра, серце та ін.:

*Живна Молитва для Людини,
Немов для квітоньки роса. –
Коли із серця тихо лине
В відкриті Божі Небеса!...
Як тихий дощик на пустелю
Її оживлює й кріпить,
Отак Молитва творить скелю
З душі твоєї й серця вмить!...
Веде Молитва нас Угору
Й розмаєм пахне, як весна,
І душу спраглу неозору
Добром оформлює вона!...
Молитва з Господом єднає,
В душі від неї – тихий Рай,,
Молитва – щастя нам безкрає,
Як з серця лється через край!.. (І. Огієнко)*

Творити релігійну поезію здатна, як відомо, людина, помисли й діяння якої одухотворені глибокою вірою в Бога, щоденним безкорисливим служінням його ідеалам. Саме так Іван Огієнко формулює своє поетичне кредо: релігійною поезією, завданням якої є творення правдивого релігійного світогляду, допомогти людині стати найближче до Бога, визнати його своїм рідним батьком, поєднатися з ним – обожнитися.

Ажнюк, Богдан. 1999. “Еволюція української мови в діаспорі (етно- і соціолінгвістичні аспекти)”. Дис. ... докт. філол. наук. НАН України, Ін-т укр. мови. Київ.

Арутюнова, Нина. 2000. “Наивные размышления о наивной картине языка”. *Язык о языке*, под ред.

- Н. Д. Аругтюновой, 7–22. Москва: Языки русской культуры.
- Баранов, Александр. 1993. *Функционально-прагматическая концепция текста*. Ростов н/Д: Издательство Ростовского университета.
- Бехтерев, Владимир. 1999. *Психика и жизнь: избранные труды по психологии личности в двух томах*. Т.1: Психика и жизнь. Санкт-Петербург: Алетейя.
- Даль, Владимир. 1989. *Толковый словарь великорусского языка*. Т. 1–4. Москва: Изд. книгопродавца-типографа М. О. Вольфа.
- Михеев, Михайло. 1999. “Отражение слова “душа” в наивной мифологии русского языка”. *Фразеология в контексте культуры*, 56–62. Москва: Языки русской культуры.
- Новий тлумачний словник української мови*. 2001. У 4 т., уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ: Аконті.
- Ожегов, Сергей. 1995. *Толковый словарь русского языка*. Москва: Прогресс.
- Шинкарук, Володимир, гол. ред. 2002. *Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія*. Київ: Абрис.

Глюстративні джерела

- Віра й культура*. 1954, ч. 8, 9, 11. Вінніпег, Канада.
- Віра й культура*. 1955, ч. 8. Вінніпег, Канада.
- Віра й культура*. 1958, ч. 12. Вінніпег, Канада.
- Віра й культура*. 1959, ч. 7 (69). Вінніпег, Канада.
- Огієнко, Іван. 1964. *Бог і світ*. Вінніпег: Наша культура.

ЛІТЕРАТУРНІ ВИМІРИ КАНАДОЗНАВСТВА

Розділ III

На цьому світі був я радше лірик

Б. Олександрів

Літературний портрет Б. Олександріва: (до 100-річчя від дня народження поета)

ІРИНА НАКАШИДЗЕ

Він жив поезією, і то не лише своєю власною, а й віршами як своїх сучасників, так і тих поетів, котрі до нас творили українську літературу (І. Качуровський).

Борис Олександрів (Борис Олександрович Грибінський¹) – відомий український поет, письменник-фейлетоніст, перекладач, який проживав у Канаді, представник третьої хвилі еміграції. Його

¹ В. Просалова у довіднику “Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості” вказує, що справжнє ім’я по батькові поета – Олександр Зосимович (Просалова 2012, 344).

творчість є досить багатогранною. Крім поетичної діяльності, Б. Олександрів регулярно виступав у пресі із критичними статтями, рецензіями. Він був членом МУРу, одним із засновників Об'єднання українських письменників “Слова”, головою його торонтського відділу і членом президії в Нью-Йорку, активним перекладачем світової поезії. Часопис “Нові дні”, що виходив у Канаді, згадуючи Б. Олександріва, який все життя тужив за Україною і трагічно загинув, не дочекавшись її волі, писав про нього “як про одного з найкращих українських ліриків” (Боровий 2000, 591).

Незважаючи на різні “віхи” діяльності, лірична творчість поета залишається ще малодослідженою, насамперед в Україні. Є окремі статті про життя і творчість Б. Олександріва (М. Слабошпицький, Л. Монастирецький, А. Зборовський, В. Сергійчук, В. Боровий, В. Скорупський та ін.), спогади (М. Білоус-Гараскевич, І. Качуровський та ін.) передмови і післямови (М. Левицький, Л. Череватенко), рецензії (Ю. Клен, Ю. Шерех (Шевельов)) до його збірок. Часто творчість поета розглядають у контексті загального розвитку україномовної літератури в Канаді та діаспори в цілому (Яр Славутич, Н. Віннікова, М. Вірний, І. Накашидзе). До сьогодні комплексного вивчення творчості Б. Олександріва немає, що й зумовлює актуальність обраної теми. Необхідно дослідити основні етапи життя і творчості поета, що формують його літературний портрет.

Б. Олександрів узяв свій псевдонім на знак пошани до свого батька. “Якщо покластися на його поезію «Глюзорне» родовід свій поет починав від прадіда, що, «кажуть, був садівником в поміщиці Браницької». Дід

«шпали й рейки клав на залізниці». Батько піднісся на трохи вищий щабель соціальної драбини, – був службовцем” (Шерех 1980, 18–19).

Народився поет 21 липня 1921 р. у Ружині на Житомирщині. Ще в середній школі Б. Олександрів віршував. Відомо, що в 1939 р. житомирська обласна газета опублікувала його поезію на відзнаку роковин Т. Шевченка (Лецкін 2019, 109). Після школи вступив на філологічний факультет Київського педагогічного інституту, але не закінчив його через початок Другої світової війни. Під час навчання Б. Олександрів був активним діячем студентського літературного гуртка. На його поезію одразу звернули увагу, В. Сосюра вважав її автора “дозрілим” поетом (Вірний 1991, 199).

Протягом 1941–1943 рр. Б. Олександрів вчителював та займався журналістикою. У 1944 р. він емігрував разом з батьками до Австрії. Б. Олександрів опинився в таборі переміщених осіб у Зальцбурзі, де друкувався на сторінках української газети “Земля” під редакцією Г. Костюка. Саме у Зальцбурзі з’явилася перша поетична збірка “Мої дні” (1946), яка привернула увагу критиків та колег-письменників своєю мелодійністю, чутливістю і водночас стриманістю. Схвальні рецензії на неї написали Ю. Клен і Ю. Шерех.

У 1949 р. Б. Олександрів переїхав до Канади, де в 1950 р. одружився з С. Вакуловською – відомою поетесою, яка друкувалася під псевдонімом Світлана Кузьменко. У подружжя народилось двоє дітей – Борис і Олександр. У їхньому домі жив і батько поета. С. Кузьменко згадувала, що “в родині з п’яти осіб єдиній жінці доводиться важкувато. Довго й Борисові Олександріву не щастило з

роботою, він підробляв то там, то там, потім пішов на навчання” (Бузейчук 2013, 13).

У 1962 р. Б. Олександрів закінчив бібліотекарську школу Оттавського університету, у 1968 р. – славістичний відділ цього ж університету, отримавши магістерський ступінь. Після навчання працював за спеціальністю – спочатку бібліотекарем, а згодом і директором бібліотеки. Б. Олександрів був редактором і співредактором часописів “Промінь”, “Літаври”, “Нові дні”, головним редактором журналу “Молода Україна”, співробітником газети “Новий шлях” і журналу “Сучасність”. Часто виступав із доповідями та науковими розвідками на літературознавчі теми, зокрема вагомою є його праця про переклади сонетів В. Шекспіра українською мовою та про “Слово о полку Ігоревім”.

Усі, хто особисто знав Б. Олександріва-Грибінського та читав його твори, відзначали, що він майстерно вправлявся зі словом, цінував і любив українську мову. Зокрема Яр Славутич відзначав, що поет краще за багатьох україномовних письменників у Канаді володіє словом, що він “елементарно грамотний поет, чого не можна сказати про багатьох інших на цьому континенті” (Славутич 1976, 80). До речі, Б. Олександрів не лише використовував українську мову у своїй літературній діяльності, а й виховував і передавав свою любов і повагу дітям: “своїх синів Борис і Світлана Грибінські виховали таке саме поважне ставлення до рідної мови: жоден із них ніколи не говорить до батьків англійською, навіть у присутності своїх англомовних друзів” (Бузейчук 2013, 13).

Після переїзду до Канади Б. Олександрів продовжував писати вірші. Після тривалої паузи вийшли

друком збірки “Туга за сонцем” (Торонто, 1967) і “Колокруг” (Торонто, 1972), що наполовину складається з перекладів, “Камінний берег” (Нью-Йорк–Торонто, 1975). Книжка поезій “Колокруг” була відзначена Українським літературним фондом ім. Івана Франка в Чикаго в 1974 році. Варто зазначити, що усі збірки оформлені в одному стилі ілюстраціями друга поета М. Левицького. Лірика Б. Олександріва є дуже глибокою, продуманою, із дотриманням усіх норм поезики й літературної мови. “Його виражальні можливості скромні в тому розумінні, що жодною мірою не претендують на відхилення від норми” (Базилевський 2012).

Якщо розглядати поезію Б. Олександріва за формою, то тут немає тяжіння до експериментів, хоча і дотримання класичних форм їй також не притаманне (винятком можуть бути кілька сонетів). Форма віршів Б. Олександріва строго витримана: “рівні рядки, рівні літери, ні одна не випинається з рядка, ні одна не хилиться на другу. Здається, можна було б навчати дітей краси й чіткості письма за його зразками. Є в ньому стиль, виробленість і грація” (Шерех 1980, 17). Відповідно до цих ознак лірику поета можна віднести до неокласичного напрямку. “Він ощадний у словах – не нанизує й не жонглює ними. Нічого з його вірша не можна забрати, ні чого непотрібного там нема” (Білоус-Гараскевич 1998, 388).

У фоніці Б. Олександріва можна виокремити тяжіння до алітерації, асонансів і консонансів, основною функцією яких є підсилення емоційності та психологізму віршів. Наприклад, вірш “Спомини про голубиний гомін” побудований на алітерації:

Говори, моя горлице, говором

Із підгірного Гориня. Грай

Прогоптованим голосом, гомоном,

Голубиних розгуляних зграй (Олександрів 1972, 35).

Часто ритмічність вірша підкреслює внутрішня рима, наприклад:

*Залишити **бетони, перони**, дороги, мости -*

*По **траві-мураві**, по піску золотому брести...*

(Олександрів 1972, 39).

Мелодійність лірики Б. Олександрів ілюструє той факт, що близько 70 його віршів поклали на музику такі композитори, як Г. Китастий, В. Годзяцький, В. Шуть, Р. Бородієвич, М. Недзвецький та ін. Яр Славутич досить різко критикував наголоси Б. Олександрів: “З наголосами в Олександрова дуже негарзд” (Славутич 1976, 77). Проте загальної мелодійності віршів це жодним чином не знижує.

На становлення Б. Олександрів як поета впливали класики української й світової літератури та його сучасники, зокрема неокласики. В. Базилевський зазначає, що у ліриці поета простежено вплив М. Рильського, В. Сосюри, Є. Плужника. М. Слабошпицький у деяких віршах вбачає вплив П. Тичини, Є. Маланюка, Ю. Клена. І. Качуровський відзначає, що Б. Олександрів “на початках його творчості стояв десь посередині між Рильським та Сосюрою”, а згодом створив свій власний стиль, у якому визначним досягненням є розуміння “єдності європейської культури” (Качуровський 1981, 11). Обізнаність та захопленість Б. Олександрів літературою виражалась і в тому, що він часто використовував епіграфи, взяті з творів Є. Плужника, М. Ореста, П. Тичини, А. Блока, В. Маяковського, М. Твена, Овідія та ін. Також у поета є

низка віршів, присвячених пам'яті видатних літературних діячів (наприклад, Є. Плужника, Т. Осьмачки).

Основним мотивом лірики поета-емігранта, як і у більшості представників діаспори, є туга за батьківщиною. Б. Олександрів визначає ставлення до рідного краю і чужого через систему семантично близьких епітетів та порівнянь, які інколи наближаються до народнопоетичних. Саму Україну він неодноразово називав сонцем. Це яскраво відображено в назві збірки “Туга за сонцем”, що і стала однією з провідних метафор його творчості. Двоюрідна сестра Б. Олександріва, відома поетеса Ганна Черінь, зазначала, що він тужив за сонцем України, “за тим самим сонцем, за котрим ми всі, часом лиш підсвідомо, тужимо, за чим наше серце щемить навіть у щасливі часи” (Черінь 1980, 4). Б. Олександрів знав, що ніколи не повернеться на Україну, хоча плекав на це надію, думками він завжди був на батьківщині. “Поетові не діють спокою думки про те, що діється там. Як змінилися місця його дитинства і молодости, що сталося з близькими і рідними йому людьми” (Скорупський 1981, 266). У зв'язку з цим у низці творів окреслена опозиція “чужина-батьківщина”, а ліричний герой ніби перебуває між двома світами:

Який твердий, який бездушний час!

Тут гаманця, а там – червоних стягів” (Олександрів 1975, 51).

Життя на чужині для Б. Олександріва – це життя “в глухий, у нездоланній млі” (Олександрів-Грибінський 2003, 121), де єдиною втіхою є думка про рідну землю. Саме біль за батьківщиною лежить в ідейно-тематичній основі більшості творів поета. “Це – патріотизм, болючий,

схований у глибині серця” (Черінь 1980, 4). Часто Б. Олександрів не вживає назву “Україна”, звертаючись до неї через образи, наприклад, “овіяна грозою”, “недосяжна зоря” тощо. Інколи батьківщина постає в образі матері, наприклад: *“Матінко! Образе горя народнього!”* (Олександрів-Грибінський 1980, 67). “Пишучи вірші на тему матері, автор виливав свою скорботу й тугу за рідною матір’ю, вболіваючи за долю мільйонів українських матерів і тому його слова такі вражаюче сильні, налиті гіркими думами” (Білоус-Гараскевич 1998, 387). Звичайно, є в Б. Олександрів образ степу як маркеру рідної землі: *“Знову чайкою рветься душа до степів, / Неспокійною думкою далі мережить...”* (Олександрів-Грибінський 1980, 45).

Мотив мрії про батьківщину в поета виражений через небесний або водний простір, адже географічного зв’язку України з Канадою по суші немає. У ліриці Б. Олександрів водна стихія постає в єдності з небом, небесним океаном, що відображається у воді, і набуває метафоричного значення. Останнє реалізовано через семантичну систему образів загадковості, таємничості, священності. Наприклад, у триптиху “Музика”:

Десь мереживо ткала зоря,

Наче звабою тайни манила.

А далеко-далеко – моря,

І на обрїях – білі вітрила... (Олександрів-Грибінський 2003, 28).

“Образ білих вітрил можна трактувати і як міфологему щасливої звістки з омріяної батьківщини, а образ моря як частину рідної землі, що зберігає пам’ять про минуле, про синів, які змушені жити на чужині”

(Накашидзе 2011, 164). Хоча Б. Олександрів не конкретизує топос моря, асоціативно воно впізнаване – Чорне море. Його зміст розгорнуто і в наступних віршах поета, наприклад: “*В незнаний світ пливе мій вутлий човен, / А моря глиб за валом котить вал...*” (Олександрів-Грибінський 2003, 31). На образ моря спроектовано життя ліричного героя. Образ “вутлого човна” викликає паралель із поезією М. Чернявського: “*В житейськiм морi-океанi / Блукає утлий човен мiй*” (Чернявський 1966, 137). Образ човна у віршах обох поетів – архетипний образ долі, покликання ліричного героя. Тільки у Б. Олександріва образ човна набуває ще смислового значення еміграції.

Для чужини в серці поета немає вільного місця. І. Качуровський, розглядаючи творчість Б. Олександріва в контексті еміграційної поезії післявоєнного періоду, визначає спільну особливість поезики лірики діаспори так званий “Маланюків комплекс”, тобто коли поети (ліричні герої їхніх поезій) не відчують себе частиною європейського світу (Качуровський 2008). Б. Олександрів визначає ставлення до чужини через систему означень, семантично близьких: сумна, безрадісна, сувора, сіра, “гіркава”, як полин, “інший світ”. І. Качуровський, аналізуючи поезію цього автора, наголошує: “полин – це наскрізний, невідступний образ Бориса Олександрова, а його «улюблений» смак – гіркота” (Качуровський 1981, 10). Образ останньої, дійсно, є домінантним у зображенні чужого краю поруч із такими прикметами стану людини як “самота” і “нудьга”:

*Самота. Гіркота. І на серці - нудьга полинева,
І незбулих надій на душі осідаюча муть.
Бо далеко поля, де цвіла наша юність вишнева,*

А дороги чужі в нерозгадану далеч ведуть...

(Олександрів-Грибінський 1980, 29).

Життя на чужині породжує самотність ліричного героя, адже він тут чужий. У поезії Б. Олександріва “Самота” самотність та усамітнення (за Зілбургом) антитетичні. Ліричний герой зізнається, що в юності шукав самоту, але коли опинився на чужині, почав її боятися: “Я боюсь самоти, коли холодом душу огорне / І в печалі німій зариває самотня душа...” (Олександрів-Грибінський 2003, 14). У розвитку мотиву самотності вагомими є образи холоду та печалі на душі, що виражають емоційний стан ліричного героя. Епітет “німа” характеризує самотність героя як зумовлену соціально.

У ліриці, присвяченій національній тематиці, М. Білоус-Гараскевич вбачає схожість Б. Олександріва з В. Симоненком. “Поета хвилює не лише трагедія людини як такої, але й наша національна трагедія” (Білоус-Гараскевич 1998, 282), зокрема трагічні події 1933 р. та Другої світової війни. На відміну від багатьох поетів-емігрантів, у ліриці національного спрямування Б. Олександріва немає історіософічності чи закликів до боротьби за свободу, але це не робить її менш патріотичною. Навіть у вірші “Колискова”, присвяченому синові, присутня розповідь про Україну:

Там небосхили ясні –

Неба і золота гра...

Плинуть між кручами,

Цвітом квітучими,

Води Славути-Дніпра... (Олександрів-Грибінський 2003, 44).

Головна водна артерія України – символ не тільки рідного краю, а й носія народної пам'яті, зокрема у роздумах ліричного героя про важку долю поневоленого народу, свідком якої є Дніпро. Його образ також пов'язаний із мотивом відродження колишньої слави українців.

Поезії Б. Олександрівна є емоційно і психологічно насиченими. Насамперед це відчутно в інтимній ліриці – тут і ситуативна колізія, і складна гама почуттів. Наприклад, вірш “Неможливість” (імовірно, нав'язаний Буніним) В. Базилевський вважає “одним з найкращих творів української інтимної лірики” (Базилевський 2012). У цьому вірші емоції ліричного героя від несподіваної зустрічі із колись коханою жінкою змінюються ледь не кожному строфу: і радість, і надія, і розчарування, і жалість, і журба. Такому напливу почуттів ніби підводиться підсумок: “*Ну і вечір!*” (Олександрів 1972, 59).

Інтимній ліриці Б. Олександрівна притаманні щирість, ніжність, витонченість, музичність і пісенність. Нерідко поет використовує образи, що наближаються до народнопоетичних. Наприклад, у вірші “Непоправність”: “*В тебе руки – мов крила якоїсь чудесної птиці, / А волосся твоє – пламенюча хвиля пшениці...*” (Олександрів-Грибінський 1980, 280). Руки коханої ліричного героя порівнюються із крилами птаха, що вказує одночасно на її граційність, та неможливість втримати її, бо вона прагне бути вільною. Традиційний образ українського степу – пшениця – виступає кольоративом, що вказує на світлий колір волосся, він також передає емоції радості та захоплення. “Але і в цю тематику просякає безнадійна думка, що безнастанне кружляння у замкненому колі – це

доля кожної самотньої істоти” (Качуровський 1981, 11).
Наприклад, у вірші “Час”:

Ти одна, людино. І печальний

Колокруг – і души одвічний щем.

Тихо віє вітер проминальний

Яснооким нам, що проминем... (Олександрів 1972, 7).

У цьому уривку, як і в багатьох інших поезіях (не лише збірки “Колокруг”), колокруг – символ часу і життя, його циклічності та повторюваності. Асоціативно він співвідноситься із образом сонця, що є наскрізним в творчості Б. Олександріва. Нерідко інтонаційність віршів поета підкреслена повторами, найчастіше анафорою. Наприклад:

Ось я тут – чи ти чуєш мою присутність?

Ось я тут – за травною, за лугом, за тінями хвоц

(Олександрів 1975, 8).

Або:

Поводься так, неначе все як слід.

Поводься так, неначе все нормально

(Олександрів 1975, 45).

Значна частина віршів Б. Олександріва наближаються до філософської лірики через такі ознаки, як самозаглиблення, медитація, споглядання. Насамперед це стосується збірки “Колокруг”. Як зазначає М. Білоус-Гараскевич, “вся книжка тематично й настроєво витримана в одному філософсько-чуттєвому акорді роздумів поета над життям. Вірші доповнюють один одного, поглиблюючи й поширюючи думки, які найбільше хвилюють автора” (Білоус-Гараскевич 1998, 276). Ця збірка пройнята песимізмом, сумом, приреченістю, наближенням смерті. У вірші “Апологія” Б. Олександрів

стверджує право людини на сум як на життєствердне начало:

<...> Є радість і в журбі.

І в смутку є тепло людського серця
(Олександрів 1975, 54).

Відомий літературознавець діаспори Ю. Стефанік (Ю. Клиновий) констатував: "...в багатьох своїх поезіях Олександрів знов і знов повертається до приречености людини, до її сумного кінця – смерть є темою багатьох знаменитих поезій, на яких, на нашу думку, спочиває (що за іронія!) безсмертя поета в нашій літературі" (Стефанік 1980). І Качуровський говорив, що "Плужник–Орест–Олександрів це тріяда песимістів в українській поезії" (Качуровський 1981, 11). Сам Б. Олександрів неодноразово у віршах та вступних словах до збірок наголошував на тому, що печаль пронизує його творчість. Наприклад, "Гіркий мій світ", "Мій світ відзвучений" (Олександрів 1975). Поет стверджував, що його песимізм є світоглядною позицією, він не гірший за оптимізм інших, насамперед через свою щирість.

У збірці "Колокруг" дуже чітко простежено мотив смерті. Ліричний герой неначе знаходиться у постійній боротьбі із нею. Образ смерті передається через низку епітетів, наприклад, "жорстока", "костиста", "люта", "беззуба", "темна безодня" тощо. Вона є неминучою для кожної людини: "Знаю: смерті проваль неспромога ніде обійти" (Олександрів 1972, 27). Ю. Стефанік вважає такий настрій поета домінантним у його творчості. Він зазначає: "Про що Олександрові критики забувають, це те, що він, за складом своєї душі був трагіком, дивився на

життя “sub specie aeternitatis¹”, відчував гостро, як Осьмачка і Стефаник, причетність людини” (Стефаник 1980). Поет вважав, що для людини головне – гідно прожити життя, відчуваючи його серцем, роблячи добрі справи. Тоді і смерть буде гідною, і людина буде жити в пам’яті інших:

Але в житті життя відбивши гідно,

Ти не помреш – вернешся по сліду! (Олександрів 1972, 26).

Незважаючи на песимістичний, екзистенційний характер ліричних творів, Б. Олександрів також відомий як гуморист і сатирик. Спочатку він спільно з І. Качуровським написав кілька жартівливих віршів і пародій під спільним ім’ям Свирид Чичка (так звали героя твору Т. Осьмачки). Після переїзду до Канади Б. Олександрів писав власні сатиричні твори під псевдонімом Свирид Ломачка, а І. Качуровський – Хведосій Чичка. У такий спосіб кожен із письменників взяв собі частину цілого. Як зазначає М. Слабошпицький, гумористична творчість реабілітує Б. Олександріва “за песимізм у поезії” (Слабошпицький 2006, 660), хоча Г. Черінь згадувала, що письменник вдавався до гумору “незлостивого, легкого, оповитого сумом”, саме коли йому було сумно (Черінь 1980, 4).

Б. Олександрів написав низку сатиричних творів, які були об’єднані у дві книги сатири: “Свирид Ломачка в Канаді” (Торонто, 1953) та “Любов до ближнього” (Нью-Йорк–Торонто, 1961). Свої гумористичні оповідання автор називав фейлетонами. Хоча І. Качуровський вважає, що визначення “фейлетони” пасує до першої збірки, “в другій

1 лат. “під формою вічності”

позначка «фейлетони» радше свідчить про зайву скромність авторову: хтось інший, не вагаючись, написав би, що це новели” (Качуровський 1992, 157). За своєю художністю сатиричні твори Б. Олександріва не поступаються ліричним. В. Мацько назвав їх своєрідним поєднанням лірики й сатири, “які репрезентують реалістичну традицію в літературі діаспори” (Мацько 2010, 20).

Свирид Ломачка не просто псевдонім, а літературна маска, своєрідна містифікація – вигаданий фіктивний автор. Сучасники неодноразово згадували, що на різних заходах “Слова” Б. Олександрів виходив за трибуну і говорив, що професор Ломачка не зміг бути присутнім, і тому доручив йому зачитати свою доповідь. Для правдоподібності існування Свирида Ломачки була створена його біографія, де розповідалося про життя “публіциста і філософа”, який “народився на третьому році пролетарської революції в селі Безштаньківці в родині сільського багатія Харлампія Ломачки, розвозчика білої глини” (Ломачка 1951, 9). Свирид Ломачка закінчує розповідь про себе на моменті, коли він став професором і потрапив до таборів ДіПі. Н. Віннікова зазначає, що містифіковані пародисти (як і взагалі літературні пародії) в діаспорі з’явилися “в з огляду на усвідомлення соціально-політичної напруги, загальнокультурні й літературні тенденції епохи культурного перелому, коли змінювалися спосіб і характер функціонування основних чинників художньої свідомості, переглядалися культурні традиції, формувалися нові філософсько-естетичні системи, нові форми в мистецтві” (Віннікова 2015, 19).

Тематично твори Свирида Ломачки насамперед присвячені емігрантському життю. Письменник висміює обмеженість, дріб'язковість, яка заступає широкий світ людині. “Сила його гумору полягає не в наснаженій пуанті, не в яскравих смішних парадоксальних ситуаціях, а в самій лукавій лагідності розповіді про негативні прояви життєвих копірсань, які лежать колодою на перешкоді справжньому життю” (Білоус-Гараскевич 1998, 389). У багатьох сатирах, на думку І. Качуровського, можна простежити факти життя самого автора та людей, із якими він був знайомий: “Ми дуже часто зустрічаємося із загальнопоширеною думкою, буцімто фейлетон, гумореска, пародія відображають дійсність у кривому дзеркалі <...> Насправді ж, особливо у великих гумористів, до яких, без сумніву, належить і проф. Свирид Ломачка, – дзеркало пряме, рівне і просте, а крива та дійсність, до якої вони, гумористи, підносять своє дзеркало. І в умінні знайти, і під певним кутом віддзеркалити кривизни довколишньої дійсності, полягає, на нашу думку, секрет Ломаччиної геніяльності” (Чичка 1951, 3).

Б. Олександрів звертався до сатири та пародій і в ліричній формі. Зокрема в нього є поетичні “шаржі” на вірші С. Гординського, І. Костецького, П. Тичини, В. Барки, Л. Костенко, Є. Маланюка, поетів Нью-Йоркської групи та ін. Прикладом такого пародіювання є “сфабриковані” переклади українськими письменниками твору Й. Гете “Нічна пісня мандрівника”. За задумом Хведосія Чички та Свирида Ломачки ніби-то подаються переклади німецького класика, хоча скоріше це копіювання стилю та “маркерів” творчості поетів. Наприклад, акцентована увага на схильності Л. Костенко

до вживання кольоративів. У пародії на автобіографічну поему Яра Славутича “Моя доба” Б. Олександрів (як Свирид Ломачка) через шаржування “чітко вловлює і передає стильові особливості поеми Яра Славутича – також створює пародію октавами, пише її ямбом з жорсткою системою римування (абабабвв) та обов’язковим чергуванням окситонних і парокситонних клаузул” (Віннікова 2013, 42).

Не обійшлося без “самопародіювання”. Ось як був переданий стиль Б. Олександріва:

Сплять гірські верхів'я,

У долинах тінь.

Щось писать хотів я -

Так якби ж не лінь.

Не відповідаю

Друзям на листи.

...Може, десь докраю

Зледачів і ти? (Чичка і Ломачка 1966, 10).

У цьому “шаржу” не лише передано поетичний стиль, а й висміяно звичку Б. Олександріва затягувати відповіді на листи, за що він, за спогадами сучасників, постійно вибачався, зазначаючи, що був сильно зайнятий. Задум сфабрикованих “перекладів” належав І. Качуровському, але саме Б. Олександрів написав більшість пародій.

Тому сатиричні твори Б. Олександріва як прозові, так і поетичні, є інтелектуальними. Найбільш влучно їх охарактеризував І. Качуровський: “це сміх інтелектуала, європейця (а не дядька), це тонкий дотеп культурної людини, розрахований на сприйняття лише в колах відповідного рівня” (Качуровський 1981, 13).

Окремо заслуговує на увагу перекладацька діяльність Б. Олександріва. Хоча І. Качуровський вважав цю “грань” творчості найменш яскравою (Качуровський 1981, 13), все ж поет зробив досить вагомий внесок, його зараховують до перекладацької “школи Зерова”. Це також відмітив Л. Череватенко: “Загалом, навіть побіжне порівняння перекладів Б. Олександріва з перекладами інших поетів дозволяє дійти висновку: в своїй перекладацькій практиці він дотримувався тих самих засад, якими послуговувались наші «неокласики» (максимально можлива точність, близькість до першотвору, легкість, природність, музичність)” (Череватенко, 2006, 11).

Перекладав Б. Олександрів поезії переважно двох мов – російської та англійської, за що його часто критикували. Зокрема в нього є переклади творів таких російських поетів, як О. Блок, І. Бунін, О. Пушкін, М. Лермонтов та ін., американських – А. Гекта, А. Ріда, К. Сандборга та ін. Чинний перекладацький доробок складають твори білоруських поетів, наприклад, Алєся Салавея і Уладзімера Дудзіцкі, із якими Б. Олександрів дружив під час перебування у таборі ДіПі (Левченко 1980, 4). Поетів, що писали в оригіналі іншими мовами, наприклад, твори Гашіда Ансарі, Самара Аттара, Пабло Неруди, він переклав з англійської чи російської мови.

Свої переклади Борис Олександрів включав як окремі розділи до кожної своєї поетичної збірки. У 2006 р. окремо була видана збірка перекладів “Чужі пісні – у відгомоні власному”. Б. Олександрів “доклав руку” до фундаментального видання “Антології квебекських поетів” як один із перекладачів франкомовної канадської поезії (разом з Вольфрамом Бургардтом і Вірою Вовк). Окремим

виданням Б. Олександріва вийшла поетична інтерпретація “Реквієму” А. Ахматової в 1973 р. Наведемо невеликий уривок для порівняння. Оригінал:

*Нет, это не я, это кто-то другой страдает.
Я бы так не могла, а то, что случилось,
Пусть черные сукна покроют,
И пусть унесут фонари...
Ночь (Ахматова 2010, 22).*

Переклад Б. Олександріва:

*Ні, це не я, це хтось інший страждає,
Я б отак не могла. Те, що сталося,
Нехай чорні полотна покриють,
І нехай заберуть ліхтарі...
Ніч (Олександрів-Грибінський 2006, 97).*

Критики схвально оцінили цей переклад. Ще одним прикладом перекладацької майстерності поета є “Парус” М. Лермонтова, “де на диво точно у перекладі віддзеркалено всі ритмічні лінії первотвору” (Вірний 1991, 200). М. Жердіновська, аналізуючи переклад Б. Олександріва романсу О. Толстого “Средь шумного бала...” (до якого музику написав П. Чайковський) зазначає, що його можна співати обома мовами (Жердиновская 2009–2010, 170).

Як зазначає Л. Череватенко, Б. Олександрів нерідко дивував критиків вибором текстів для перекладу: переважно він обирав твори, співзвучні його філософським поглядам, проте перекладав те, що бракувало його власній поезії (Череватенко 2006, 29). Переклади Б. Олександріва завжди є сумлінними, якісними, адже він передавав не лише сутність змісту, але й зберігав ритмомелодику, систему римування. “Перекладає він з не меншою

майстерністю, як і пише свої власні вірші, як і з не меншим поетичним натхненням. Тому вони й звучать не як переклади, а як оригінальні вірші” (Білоус-Гараскевич 1998, 283). Тому більшість дослідників слушно відзначає, що переклади Б. Олександріва є невід’ємною складовою його ліричної творчості. Проте він перекладав не лише поезію, а й прозу, наприклад, оповідання А. Моравія “Химера”, “Віднайдена”, повість М. Кундери “Ніхто не сміятиметься”, оповідання Дж. Лондона “Вовчий син”, роман К. Гамсуна “Редактор Люнге” (цей твір він переклав із російської мови).

Життя Б. Олександріва обірвалось раптово і трагічно: 21 грудня 1979 р. у Торонто був збитий автомобілем. Г. Костюк у листі до І. Костецького відзначав трагічність і раптовість смерті поета: “Вийшов з праці, став коло свого авта, щоб відчинити двері, як несподівано якийсь п’яний харцизник, пролітаючи вулицею своїм автом, зачепив своїм крилом Олександріва і вбив на місці. Просто і трагічно. Більше нема між нами доброго поета, скромної людини і близького друга” (Лазаренко 2017, 296). Він був похований на цвинтарі Park Lawn.

Уже після смерті поета побачила світ книга його вибраних віршів і перекладів “Поворот по сліду” (Едмонтон–Торонто, 1980). “Ця охайно видана збірка – ніби вінок з найліпших квітів, вибраних самим поетом” (Вірний 1991, 202). Того ж року у восьмому збірнику “Слово” було опубліковано його проникливий вірш, присвячений смерті та відвідинам могили Тодося Осьмачки, у якому дехто з дослідників вбачає відчуття поетом наближення власної смерті. У збірці “Колокруг” є такі, ніби пророчі, рядки:

*Буде грудень, і мряка, і сніг,
І назавжди, назавжди самотньо*
(Олександрів 1972, 66).

Сучасники Б. Олександріва відзначають, що він не розкрив до кінця свій творчий потенціал і що українська діаспора втратила одну із знакових постатей. “Так, ми втратили його. Але втратили не цілком. Поет має дар – говорити до нас і по смерті – своїми поезіями. І хто з ним хоче говорити – хай розкриє збірку його поезій” (Черінь 1980, 4). Сучасникам і майбутнім поколінням Б. Олександрів залишив багату творчу спадщину, яка й досі не є дослідженою. Він завжди наголошував: “Я хворію тільки за рідним краєм: він визволиться – і я одужаю” (Сергійчук 2021, 137). Україна стала незалежною, ім’я Б. Олександріва повернулось на батьківщину разом з його творами. Водночас воно дедалі частіше стає предметом дослідження літературознавців.

21 липня 2021 р. виповнюється 100 років із дня народження Б. Олександріва. Це чудова нагода згадати про нього та вшанувати його пам’ять.

Ахматова, Анна. 2010. *Реквієм*. URL: <https://www.blackbirdsnest.net/pdf/rekviem.pdf>

Базилевський, Володимир. 2012. “Борис Олександрів-Грибінський (1921–1979). Радість у журбі, тепло у смутку”. *Слово Просвіти*. URL: <http://slovoprosvity.org/2012/12/29/borysgr/>

Білоус-Гараскевич, Марія. 1998. *Ми не розлучались з тобою, Україно. Вибране 1952–1998*. Caniff, Detroit, Michigan.

- Боровий, Василь. 2000. “Повернення на свої сліди”. *Хрестоматія з української літератури в Канаді (1897–2000)*, 591–594. Едмонтон: Видавничий комітет “Слово”.
- Бузейчук, Володимир. 2013. “... Я завжди працювала” Пам’яті Світлани Кузьменко”. *Слово Просвіти* 39, 3–9 жовтня: 13.
- Віннікова, Наталія. 2015. “Українська літературна пародія: генеза, проблематика, поетика”. Автореф. дис., Київський університет імені Бориса Грінченка.
- Віннікова, Наталія. 2013. “Українські містифіковані пародисти в еміграції”. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського* 4 (12): 40–44.
- Вірний, Микола. 1991. “Борис Олександрів. До 70-ліття з дня народження поета (1921–1979)”. *Сучасність* 7–8 (363–364), липень–серпень: 199–203.
- Жердиновская, Маргарита. 2009–2010. “Трудности перевода с родственных языков (русский, украинский)”. *Mundo Eslavo* 8–9: 165–170.
- Качуровський, Ігор. 1992. “Гумор української еміграції”. *Сучасність* 10, жовтень: 152–162.
- Качуровський, Ігор. 1981. “Музика теплих барв”. *Нові дні* січень, 1 (371): 10–14.
- Качуровський, Ігор. 2008. “Покоління другої світової війни в літературі української діаспори”. *Променисті силуети: Лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки*, 514–531. Київ: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”.
- Лазаренко, Олеся. 2017. “Листи Григорія Костюка до Ігоря Костецького”. *Філологічний дискурс* 6: 285–301.
- Левченко, Стефанія. 1980. “Спомин про поета Бориса Олександрова”. *Свобода* 53 (6 березня): 4.
- Лецькін, Михайло. 2019. “Канадський журнал «Слово Істини» в українському літературному процесі”. *Український інформаційний простір* 4: 100–117.
- Ломачка, Свирид. 1951. *В Канаді. Фейлетони*. Торонто: Усатюк.

- Мацько, Віталій. 2010. “Концепція людини і світу в українській діаспорній прозі ХХ століття”. Автореф. дис., Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
- Накашидзе, Ірина. 2011. “Образ води як уособлення історичної пам'яті народу в україномовній поезії письменників-емігрантів у Канаді”. *Таїни художнього тексту* 13: 161–167. Дніпропетровськ: Пороги.
- Олександрів, Борис. 1975. *Камінний берег. Поезії*. Нью-Йорк–Торонто: Об'єднання українських письменників “Слово”.
- Олександрів, Борис. 1972. *Колокруг. Поезії*. Мюнхен: Інститут літератури ім. М. Ореста.
- Олександрів-Грибінський, Борис. 1980. *Поворот по сліду. Поезії*. Едмонтон–Торонто: Об'єднання українських письменників “Слово”.
- Олександрів-Грибінський, Борис. 2003. *100 поезій: Вибрана лірика (1943–1979)*. Київ: Юніверс.
- Олександрів-Грибінський, Борис. 2006. *Чужі пісні – у відгомоні власному*. Київ: Юніверс.
- Прасолова, Віра, упоряд. 2012. *Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості*. Донецьк: Східний видавничий дім.
- Сергійчук, Володимир. 2021. *Соборна пам'ять України. Календар-Альманах 2021*. Вишгород: ПП Сергійчук М. І.
- Скорупський, Володимир. 1981. “Вічна правда вогнями безсмертя цвіте”. *Слово. Збірник українських письменників* 9: 262–268. Едмонтон: Об'єднання українських письменників “Слово”.
- Слабошпицький, Михайло. 2006. *25 поетів української діаспори*. Київ: Ярославів Вал.
- Славутич, Яр. 1976. *Українська поезія в Канаді*. Едмонтон: Славута.
- Стефаник, Юрій, 1980. “Смерть Бориса Олександріва”. *Новий шлях*, 23 лютого.

- Череватенко, Леонід. 2006 “Йду в простори і дихаю вільно...”.
Олександрів-Грибінський, Борис. Чужі пісні – у відгомоні власному, 5–29. Київ: Юніверс.
- Черінь, Ганна. 1980. “На прощання моєму Братові-Поетові”.
Свобода 53 (6 березня): 4.
- Чернявський, Микола. 1966. Твори: у 2 т. Т. 1. Оригінальні поезії. Переклади. Київ: Дніпро.
- Чичка, Хведосій. 1951. “Професор Свирид Ломачка і сучасна українська гумористика”. *Ломачка, Свирид. В Канаді. Фейлетони*, 3–7. Торонто.
- Чичка, Хведосій, і Свирид Ломачка. 1966. “«Нічна пісня мандрівника» Й. В. Гете”. *Нові дні* 192 (січень): 10–11.
- Шерех, Юрій. 1980. “Примітки до «Борис Олександрів: Поезії»”.
Сучасність 3 (231): 17–20.

Просвітницька подорожня проза Ярослава-Богдана Рудницького

ІРИНА КАЛИНОВСЬКА

В приязності представників української преси, “Голосу Америки”, українських співробітників Конгресової Бібліотеки й представників урядових агенцій і преси відкрито дня 22 червня першу в історії бібліотеки виставу української книжки... (“Новий шлях”, Вінніпег, 53/1956).

Жанр “подорожі” є надзвичайно популярним сьогодні, адже мандрівки змінюють наші уявлення про буття, розширюють межі пізнання й свідомості, власне від самопізнання

до світопізнання, спонукають до власного розвитку й вдосконалення. Зміна вектора дослідження світу з географічного до культурного, переосмислення ідеї подорожі, спричинили розширення її жанрового поля. “Новітня мандрівна проза, як корпус літератури, перебуває в процесі становлення й рефлексії, продовжує крапці свої традиції та здобутки, але й осмислює глобальні культурно-історичні та політико-економічні зміни сучасного життєвого процесу, аналізує досвід минулих епох, що неминуче впливає на її переорієнтацію у специфічний регістр буття: спосіб моделювання культурного, соціально-історичного та побутового простору змінюється – трансформується й стає аксіоматичним, статистичним, оптимізаційним, імітаційним – тому проходить й переосмислення життєвих цінностей, розкодування нових значень і творення нових сенсів...” (Розінкевич 2019, 3–4).

Необхідно зауважити, що в сучасному літературознавстві немає єдиної думки відносно жанру “подорожі”, терміни на позначення якого різняться: це і “мандрівна”, “мандрівнича”, “подорожня”, “дорожня” або “туристична” проза чи література, “мандрівний нарис” чи “тревелог” (від англ. *travelogue*), “подорожні” твори / нотатки / історії / записки / замальовки / щоденники тощо. Варто пам’ятати, що прикметник “мандрівний” має вужчу конотацію, ніж “подорожній”, яким ми послуговуватимемося в нашому дослідженні, як і терміном “проза”, що вказує на форму авторської оповіді.

В одинадцятитомному словнику української мови знаходимо таке визначення жанру “подорожі”: “жанр художньої або наукової літератури, що містить географічні відомості, опис вражень автора від поїздки, прогулянки і

т. ін.; твір цього жанру” (Словник 1980). У “Сучасному словнику літератури і журналістики” йдеться про те, що “подорож – це різновид епічного твору, у якому розповідається про дійсні чи фантастичні подорожі. Твори на цю тему не мають єдиних жанрових ознак і належать до різних жанрів: дорожніх нарисів, заміток, щоденників, листів, мемуарів, повістей, романів тощо” (Гетьманець і Михайлин 2009).

Жанр “подорожі” посідає проміжне місце між документальною і художньою літературою та складає сукупність документальних (англ. *non-fiction*), художньо-документальних (англ. *belles non-fiction*), художньо-науково-популярних (англ. *belles non-fiction*), науково-популярних (англ. *non-fiction*), науково-документальних (англ. *non-fiction*) і науково-фантастичних творів (англ. *science fiction*) (Розінкевич 2019, 148). “Жанр подорожі дуже синтетичний: у ньому не просто поєднуються різні елементи – відбувається їхнє взаємопроникнення. До структури тексту подорожі обов’язково додаються елементи як художньої літератури, так і не белетристичних жанрів (щоденника, листа, памфлету, автобіографії, репортажу, анекдоту)” (Дідух-Романенко 2013, 23). Структурно-значеннєві моделі мандрівної прози коливаються в межах різних видів мистецтв, наприклад: літератури, журналістики, інтернет-комунікації, кіномистецтва (Розінкевич 2017, 3).

Цікаво, що в мандрівній літературі є три самостійних ареали, зорієнтованих на переміщення в просторі й часі, а саме: “перший – власне художній – поєднує твори про вигадані мандрівки (роман-подорож, повість про подорож тощо). На протилежному полюсі концентруються описи

реальних поїздок, здійснених із суто пізнавальними цілями (дорожні звіти й нотатки науково-популярного характеру, а також путівники, складені на їх основі). Роботи такого характеру вводяться до сфери літературної, а не суто наукової творчості, оскільки в них відбувається відбір, систематизація, компонування й белетристична обробка зібраного матеріалу. Межує з кожним із цих ареалів значний масив творів документально-художнього типу, звернених до невігданих подорожей” (Деремедведь 2008, 8).

Термін “подорожня проза” означає групу жанрів із спільними жанровими механізмами: фрагментарністю (калейдоскопічністю), описовістю/репортажністю, гнучкістю сюжетно-композиційної структури, концептуальністю, в основі яких лежать динамічні аспекти відображення простору плюс передача дорожніх вражень (Розінкевич 2017, 3–4). Звісно, подорожня проза є складовою жанру “подорожі”, яка перебуває у міждисциплінарному прошарку і є предметом зацікавлення вчених різних сфер, географічних, історичних, культурологічних, фольклорних, літературознавчих та інших розвідок.

Зрештою, традиції подорожньої прози змінюються постійно, але трансформації не вплинули на її жанрову природу, головне в якій – “потяг до Іншого” (О. Еткінд). Як і раніше, точно описується особливості суспільного устрою, природа, архітектура, побут, звичаї, вірування народів різних країн. І завжди в центрі розповіді її автор, який висловлює своє ставлення до того, що бачить. Він і “письменник-екскурсовод”, і “гід-журналіст”: перший, на відміну від другого, “нерідко «загороджує» собою

пам'ятки, заради яких, начебто, він обзавівся книгою. Дивна річ, але саме ця дивина в хорошому письменнику і цінується” (Гандлевський 2007, 272).

Автор подорожньої прози водночас виступає в ролі героя і виконує функцію оповідача. “Але це потрійне «амплуа» мандрівника ускладнює послідовність і неперервність зображення зовнішнього світу певними відступами (публіцистичними висловлюваннями, ліричними виплесками, автобіографічними спогадами, екскурсами в минуле своєї й чужої країни)” (Деремедведь 2008, 8).

Подорож є “жанром розрахованим на масового читача, цікаві й корисні відомості, які допомагають людству зберегти певні надбання культури й історії та передати їх наступним поколінням. /.../ Із плином часу такі твори здобувають все більшу художню вагу, викликають глибше зацікавлення серед читачів. Адже чим більше часу відділяє читача від зображуваних у творі подій, місцевостей чи героїв, тим він викликає більшу зацікавленість, а іноді є безцінним джерелом, звідки нащадки можуть черпати відомості про події минувшини, осмислювати її і сприймати як уроки для сучасників” (Чорноус 2009, 8).

Подорож – це “жанр, в основі якого лежить опис мандрівником (очевидцем) достовірних відомостей про будь-які, насамперед незнайомі читачеві або маловідомі країни, землі, народи у вигляді заміток, записок, щоденників, журналів, нарисів, спогадів. Крім власне пізнавальних, подорож може ставити додаткові – естетичні, політичні, публіцистичні, філософські та інші завдання” (Гуминский 1987, 314–315).

Відомо, що протягом життя відомий мовознавець, літературознавець, фольклорист, педагог, бібліограф, перекладач, громадський і політичний діяч Ярослав-Богдан Рудницький¹ здійснив низку подорожей різними країнами світу, зокрема навколосвітню мандрівку (Дегтяренко та ін. 2011). Необхідно проаналізувати особливості подорожньої прози Ярослава-Богдана Рудницького, її основні завдання і функції. Матеріалом дослідження слугуватимуть видання²

¹ РУДНИЦЬКИЙ Ярослав-Богдан (28.11.1910–19.10.1995) – організатор української науки в Канаді. Доктор філософії (1937). Дійсний член Наукового товариства імені Шевченка, Української вільної академії наук. /.../ У 1938–1940 рр. працював в Українському науковому інституті в Берліні. Одночасно продовжив навчання в Берлінському університеті. Із 1940 р. – доцент, із 1943 р. – професор Українського вільного університету. Упродовж 1945–1948 р. – професор Гейдельберзького університету. Із 1949 р. – у Канаді. Співзасновник і перший голова (1949–1964) департаменту славистів Манітобського університету. Президент, почесний член Канадської асоціації славистів, президент Канадської асоціації лінгвістів, член Міжнародної академії науки і літератури, член (1963–1971) Королівської комісії двомовності і двокультурності Канади. Співзасновник (1949) відділу УВАН в Канаді – секретар, (1955–1970 – президент). /.../ Активний діяч Державного центру УНР на еміграції: голова РМ УНР на еміграції (1980–1989). /.../ Нагороджений найвищою відзнакою Канади “Рицар ордена Канади”, медаллю Маріуса Бордо та багатьма іншими (Ковальчук 2016).

² Оригінальні примірники книг Ярослава-Богдана Рудницького “3 подорожі по Америці” 1956 р. та “3 подорожей по Канаді” 1959 р. надійшли разом із сотнями інших рідкісних і цінних видань українською та англійською мовами до Центру канадознавства Волинського національного університету ім. Лесі Українки (Луцьк) від Асоціації українських піонерів Альберти (Едмонтон, Канада), за що ми надзвичайно вдячні директору Канадського інституту українських студій Альбертського університету Ярсу Балану, громадському діячеві Омеліяну Єриноку та президенту компанії “Східноєвропейські можливості” (Сейнт-Альберт, Канада) Валерію Полковському за організацію та відправлення посилок до України, а також усім тим, хто

“Подорожі по Америці” (1956) та “З подорожей по Канаді (1949–1959)”¹”.

Зауважимо, що основні аспекти діяльності вченого висвітлено в працях таких дослідників, на зразок О. Войценко, А. Власенко-Бойцун, Р. Зорівчак, Я. Дзири, Л. Дегтяренко, Г. Дідківської, Т. Носко-Оборонів, Т. Примака, Я. Пришляка, Г. Семенюк, Я. Славутича, О. Співака, О. Супронюк, В. Шендеровського тощо. Дослідження лінгвістичної спадщини Я.-Б. Рудницького здійснила Л. Гапон (Гапон 2017), яка ґрунтовно проаналізувала концепції автора, які стосуються різних аспектів вивчення української мови. Професор-славіст вільно володів десятима мовами, зокрема старогрецькою та латиною, читав лекції різними мовами у багатьох університетах світу (Слобожаніна 2019).

Подорожі сприяли письменницькій, журналістській і перекладацькій діяльності Я.-Б. Рудницького, автора майже трьох тисяч наукових праць (Слобожаніна 2019). Із кожного міста, яке вчений відвідав під час подорожей²,

долучився до цієї справи. Ці подаровані книги є справжнім скарбом для філологів, лінгвістів, перекладачів, істориків, краєзнавців, літературознавців тощо, викладачів та студентів, сприятимуть глибинним дослідженням в галузі канадознавства.

¹ Як зазначає у передмові видавець Іван Тиктор, професору Ярославу-Богдану Рудницькому якраз виповнилося 25 років наукової, літературної й громадської діяльності в 1959 р.

² Ярослав-Богдан Рудницький намагався віднайти сліди перебування видатних українців усюди, де силою обставин йому доводилося побувати: в італійському Сан-Ремо він інформує місцевих мешканців про те, що тут довгий час лікувалася Леся Українка, венеціанцям повідомляє, що саме в їхньому місті служив Юрій Федькович, у німецькому Бадешвальбаху подає інформацію в пресу про тимчасове проживання в них Марка Вовчка, на острові Капрі привозить декілька портретів і книжок Михайла Коцюбинського, в архівах столиці Швеції

друкував розповіді у формі репортажів для засобів масової інформації. Наприклад, переважна більшість матеріалу, опублікованого в книзі “Подорожі по Америці” (Рудницький 1956), була надрукована у формі репортажів на сторінках “Нового шляху” у Вінніпезі.

Поштовхом до відвідин професором Ярославом-Богданом Рудницьким США стало бажання дослідити стан української книги в американських книгозбірнях, бібліотеках, університетах:

“Використовуючи університетську «передишку» між зимовим семестром і літньою школою, я рішився в травні й червні доповнити свої дотеперішні спостереження в цій ділянці й «поїхати в терен» відкривати невідкриту ... Америку /.../

Час: перше травня, 1956, перша А. М.

Місце: в поїзді десь у Норт Дакоті по дорозі до Міннеаполісу;

Ціль: студіювання українки в американських бібліотеках, а зокрема в Конгресовій Бібліотеці у Вашингтоні;

Метода: автосія, себто «бути й бачити» на місці” (Рудницький 1956, 9).

Ярослав-Богдан Рудницький відіграв важливу роль у поглибленні знань про українську книгу в США. Однією з важливих подій творчої біографії була його робота радником із питань опрацювання фонду українки і сприяння покращенню його стану в Бібліотеці Конгресу у Вашингтоні. Ця установа запрошувала його до співпраці у 1956 та 1977 рр. (Бойко 1985, 16).

знаходить матеріали про висунення кандидатури І. Я. Франка на премію Нобеля в галузі літератури (Дзира 1999, 149).

“Конгресова Бібліотека – це одна з найбільших бібліотек світу. Її заснував 1800 року американський конгрес для свого власного вжитку. Але тепер нею користується не тільки конгрес і інші державні уряди, а також інші бібліотеки й широкий загал. /.../ Прямо необмежені можливості для студій відкриті у величезних кногзборах Конгресової Бібліотеки, число позицій якої доходить до 32,000,000 назв. Властиво там можете студювати який завгодно предмет і то в багатьох різних мовах” (Рудницький 1956, 36).

Науковець був першим, хто фундаментально ознайомився з фондами цієї бібліотеки, маючи на меті визначення обсягу фонду української книги, пріоритетів її опрацювання, бібліографування та уведення до читацького обігу. Він зазначав, що в цей час Бібліотека Конгресу мала найбагатший в Америці відділ славістики (Дегтяренко 2011, 1):

“Серед усіх бібліотек американського континенту, як згадано, найбагатша в слов'янські, й у тому українські, видання – Конгресова Бібліотека у Вашингтоні. За офіційними даними слов'янських книг, брошур, журналів і т. д. є тут понад 300 тисяч” (Рудницький 1956, 39).

Одним з основних завдань української громадськості в Америці, як стверджує Ярослав-Богдан Рудницький, має бути опрацювання й публікація бібліографії україніки:

“Тим то одне з перших завдань української спільноти на бібліотечному полі в Америці, повинно бути опрацювання й публікація конгресової україніки. Це матиме велике значення так для наукових, як і для практичних потреб українства в діяспорі, а передусім в Америці й Канаді” (Рудницький 1956, 39).

У Бібліотеці Конгресу “науковцем були докладно описані українські видання, які потрапили до його поля зору, зокрема журнали «Основа» (1860–1961), «Київська старовина» (1882–1906; комплект 94 томи), разом з її наступницею «Україною», «Енеїда» Івана Котляревського (1808), «История Малороссии» Миколи Маркевича (1842) тощо. /.../ У підсумку Ярослав-Богдан Рудницький першим розробив систему заходів у справі поліпшення класифікації й каталогізування українських видань у цій найбільшій бібліотеці світу. Він зробив історичний огляд українознавчих видань цієї книгозбірні, порушив питання про тривалий і не завжди задовільний процес ідентифікації україніки в БК [Бібліотека Конгресу], вказав на його недоліки, висловив щиру підтримку заходів українських бібліотекарів у США (Дегтяренко 2011, 2).

Окрім Бібліотеки Конгресу, під час подорожі США Ярослав-Богдан Рудницький проаналізував українознавчі книгозбірні різних міст країни. Дослідження розпочав з Міннеаполіса, де ретельно вивчав фонди україніки, деталі їхнього поповнення, наголошував на недостатній кількості українських книг:

“... в Міннеаполісі є два основні місця, де наші земляки можуть шукати за духовним «хлібом насущним» – українською книжкою: університетська бібліотека й міська публічна книгозбірня. /.../ Коли йде про університетську книгозбірню ..., українська наука назагал слабо репрезентована: є тут деякі еміграційні видання УВАН і НТШ і деякі (головно природничі) видання Академії Наук у Києві, Берлінського Наук. Інституту й ін. Слабо заступлені: українське мовознавство, фольклор, мистецтво, й ін. ділянки. /.../ Публічна Бібліотека в центрі

міста складається з двох відділів: праць про Україну в чужих мовах (всіх коло 50 назв) і українських книжок (цих коло пів тисячі томів). /.../ При поповненні цієї останньої немалу заслугу має п. М. Палій, що пильно стежить за новими українськими друками й постачає їх бібліотеці, чи вказує, де їх можна набути” (Рудницький 1956, 12–14).

Учений зазначає, що на той час в університетській бібліотеці Медісона славістичні студії загалом охоплювали російську, польську мови і літературу, а в університеті викладали лише російську:

“Найбільша атракція славістики в Мадісоні – це славістична колекція в університетській бібліотеці. Крім дуже багатой руссіки й полонки є тут цікавий загально-славістичний відділ та деякі публікації з українознавства. /.../ В цілому мадісонська славістика є посереднім зеном між великими американськими центрами слов’янознавства – Гарвардом, Колумбією й Каліфорнією, та малими осередками, які обмежуються покищо до викладання однієї слов’янської мови – російської” (Рудницький 1956, 21–22).

У Чиказькій публічній бібліотеці з 1918 р., за словами дослідника, є традиція видання каталогів російської книги, де розмішується інформація й про українські книги. Але найбільшим центром україніки в Чикаго є Університетська бібліотека імені Гарпера:

“Насамперед треба ствердити, що дуже мило вражає факт видавання місцевою Публічною Бібліотекою час до часу списків нових книжок в українській мові. /.../ Назагал україніка в Публічній Бібліотеці Чікато – скромна. /.../ єдиний часопис в українській мові ... є «Український Голос» з Вінніпегу... Найбільший центр україніки в Чікато –

це Університетська Бібліотека ім. Гарнера. На увагу заслуговують тут передусім наукові видання Києва, Львова, Берліну, Парижа й американських та канадських українців” (Рудницький 1956, 23–24).

Виявляється, що в Детройті немає окремої бібліотеки чи музею україніки, і така ситуація спостерігається в більшості містах США:

“Подібно як інші осередки українського життя в Америці – українська громада міста Детройту – не створила якоїсь однієї української публічної загальнодоступної бібліотеки. Українська книжка в цьому місці або на полицях організації і їхніх бібліотечок, або в приватних книгозбірнях поодиноких свідоміших громадян, або врешті в загальнодоступних міських чи університетських бібліотеках” (Рудницький 1956, 30).

Нью-Йоркську публічну бібліотеку Ярослав-Богдан Рудницький відвідував неодноразово. Він підкреслює її важливість для американських українців:

“Публічна Бібліотека в Нью Йорку, а передусім її Слов’янський відділ, відіграла й відіграє немалу роллю в культурній і науковій праці української еміграції й з цього погляду заслуговує на велике признание й увагу всієї української громади в Америці. Коли б ми мали статистичні дані про українських відвідувачів різних американських бібліотек, то немає сумніву, що нью-йоркська Публічна Бібліотека стояла б на першому місці. /.../ не було такого дня, чи вечора, що я не стрінув би тут когось із земляків /.../ між американськими бібліотеками Публічну Бібліотеку в Нью Йорку найбільш відвідують українці з усіх інших бібліотек” (Рудницький 1956, 71–72).

Щодо фондів бібліотеки, то науковець порівнює її з Бібліотекою Конгресу, робить короткий огляд фондів з україніки, а також згадує меценатів, за допомогою яких бібліотека заснована й розвивалася:

“Коли йде про кількість і якість матеріалів Публічної Бібліотеки з українознавства, то в загальному можна сказати, що вони коли не дорівнюють то приблизно на другому місці після Конгресової Бібліотеки. Найприкметніше для цієї колекції те, що вона зуміла поєднати гармонійно белетристику й теоретично-наукові праці під одним дахом. Найбільш маркантні в ній три основні відділи: історія, література й мовознавство. /.../ Публічна Бібліотека в серці Нью Йорку – це приватна фундація кількох багатіїв – філантропів, головно ж Астора, Ленкса й Тілдена, що вибудували для неї приміщення й забезпечили фондами її існування” (Рудницький 1956, 73).

Досліджуючи україніку в американських бібліотеках, Ярослав-Богдан Рудницький визначав найцінніші українознавчі видання і перспективи їхнього бібліографування НАН України (Дегтяренко 2011, 2). Окремої уваги заслуговує аналіз фондів Колумбійського, Єльського Гарвардського університетів.

“Колумбійська україніка не може рівнятись з конгресовою, чи нью йоркською публічною. Їй окремих треба було б дослідів, щоб точно вирішити, котра з трьох університетських бібліотек: Гарварду, Каліфорнії чи Колумбії займає третє місце в Америці щодо наявної в ній україніки” (Рудницький 1956, 78).

Бібліотеку Єльського університету науковець відвідував тричі з 1952 р. і щоразу захоплюється її

фондами, з-поміж яких є книги, які можна знайти тільки в цій бібліотеці.

“Сама бібліотека – це величавий, під готику підроблений комплекс будинків у центрі Єйльського університету. /.../ Увесь матеріал єйльської україніки можна поділити на загальні публікації про Україну й українців, українські політичні видання, праці й джерела з історії України та публікації з українського мово- й літературознавства. /.../ В цілому українознавча збірка Єйльського університету цікава й розмірно багата. Разом із іншими славістичними виданнями вона творить добру основу для студій у цих ділянках гуманістики, зокрема ж у ділянці історії” (Рудницький 1956, 90–92).

Бібліотека Гарвардського університету справила на Ярослава-Богдана Рудницького дуже приємне враження виданнями з українознавства, історії, політики, мовознавства, літератури, рідкісними виданнями, відділом періодики, способом класифікації й каталогізації книг тощо:

“Високий науковий рівень і розмірно велика кількість книжок у Гарвардському університетському осередку (близько 6 мільйонів) наперед вказує на те, що україніка тут, а передусім у т. зв. Вайденер Меморіал Лайбрері, що приміщується в могутньому будинку посеред Гарвардського кемпусу, цікава й багата. /.../ В загальному матеріалі про Україну в Гарвардській бібліотеці впорядковані за такими групами: загальні праці, історія й політика (цей відділ найбільший), мова, література, праці про українців у світі й інше” (Рудницький 1956, 94–96).

Пророчими виявилися слова Ярослава-Богдана Рудницького про перспективу створення українознавчих

студій, адже 1973 р. був відкритий Український науковий інститут Гарвардського університету (УНІГУ, англ. *Ukrainian Research Institute, Harvard University*, також *Harvard Ukrainian Research Institute – HURI*)¹:

“...в Гарвардському університеті є добрі можливості створити науково-дослідний центр українознавства в формі катедри, відділу, музею, чи інституту, але на це треба мецената (чи меценатів)...” (Рудницький 1956, 93).

Особливе місце серед книгозбірень США займають приватні бібліотеки з їхніми рідкісними виданнями, зокрема професора Є. Храпливого в Нью-Йорку, родини Фесенків у Вашингтоні, доктора О. Сушка в Чикаго тощо:

“...приватні бібліотеки завжди криють у собі найбільш цікавого матеріалу й дуже часто оплачується зарискувати всіма т. зв. товарицькими формами, щоб оглянути одну, чи другу збірку. /.../ Мало з нас знає, що перше видання «Кобзаря» з 1840 р. зберігається як єдине в Америці в руках родини пок. проф. Є. Храпливого в Нью-Йорку. /.../ Д-р Сушко збирав свою бібліотеку ціле життя; це його «дитина», він каже. ... Тут на чоло висувається

¹ “Науковий інститут у Гарвардському університеті, що організовує та реалізує дослідницькі програми з українських студій (історія, мова, література, сусп. науки). УНІГУ підтримує науковців, які займаються індивідуальними дослідженнями та проектами; організовує семінари та конференції і поширює результати наукових досліджень через низку публікаційних серій та електронних платформ. Бібліотека УНІГУ є частиною європейського відділу книгозбірні Гарвардського університету, яка має найбагатшу в західному світі збірку україніки – більше 100 тис. найменувань. Вони розкидані по близько 100 різних депозитаріях в університетській бібліотечній системі. Найбільша їхня кількість зберігається у Бібліотеці ім. Вайденера, головній дослідницькій бібліотеці, а менші колекції – в УНІГУ.

оригінальний примірник «Русалки Дністрової» з 1837 р.» (Рудницький 1956, 119–120).

Завжди в центрі розвідок Ярослава-Богдана Рудницького під час подорожі Америкою, разом із вивченням стану бібліотечних фондів, були українські науково-культурні осередки, які мали значний вплив на життя українців. Так, у Чикаго, яке на думку вченого переживає “музейну гарячку”, більше ніж книгозбірні вражає Український музей:

“Дуже мило вражає кожного українця, що відвідує Чикаго, заіснування в ньому Українського Музею й Бібліотеки. З маленької збірки в пластовій домівці завдяки розумінню справи серед старої та нової еміграції розвинувся Український Музей і Бібліотека й вони сьогодні мають уже свій будинок і приступають до систематичного впорядкування архівних матеріалів, музейних експонатів та книжок” (Рудницький 1956, 22–23).

Учений зорганізовує інтерв'ю з директором музею, професором Ю. Каменецьким, із якого ми дізнаємося про те, як було засновано музей, коли він отримав власне приміщення, яка українська преса, книги, експонати є в музеї: “1) Банкноти УНР; 2) Пам'яткові значки державних та національних роковин; 3) Відзнаки й жетони; 4) Фотографії з минувшини українців у Чикаго; 5) Фотографії визначних українців; 6) Фотографії і листівки з краєвидами українських земель; 7) Фотографії з таборів Д. П., пластунів, українського війська; 8) Репродукції і оригінали образів українських малярів; 9) З народного мистецтва: кераміка, писанки, різьба в дереві тощо” (Рудницький 1956, 28).

Заснування Українського технічного інституту в Нью-Йорку є для вченого свідченням того, як розвивається наукова діяльність української спільноти США, що він детально й описує:

“Одне з маркантних і приємних явищ у нашому житті – оснування першої української академічної школи в Америці – «Українського Технічного Інституту» в Нью Йорку. /.../ ... почасти він заступає такий потрібний під цю пору в Америці університет українознавства з систематичними викладами, семінарами, вправами. /.../ ... смілива реалізація ідеї української високої школи на американському континенті, мусить знайти належну матеріальну підтримку українського громадянства за морем” (Рудницький 1956, 57–60).

Як зазначає дослідник, щороку відбуваються з’їзди американських славістів у різних американських університетах. Були вони вже в Нью-Йорку, Чикаго, Бостоні, Детройті, а 1956 р. у грудні мав відбутися з’їзд у Вашингтоні. Зазвичай у зібраннях беруть участь не лише американські, але й канадські славісти. 9–11 червня такий спільний захід відбувся в Монреалі, на якому був присутній і Ярослав-Богдан Рудницький. Він зазначає, що на цьому з’їзді не було учених з України, і надіється, що українська участь буде кращою в грудні у Вашингтоні.

Однією зі знакових подій під час подорожі Ярослава-Богдана Рудницького США – організація виставки¹ української книги, яка уперше в історії Бібліотеки Конгресу відкрилася 22 червня 1956 р.:

¹ “...В офіційному слові з цього приводу д-р С. Якобсон, голова Слов’янського відділу КБ заявив, що цією виставкою започатковано в бібліотеці систематичну працю над українікою” (Українське слово, Буенос Айрес, 24/1956).

“Думка влаштувати перший показ найцінніших матеріалів із українознавства в Конгресовій Бібліотеці виринула в часі моєї офіційної візити в діючого бібліотекаря д-ра В. Клаппа з початком червня. Маючи до диспозиції тільки два тижні, я мусив присвятити багато часу й енергії на те, щоб з одного боку повишукувати (нескаталогізовані здебільша) матеріали, а з другого боку перевести селекцію найважливіших книжок і серійних видань для вистави” (Рудницький 1956, 42–43).

На виставці були представлені видання від XVII до XIX ст., починаючи від “Требника Петра Могили” 1646 р., найстарішої української книги в цій бібліотеці. На виставкових експозиціях демонструвались: церковна і світська література, серійні та періодичні видання. Виставка стала визначною подією в культурному житті української діаспори.

Із нагоди сторіччя з дня народження великого Каменяра, у Нью-Йорку відбулася ціла низка заходів, серед яких окрема наукова дводенна сесія Наукового Товариства імені Шевченка в Америці 12 і 13 травня, книжкові експозиції в Публічній бібліотеці з 13 серпня по 21 вересня тощо.

“Нікуди правди діти, окремих вистав українських книжок, чи творів українських авторів, досі не було в головніших американських бібліотеках. Рік 1956 безперечно ввійде в історію як переломний під цим оглядом. Дві найбільші й найбагатші на слов'язознавство бібліотеки: Конгресова у Вашингтоні й Публічна в Нью Йорку започаткували добре діло; перша виставою українських рідкісних книжок і періодики (в червні ц. р.), а друга Франківською виставою (в серпні, й вересні). /.../ Як

бачимо, вистава дає багатючий матеріал із франкіани” (Рудницький 1956, 63–67).

Пам’ятними були для науковця відвідини репетиції вистави-інсценування “Мойсея” Івана Франка театром Йосипа Гірняка:

“Її зреалізовано й уперше показано ширшій громаді 20 травня в Нью Йорку в залі Фашен Інституту. На ділі це збірна репетиція поеми «Мойсей» у високомистецькій сценічній формі. /.../ Публіка, яка майже вицерть виповнила велику залю ..., захоплена і зворушена стежила за мистецькою репетицією поеми та нагородила довгими оплесками всіх артистів, співаків і виконавців...” (Рудницький 1956, 62–63).

Ярослав-Богдан Рудницький цікавився мистецьким і культурним життям українців Америки і при нагоді і змозі відвідував усі заходи:

“Мистецьке життя в Америці зорганізоване в окремих клубах. Найбільш відомий між ними Літературно-Мистецький Клуб у Нью Йорку під керуванням заслуженого голови проф. С. Литвиненка. Я застав його зовсім випадково на розмальовуванні афіші – оголошень про виставу образів Танасевича, що мала відбутися в днях від 13 до 20 травня в приміщеннях ЛМКлубу” (Рудницький 1956, 112).

“Правда, два тижні тому в Боффало гомонили українські співи, промови й відходив гопак (на сцені!) з нагоди конвенції української молоді Америки й Канади. Я не міг – на жаль – взяти участь у цій небувалій на боффалівські відносини імпрезі, бо поперше я вже не молодь, подруге – не дістав запрошення, а потріє – в

той сам час відбувався з'їзд українських педагогів у Торонті, де я мусів узяти участь” (Рудницький 1956, 106).

Надзвичайно потужною була діяльність Ярослава-Богдана Рудницького як популяризатора національної культури, “культурного амбасадора”, як він себе називає. Наприклад, шукаючи українські переклади Шекспіра в Бібліотеці Фолгера, науковець випадково натрапив на переклади творів Пантелеймона Куліша, але у картотеці вони містилися в рубриці “Ruthenian” замість “Ukrainian”:

“Таки зараз у понеділок я пішов до управи «Національного Зведеного Каталогу» в Конгресовій Бібліотеці й попросив про дві речі: змінити «рутенську» карточку на «українську» й додати до неї місце зберігання українських перекладів в Америці. І на одне, і на друге радо погодилися...” (Рудницький 1956, 52).

Щирий патріот, Ярослав-Богдан Рудницький занотовував і звертав увагу працівників бібліотеки на неправильний правопис чи випадки, коли українських діячів чи книги називали російськими чи польськими:

“Для прикладу дуже недостатніх інформацій подамо такі помічення: у Вашингтоні у відділі філателії Смітсонівської Інституції про Україну подано пояснення, що це «Russian Republic»; у Пібоді Музеї в Кембріджі: «Ukraine», See: Poland (for the part in Poland); Russia (for the part in Russia)” (Рудницький 1956, 95).

Зауважимо, що подорож вченого Америкою пролягала такими містами, як Міннеаполіс, Чикаго, Вашингтон, Нью-Йорк, Гарвард, Кембридж, Клівленд, Толідо, Буффало, детальними враженнями від відвідин яких він ділиться з читачами, інколи із сумом,

розчаруванням, радістю, гумором тощо. Незабутнє враження справляє на автора Ніагарський водоспад:

“Ніагарський водоспад – ідеальне місце для пошлюбної подорожі, або самогубства. Тим то я його обминав щось сім (добрих) літ мого перебування на американському континенті, не маючи можливостей щодо першого, ані інтенцій щодо другого. Але іому що Америка – країна несподіванок і як я це ствердив у Боффало, жіночої літературної творчості, така несподіванка трапилася й мені й у гарний соняшний день ми з милими друзями Б. з Вінніпегу поїхали подивитися й на це чудо природи. /.../ Мушу признатися (як хто собі того бажає: з соромом!), що я досі не рішив, що зробило на мене більше враження під Ніагарою: чи сама природа й водоспад, чи культивовані й естетично влаштовані споруди, парки, алеї, набережна, а даліше комфортів готелі, їдальні, крамниці (включно з комфортовими цінами)” (Рудницький 1956, 108–109).

Проживаючи в Канаді¹, своїм обов’язком Ярослав-Богдан Рудницький вважав дослідження українського

¹ 1949 р. Рудницький з дружиною та двома дітьми переїхав до Канади. Там він зреалізувався не лише як науковець, а й громадський діяч (Слобожаніна 2019). Цього ж року в Манітобському університеті міста Вінніпег він започаткував роботу Департаменту славістики й україністики, який очолював із 1949 до 1977 р., виховуючи нову генерацію українців. Я. Рудницький, Д. Дорошенко та І. Білецький створили осередок Української вільної академії наук у Канаді, президентом якої Я. Рудницький був упродовж 1955–1970 рр. 1951 р. учений організував роботу Ономастичної комісії при УВАН у Вінніпезі, а 1954 року став співзасновником Канадської асоціації славістів і Канадського лінгвістичного товариства. 1959 року Я. Рудницький обійняв посаду голови Української наукової ради й голови Канадського назвознавчого товариства, 1963 року був обраний професором Українського католицького університету в Римі. Крім того, професор Я. Рудницький був першим президентом Канадського

життя в цій країні, що й виклав у книзі “З подорожей по Канаді” (Рудницький 1959). Видання автор присвятив Олександрові Григоровичеві з Гамільтону “з подякою за простягну в 1949 р. руку через Океан”. Подорожі Канадою охоплюють період упродовж 1949–1959 рр. Із передмови від видавця Івана Тиктора ми дізнаємося, що:

“Практично ця нова книжка автора й новий випуск «Бібліотеки КПУК» – це опис, помічення й враження з розлогої «країни майбутнього», як називають Канаду, почавши від гирла Св. Лаврентія над Атлантійським океаном, аж до берегів Тихого океану на Заході. Автор включив у свої подорожні нотатки такі місцевості, як Монреал, Оттаву, Торонто, Вінніпег, Реджайну, Саскатун, Мус Джо, Едмонтон, Калгари, Ванкувер, й ін.

інституту назвознавства, упродовж 1968–1971 рр. виконував почесні обов’язки члена Федеральної королівської комісії в справах двомовності і двокультурності в Канаді, був заступником голови Міжнародного комітету спеціальної ономастики при ООН, а 1974 року став співзасновником Міжнародної академії гуманітарних і суспільних наук Канади. Заслугує на увагу видавничу та редакторську діяльність видатного філолога. Я. Рудницький видавав і редагував серії наукових збірників УВАН: “Slavistica” (1948–1973 рр.), “Onomastica” (1950–1975 рр.), “Ucrainica Occidentalia” (1956–1966 рр.), був співредактором таких наукових періодичних видань, як “The Slavic and East European Journal” (“Слов’янський і східноєвропейський журнал”), “Etudes slaves et esteuropéennes – Slavic and East European Studies” (“Слов’янські та східноєвропейські дослідження”). 1977 року Я. Рудницький завершує свою роботу на посаді голови Департаменту славістики в Манітобському університеті й переїжджає в Монреаль, де продовжує активну громадську і просвітницьку діяльність. Великою заслугою вченого-патріота є відновлення 1978 року Української Могилансько-Мазепинської академії наук, президентом якої був до 1992 року. Канадський період наукової діяльності Я. Рудницького (1949–1995 рр.) був успішним та плідним. Учений реалізував себе в таких мовознавчих сферах, як етимологія, лексикографія, ономастика, діалектологія, соціолінгвістика (Носко-Оборнів 2003).

згідно з традицією попередніх томів цікавиться головно українським життям даних місцевостей, а тут передусім тривалими слідами його – бібліотеками, музеями, архівами” (Рудницький 1959, від видавництва).

Ярослав-Богдан Рудницький вважає, що:

“Канада, а зокрема українська Канада на фармах, по містечках і містах – невичерпне джерело тем, спостережень і переживань для мандрівника, митця, поета й ученого” (Рудницький 1959, 122).

Свою подорож Канадою в книзі автор розпочинає з Вінніпегу.

“Щойно вникаючи глибше в живчик міста, щойно збагнувши його інтимнощі, відчуєте деякий розріз і не співмірність між духовою й матеріальною культурою в вужчому розумінні й цивілізаційними, чисто технологічними, здобутками. Ці останні – як рівень води в сполучених посудинах – не можуть бути нижчі від загально-канадійського, чи загально-американського стандартного ніво...” (Рудницький 1959, 1).

Необхідно зауважити, що у цьому виданні дослідник більше уваги приділяє опису мальовничої природи, канадських містам, українським осередкам й окремим діячам культури, освіти й науки, а також підкреслює важливість їхньої діяльності.

“Ні одне канадійська місто, здається, не має такої притягальної сили для українства в світі, як Вінніпег – «Мутноводи». Це справжня, стара столиця «канадійської України» (як це писали ще в першій половині 20-го ст. в українській пресі в Канаді). «Кожен 10-й вінніпегець» – українець, каже неофіційна статистика. Храми Божі, дві церковні метрополії, громадська централь КУК, науково-

культурні установи (УВАН, ОУКО й ін.), «Просвіти», УНДім, громадські організації, музеї, бібліотеки, українознавство в Манітобському університеті, колегія св. Андрея, школа св. Миколая, рідні школи, старечі дома, а там і перший президент союму – українець, і т. д. – все це свідчить позитивно про вклад української етнічної групи в ріст Вінніпегу й розбудову культурно-економічного життя” (Рудницький 1959, 3).

Тому Вінніпег вибирає Ярослав-Богдан Рудницький відправною точкою подорожі Канадою. За його спостереженнями, розвиток українських осередків залежить від “дивних людей”, які не витрачали кошти на власне збагачення чи політичні партії та церкви, а заснували музеї, архіви, бібліотеки, збирали матеріали з історії, мови, фольклору:

“І ось у висліді праці й змагань цих «дивних людей» у Нью Йорку повстали українські бібліотеки й архіви (УВАН та НТШ), в Клівленді й Чікаго українські музеї, почали появлятися публікації з описами українського життя в Новому Світі (Гуменна, Керницька, Коваленко й ін.), пачали виходити збірники фольклорних матеріалів, повстали періодичні видання української бібліографії («Біблос», «Україніка Канадіяна» й узагалі пошвавився «інтровертивний» (в розумінні Юнга!) підхід до проблеми українства в діаспорі, а передусім в Америці й Канаді” (Рудницький 1959, 4).

Однією серед таких “дивних людей” є Дарія Нижанківська-Снігурович, яка своєю працею “задокументували українську дійсність своєї доби”:

“Школа п. Дарії Нижанківської-Снігурович або як хоче її основниця скромно назвати «Студія мистецького

танку» існує в Вінніпезі від 1950 р. /.../ Історія школи закріпила вже в пам'яті вінніпетської громади деякі – можна сказати класичні – кремації хореографічного репертуару Студії: оригінальний своєю символікою і стрілистими формами «Спомин з гір», насичений доспілістю рухів «Танок із серпами», свобідна танкова інтерпретація пісні «Верховино», «Світку ти наш», а далі «Картини з рідного краю» й багато інших цікавих мистецьких задумів керівниці Студії...» (Рудницький 1959, 7–8).

Друга мистецька студія у Вінніпезі – це “Школа рисування й малювання” професора Катерини Антонович, яка розміщена в Українському Народному Домі. Тут українські діти Вінніпегу мають чудову можливість та нагоду відкривати свої таланти в образотворчому мистецтві.

Душею і рушійною силою Осередку Української Культури й Освіти у Вінніпезі є Тетяна Кошиць, яку Ярослав-Богдан Рудницький називає “заслуженою культурницею”:

“Пані Тетяна Кошиць належить до тієї категорії жінок, що багато роблять, а мало говорять. /.../ Паню Кошиць можете застати кожного дня в Осередку Української Культури й Освіти. Це власне її дім, святиня, робітня, це її все! В наших спортові-розполітикованих часах ледве чи можна знайти другу жінку, яка б жила виключно справами культури, працювала для неї і складала на її жертовнику всі життєві радощі й утіхи, всі свої думки й прагнення, свої сподівання єдині” (Рудницький 1959, 15–16).

Мандруючи Канадою, дослідник звертає увагу на бібліотеки Українських народних домів у Вінніпезі і Торонто, Української вільної академії наук, читальні “Просвіти” у Вінніпезі, український відділ у бібліотеці Манітобського університету, Український відділ ім. Р. Гонсета в бібліотеці Альбертського університету в Едмонтоні, українські збірки в Оттавському і Торонтському університетах тощо.

Найбільші українські бібліотеки Канади – у Вінніпезі: Українського дому (6 тис. томів) та Осередку української культури і освіти (10 тис. томів). Тут зберігаються стародруки, збірки Олександра Кошиця, Євгена Коновальця. Значно меншою від них є Бібліотека УВАН, у комплектуванні якої брав участь Ярослав-Богдан Рудницький. Однак вона володіє “Архівом української преси”, що налічує сто назв газет (Дегтяренко 2011).

“Вінніпегська Публічна Бібліотека при вул. Вілліям Аве. – одна з моїх найдавніших знайомих у цьому місті /.../ Українська колекція в Бібліотеці поки що невелика. Є в ній тепер коло 100 книжок, у тому видання «Клубу Приятелів Української Книжки», публікації видавництва «Тризуб», «Нового Шляху», УВАН... Книжки втягнені в картотеку під їхніми паралельними англійськими наголовками. Приблизно половина з них є «на руках», що свідчить про зацікавлення українською книжкою серед читачів” (Рудницький 1959, 31–33).

Ярослава-Богдана Рудницького цікавили не лише великі книгозбірні, але й невеликі, як-от бібліотека “Просвіти” в провінційному місті Форт Вілліамі (Онтаріо), у якій 1914 р. налічувалось 390 книг, переважно львівських видань українських письменників-класиків, а й значно

багатші світські та церковні бібліотеки з фондами приблизно від трьох до шести тисяч видань.

“На американському континенті ми маємо вже певні досягнення на полі українського книгарства. Хоч не завжди воно було самовистачальне й не завжди поплачувало, то проте воно має вже за собою (покищо неписану) історію й разом з цим свої заслуги супроти української громади й української культури на еміграції” (Рудницький 1956, 81).

Необхідно зазначити, що подорожі слугували натхненням ономастичних студій Ярослава-Богдана Рудницького:

“Одне з моїх цікавіших «зайнять» в часі їзди містом – перечитування вивісок і шильдів на крамницях і фірмах... Нас цікавлять передусім написи в англійській мові, де подані українські назви й прізвища власників у латинській транслітерації, або в оригіналі. Більшість із них зберігає свою українськість так щодо форми, як і значення: «Просвіта» – Prosvita (Institute), «Калина» – Kalyna ...” (Рудницький 1959, 122).

Дослідник розмірковує над тим, чому столиця Канади – Оттава:

“Коли б 33 достойні «Батьки Конфедерації» виготовляли свій проєкт канадійської конституції не в 1864-7 рр., а сто літ пізніше, вони напевно пригадалися б над тим, чи не доцільно було б столицю Канади перенести до Вінніпегу, «серця» не тільки американського континенту /.../, але справжнього центру самої країни, що її символом є кленовий листок, а гербовим гаслом: «Від моря – до моря». /.../ Але відомо ж, що колеса історії не повернути назад і тому ані Вінніпег, (ані навіть Торонто!)

не будуть ніколи столицею Канади, а Оттава” (Рудницький 1959, 53–54).

Він називає Оттаву містом минулого й майбутнього.

“Ні одне, здається місто в Канаді не символізує краще самої країни, ніж Оттава. Так як ціла Канада – «країна майбутнього», так і Оттава – потенційно могутнє «місто майбутнього» в цій країні. Цей розмах найшов уже вислів у нових, а знайде ще більший у проєктованих будівлях і спорудах, коли вони здійсняться в недалекому майбутньому” (Рудницький 1959, 55).

Краса Оттави захоплює дослідника:

“Не можна сказати, коли Оттава гарніша: в осені, з весною, влітку чи взимку. Вона завжди має свій чар і – як жінка залежно від одягу – міняє кожночасно свій вигляд. Дехто захоплюється весняними тюльпанами перед Парляментом і «Вежею миру», інші кольоровими «мавнтаками» в зимі, а ще інші літніми чи осінніми краєвидами Оттави” (Рудницький 1959, 54).

Ярослав-Богдан Рудницький упорядковував україніку в Національній бібліотеці Канади в Оттаві, дослідив історію її заснування, сучасний стан (Дзира 1999, 153).

Найбільше місто Канади, Монреаль, вражає вченого своєю величчю:

“Може ні одне місто Канади не сполучило в собі так гармонійно старої європейської традиції з модерною американською технікою, як Монреаль, найбільше місто Канади, осередок релігійного, культурно-наукового, економічно-політичного й комунікаційного життя Квебеку й усієї східної Канади. Побувати в старому місті коло порту, це бути в одному з старих міст Європи, а

опинитися в притворах Монреальського університету, це побувати в одному з най модерніших місць американського континенту. Значення канадійської метрополії піднесеться ще вище з хвилиною закінчення морського судноплавного каналу св. Лаврентія, що вможливить у недалекому майбутньому плавбу великим кораблям приблизно аж під сам Вінніпег (коли треба буде вважати Форт Вілліам і Порт Артур за «морські» порти степової столиці)” (Рудницький 1959, 61–62).

Цікавим є спостереження вченого про Монреаль як релігійну столицю Канади:

“Монреал, як і ціла провінція Квебек, цікавий передусім із релігійного погляду. Тут не тільки у назвах вулиць усі святі, як у Парижі, але велике багатство церков, монастирів, шкіл, товариств і т. д. Цікава «мекка» католицького світу – собор св. Йосифа й багато інших місць релігійного культу. В Квебеку найбільший процент духовенства” (Рудницький 1959, 62).

Торонто Ярослав-Богдан Рудницький порівнює з Нью-Йорком, досліджує походження його назви:

“Первісні індієці-ірокези, що жили над берегами, Онтарійського озера, залишили в спадщині теперішньому Торонтові назву – «місце зустрічей». Можливо, що коли б вони тепер давали назву цьому гарному місту – вона була б «Передмістя Нью Йорку”, все хоч би з того погляду, що Торонто перше в Канаді діждалося метра – підземної залізниці й у моїх подорожах на схід я завжди почувався в Торонті, як на окраїні «недалекого» Нью Йорку” (Рудницький 1959, 66).

Реджайна, столиця Саскачеван, – це політично-адміністративний центр провінції, а науково-академічний знаходиться в Саскатуні.

“І як столиця, і як місто, Реджайна одна з наймолодших місцевостей центральної Канади: інкорпорована в 1903 році, стала столицею провінції в 1905. Цьому новому розвитку Реджайна завдячує добре планування вулиць і площ, урядових будинків та приватних домів. Перед парламентом розтягається штучне озеро Васкана, зв’язане своїм походженням із одноіменним потічком, що його загатили в околиці парламенту й примусили створити озеро-ставок” (Рудницький 1959, 77).

Едмонтон, столиця Альберти, відіграє одну з найважливіших ролей у розвитку Канади. У ній розташований Альбертський університет як осередок українознавчих студій.

“З кожного боку не в’їжджати в Едмонтон, усюди він засвідчує ріст і багатство провінції, що впливає з земного газу й оливи. Велетенські модерно влаштовані рафінерії, промислові центральні, торговельні установи, урядові будови – усе це прямо ошоломлює й каже дивитися на столицю Альберти як на місто, що в своєму розвитку має виразний скок, а саме рр. 1945–1955, у яких воно зазнало незвичайного добробуту” (Рудницький 1959, 95).

Автора вражає краса природи Канади. Насамперед широко відомого гірського заповідника Джасперського парку:

“/.../ Держачися в основі головного шляху Джаспер – Банф, ми в багатьох місцях переривали їзду для оглядин цікавіших краєвидів, водопадів, провалів, тощо.

Найзамітнішими виявилися: водопад Атабаски, Сунванта – просмик, Бов – нас і Колюмбійський льодовик. Увесь час насувалися порівняння з Альпами – все ж канадійська гори більші первісні, більші недоступні й більші заповнені диким звір'ям. У цьому останньому випадку славні канадійська ведмеді не раз нас вітали, чи байдуже проходили попри авто” (Рудницький 1959, 110).

Подорожуючи Канадою, Ярослав-Богдан Рудницький зазначає:

“/.../ коли переїхати від моря до моря цю країну, то це не значить пізнати й збагнути її, а значить тільки почати розсмаковувати її необмежені мандрівницькі можливості, її природну красу, багатство її краєвидів і різномірність людського життя” (Рудницький 1959, 122).

У центрі уваги Ярослава-Богдана Рудницького під час поїздок американським континентом були українські науково-культурні установи, українська культура в усіх її проявах. Як патріот-ідеаліст вважав себе зобов'язаним встановлювати контакти на місцях, відшукувати сліди перебування українців на всіх континентах (Дзира 1999, 157).

Аналіз подорожньої прози Ярослава-Богдана Рудницького показав, що вона пропонує читачеві не тільки докладу й інформативну розповідь, але також спонукає його до роздумів над багатьма складними й нерідко гострими проблемами, осмислення української ідентичності у світовому культурному просторі.

“Один із важливих засобів розвіювати «мракобісся» типу «Україна = Норт Дакота» це розбудова й посилення наукових праць не тільки про Україну, але про весь схід Європи, про слов'ян, а в немалій мірі поширення цих праць

у міських публічних, університетських, спеціальних і ін. бібліотеках і книгозборах на американському континенті. Треба з великим признанням підкреслити започаткування цієї акції так нашими науковими, як і громадськими установами, а теж і приватною ініціативою одиниць. Однак насамперед – на нашу думку – треба здати собі справу з фактичного стану українки в поодиноких осередках на американському континенті” (Рудницький 1956, 8–9).

Часто у виданні “З подорожей по Канаді (1949–1959)” Ярослав-Богдан Рудницький торкається гострих соціальних тем, зокрема старіння і потреби піклуватися про своїх рідних і близьких у старшому віці, її національного усвідомлення й сприйняття. Йдеться про відкриття будинку для літніх українців Вінніпегу:

“Ніде правди діти, наша національна традиція в поведінці із старшими віком дає багато до думання. Народня мова, що мов дзеркало відбиває наші історичні позитиви й негативи, свідчить про деякі пересуви значення слів прикметні здебільшого тільки нашій мові. Отак слово «старець», що первісно означало стару людину взагалі, а то й навіть жреця, отже було наскрізь позитивне в своєму значенні, в нашій мові набрало іншого значеневого відтінку, почало визначати жебрака, злидаря. /.../ Ще більше матеріалу дає фолкльор, народні перекази, пісні, думи. Все це разом узяте кидає світло на не надто гарне становище нашої спільноти супроти сеньйорів. І власне, коли підходити з цього становища до ідеї створення «Дому Пресвятої Родини», то воно до певної міри реабілітує українську душу в минулому й свідчить про

щось навпачне, про повернення етичних засад у наших громадській житті” (Рудницький 1956, 60–61).

Як зазначає автор, українська громада Вінніпегу згуртувалася в добрій справі і зібрала кошти на побудову й утримання будинку для літніх людей, що підкреслює віру в українську націю попри проблеми:

“Наша соборність і єдність, про яку так багато говориться, ще завжди шкутильгає, існує здебільшого на словах, а в цьому випадку вона здійснена на тлі основної Христової заповіді – любови ближнього й доброї волі допомогти тому, хто в потребі. Нічого дивного, що відгук на заходи в справі набуття й вдержання «Дому Пресвятої Родини» був великий і всеукраїнський. /.../ Заходи Владики ... увінчалися повним успіхом і ми були свідками чергового позитивного прояву в українсько-канадійському житті, що з одного боку відроджує в нас віру в самих себе, а також збуджує пошану й респект до нас як етнічної групи з боку наших співгромадян” (Рудницький 1956, 59–60).

Зазначимо, що подорожня проза Ярослава-Богдана Рудницького є складовою української діаспорної літератури ХХ століття. Вона є джерелом для літературознавчого, історичного, культурологічного осмислення історії українців. Виникнення її зумовила конкретно-історична доба, й автори закордоном мали можливість правдиво описувати реальні речі без радянської цензури й говорити про все, що турбувало, не завуальовано, а відкрито.

Отже, подорожня проза Ярослава-Богдана Рудницького викликала жвавий інтерес масового читача ґрунтовними, достовірними, цікавими й корисними даними

про стан української книги в американських і канадських книгозбірнях, університетах, публічних бібліотеках, відомостями про українські науково-культурні осередки й громадські установи й відомих українських громадських діячів науки, культури, мистецтва, культурно-освітні, наукові заходи в українській спільноті США й Канади. Подорожі сприяли подальшій діяльності науковця, зокрема письменницькій, журналістській, перекладацькій, суспільній тощо.

Основна функція подорожньої прози Ярослава-Богдана Рудницького – просвітницька, яка реалізує пізнавальні, інформативні, суспільні, політичні, публіцистичні, країнознавчі, мовознавчі завдання, поєднує пізнавально-аналітичне світорозуміння з націєтворчими й загальнодуховними проблемами. Вона є безцінним джерелом, звідки нащадки зможуть черпати відомості про події минувшини, осмислювати її й сприймати як уроки для сучасників. Її ґрунтовне вивчення сприятиме переосмисленню українських життєвих цінностей, соціально-історичного простору й творення нових сенсів.

Бойко, Максим. 1985. “Українська бібліографія в екзилі”. *Записки Української Могілянсько-Мазепинської академії наук* 8: 16.

Гайда, Любомир. 2019. Український науковий інститут Гарвардського університету. *Енциклопедія історії України: Україна – Українці*. Кн. 2. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Ukrainskyj_Harvardskoho.

Гандлевский, Сергей. 2007. “Писатель и километраж”. *Иностранная литература* 12: 271–272.

- Гапон, Леся. 2017. “Лінгвістична спадщина Ярослава-Богдана Рудницького”. Дис. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.
- Гетьманець, Михайло, й Ігор Михайлин. 2009. *Сучасний словник літератури і журналістики*. Харків: Прапор.
- Гуминский, Виктор. 1987. “Путешествие.” *Литературный энциклопедический словарь*: 314–315.
- Дегтяренко, Лариса, й Оксана Супронюк. 2011. “Книгознавець Ярослав-Богдан Рудницький”. *Вісник книжкової палати* 6. URL: http://www.libr.dp.ua/text/vkp_2011_6_st8.pdf
- Деремедведь, Олена. 2008. “Жанрові особливості англійської жіночої літератури мандрів кінця XVIII – першої половини XIX століття (на матеріалі творів про Крим)”. Автореф. дис. Сімферополь.
- Дзира, Ярослав. 1999. “Пощануймо свою славу: Ярослав-Богдан Рудницький – учений, патріот”. *Пам’ятки України: історія та культура* 1: 145–157.
- Дідух-Романенко, Світлана. 2013. “Подорожні нотатки: визначення, особливості, еволюція жанру”. *Коло: книгознавчий часопис* 5: 22–25.
- Ковальчук, Оксана, й Іван Майдан. 2016. Рудницький Ярослав-Богдан. *Енциклопедія історії України*. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Rudnytskyj_Y.
- Носко-Оборонів, Тетяна. 1993. “Д-р Яр. Б. Рудницький: біографічний нарис”. *Rudnytskiana* 9: 3–49. Вінніпег.
- Розінкевич, Наталія. 2017. “Розрізнення понять мандрівна література та мандрівна проза”. *III Всеукраїнська заочна науково-практична конференція “Національний науковий простір: перспективи, інновації, технології”*. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/21336>.
- Розінкевич, Наталія. 2019. “Жанрова специфіка творів мандрівної літератури”. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 7. Т. 2: 144–149.

- Розінкевич, Наталія. 2019. *Українська мандрівна проза початку XXI століття: тематика, проблематика, поетика*. Київ. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/237195532.pdf>.
- Словник української мови: в 11 т.*, за ред. І. К. Білодіда. 1980. Київ: Наукова думка.
- Слобожаніна, Наталя. 2019. “1910 – народився Ярослав-Богдан Рудницький, мовознавець”. *Український інститут національної пам’яті*. URL: <http://www.uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar lystopad/28/1910-narodyvsya-yaroslav-bogdan-rudnytskyu-movoznavec>
- Чорноус, Світлана. 2009. “Еволюція жанру подорожі у польській літературі”. *Волинь – Житомищина* 19: 106–113.

Ілюстративні джерела

- Рудницький, Ярослав. 1956. *З подорожі по Америці*. Вінніпег: видавець Іван Тиктор.
- Рудницький, Ярослав. 1959. *З подорожей по Канаді (1949-1959)*. Вінніпег: видавець Іван Тиктор.

ПІСЛЯСЛОВО

Автори монографії прагнули висвітлити актуальні теми суспільних, освітніх і філологічних аспектів канадознавства, окреслити перспективи подальших студій. Однак тему далеко не вичерпано, і сподіваємося на її продовження в наступних виданнях із цієї проблематики разом з історичними, політичними, економічними вимірами канадознавства, які не представлені в цій монографії.

Українсько-канадські суспільні студії зазвичай охоплюють дослідження Канади як сучасного розвинутого багатонаціонального, мультикультурного, демократичного суспільства з високим рівнем економічного розвитку, життя й освіти громадян, сформованою структурою державного управління.

Вивчення досвіду країни кленового листка у веденні імміграційної політики, запровадження принципів гендерної рівності й толерантності, відношення до національних меншин, прозорої діяльності політичних інституцій, зокрема реформи самоврядування, сприятиме засвоєнню набутих знань у вітчизняну практику, власне вдосконаленню українського місцевого управління, ефективності виконання Україною міжнародних зобов'язань тощо.

Українсько-канадські освітні студії надзвичайно актуальні. Дослідження освітньої, наукової й культурної спадщини українців Канади повинне знайти своє продовження в наступних виданнях, зокрема у вивченні постатей видатних освітян українського походження в Канаді, а також культурно-освітніх українських осередків у цій країні, загалом українсько-канадської співпраці у сферах освіти, науки та культури.

Філологічні виміри канадознавства насамперед включають багатоаспектний аналіз мовної ситуації та комунікації в Канаді, особливостей становлення і розвитку канадського варіанту англійської мови. Мовознавчі й літературні виміри канадознавчих студій є перспективними й не обмежуються питаннями вивчення англомовної й франкомовної літератури Канади, двомовності чи білінгвізму. Вивчення потребують праці українських письменників Канади, досягнення українсько-канадської лексикографії, фольклористики тощо.

Отже, To be continued... , або Далі буде...

**Перелік видань, зініційованих Центром канадознавства
Волинського національного університету
імені Лесі Українки:**

1. Україна – Канада: сучасні наукові студії [Текст]: колективна монографія в 3-х кн.

Кн. 1 = Ukraine – Canada: Modern Scientific Studies: Collective Monograph [Text]: in three books. Book 1. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 132 с.

Кн. 2 = Ukraine – Canada: Modern Scientific Studies: Collective Monograph [Text]: in three books. Book 2. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 132 с.

Book 3 = Ukraine – Canada: Modern Scientific Studies: Collective Monograph: in three books. Lutsk: Vezha-Druk, 2018. 108 p.

2. Україна – Канада: матеріали I Міжнародного науково-практичного конгресу з канадознавства (21–21 червня 2018 року, м. Луцьк, Україна)

Україна – Канада: матеріали I Міжнародного науково-практичного конгресу з канадознавства (21–21 червня 2018 року, м. Луцьк, Україна) = Ukraine – Canada: the Materials of the First International Scholarly and Practical Congress on Canadian Studies (June 21–24, 2018, Lutsk, Ukraine). Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). Об'єм даних 6,24 Мб.

3. Канадознавство: суспільство, культура, мова: колективна монографія

Канадознавство: суспільство, культура, мова: колективна монографія = *Canadian Studies: Society, Culture, Language* [Text]: Collective Monograph. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 152 с.

4. Канадознавство: соціальні та освітні візії: колективна монографія

Канадознавство: соціальні та освітні візії [Текст]: кол. моногр. у 2-х кн. Кн. 1 = *Canadian Studies: Social and Educational Visions* [Text]: in two books. Вook 1. Луцьк : Вежа-Друк, 2020. 160 с.

5. Канадознавство: філологічні візії: колективна монографія

Канадознавство: філологічні візії [Текст]: колективна монографія у 2-х кн. Кн. 2 = *Canadian Studies: Philological Visions* [Text]: Collective Monograph in two books. Вook 2. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. 160 с.

Наукове видання

Авторський колектив:

Данилюк Ніна
Калиновська Ірина

Козюра Ігор
Коляда Еліна

Марчук Людмила
Накашидзе Ірина

КАНАДОЗНАВСТВО:

мова і суспільство

Колективна монографія

Вступне слово та післяслово

Ірина Калиновська

Літературний редактор

Наталія Шульська

Художній редактор

Анна Косенко

Керівник авторського колективу

Ірина Калиновська

*(Центр канадознавства Волинського національного
університету імені Лесі Українки)*

Формат 60x84 ¹/₁₆. Обсяг 12,09 ум. друк. арк., 11,84 обл.-вид. арк.

Наклад 300 пр. Зам. 100. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк

(м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. (0332) 29-90-65).

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України

ДК № 4607 від 30.08.2013 р.